

EW

MAGAZINE • 3 MEI 2025 • WEEK 18 • 81STE JAARGANG • € 7,50

Familiebedrijven
en hun betekenis voor
de samenleving

Irene Butter:
'Als Holocaust-overlever
geloof ik in wonderen'

Woekeren met de ruimte

**Waar laten
we straks die
20 miljoen
Nederlanders?**

Deze week

- 3 Voorwoord
- 4 In beeld
- 6 Eerst de cijfers
- 8 Commentaar
- 10 Brieven

Verhaal van de week

- 12 Waar laten we straks twintig miljoen Nederlanders?

Nederland

- 22 Defensie-begroting
- 27 Gerry van der List
- 28 Woonplan D66 rammelt
- 30 In Kraggenburg & In Brussel
- 32 Mark Thiessen
- 34 Expositie in Paleis Het Loo over vrouwelijk koningschap
- 36 Martin Sommer
- 38 Interview Irene Butter

Wereld

- 42 Na dood paus: hoe nu verder?
- 46 Zo denkt de Amerikaanse regering echt over Europa
- 49 Robbert de Witt
- 50 In Berlijn/Vijf vragen over Britse trans vrouwen
- 52 Pieter Waterdrinker
- 54 Interview met militair expert Keir Giles

Economie & Geld

- 58 11 vragen aan Maarten Schuurman
- 61 Huis te koop
- 62 Personal finance

Kennis & Cultuur

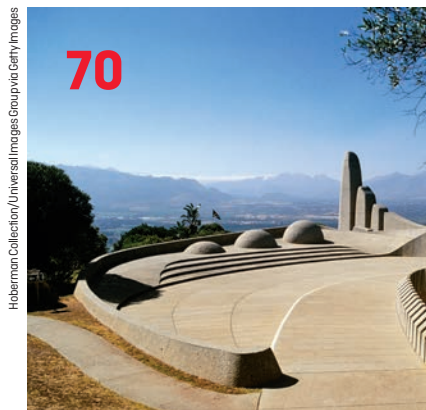
- 64 Steije Hofhuis Eenheidsworst in wetenschap tegengaan
- 68 Taal & Spiritueel
- 69 Simon Rozendaal
- 70 100 jaar Afrikaanse taal
- 74 Film Drie dagen vis
- 75 Documentaire OCEAN van David Attenborough
- 75 Boekentips
- 76 Culinair
- 77 Top 200 Familiebedrijven
- 108 Dood & Leven
- 110 Bridge & Puzzels

Losse flodder
Met slechts 1,1 miljard euro extra defensie-geld, blijft Nederland achter.

Irene Butter
'Als Holocaust-overlevende geloof ik in wonderen.'

100 jaar Afrikaans
In Zuid-Afrika kwijnt de taal van de voormalige onderdrukker.

Dodelijke depressie
Mark Thiessen rouwt om zijn goede vriendin Annemarie Litjens.

Helse klus
Nieuwe paus moet chaos en verdeeldheid in zijn kerk zien te verminderen.

Familiebedrijven
EW's jaarlijkse Top 200, van Heineken tot Menken Orlando.

Jongeren verdienen volwassen loon

Wie boodschappen doet in de supermarkt, ziet ze rondrennen. Tieners die de vakken bijvullen met pasta, kipfilet en verse koriander. Ben je vijftien jaar, dan krijg je minder dan 4,50 euro per uur betaald. Ben je negentien jaar, dan krijg je het dubbele. Terwijl beide jongeren precies hetzelfde werk doen. Waarom pikt onze jeugd deze leeftijdsdiscriminatie in vredesnaam?

Dat jongeren zich laten piepelen, heeft alles te maken met het minimumjeugdloon, ingevoerd in 1974. Toen een goed idee om jeugdwerkloosheid tegen te gaan. In deze tijd van krapte en vergrijzing hopeloos achterhaald. Werkgevers vechten om jonge mensen.

Ook onbegrijpelijk: het jeugdloon geldt tot je 21ste. Terwijl vele onderzoeken laten zien dat jongeren tussen de 18 en 21 jaar moeite hebben hun eten, huur en zorgverzekering te betalen. Vooral als ze zelfstandig wonen of geen financiële steun van ouders krijgen.

Intussen kunnen supermarkten spotgoedkope arbeidskrachten inzetten. 'Het gaat om 1,2 miljard euro die supermarkten

elk jaar als een soort overheidssteun krijgen,' zei CEO Michiel Muller van Picnic een jaar geleden tijdens de EW Economielezing.

Het kabinet wil per 1 januari 2027 het minimumjeugdloon laten stijgen om 'de bestaanszekerheid van jongeren te verhogen'. Maar als het kabinet echt ambitie zou hebben, zou er een einde aan het jeugdloon komen. In elk geval voor volwassen werknemers. Dus verlaag nou eens de leeftijd van 21 naar 18 jaar.

Ook om ouderen een kans te geven op onze arbeidsmarkt. In de Amerikaanse staat Kentucky staat de 91-jarige Maxine Anderson nog altijd hamburgers te flippen in de McDonald's, omdat het haar 'jong houdt'. De fastfoodketen richt zich sinds enkele jaren op de 'babyboomer' als nieuwe werknemer. Waarom houden we er zo aan vast dat onze jongeren de schappen moeten vullen? Laat de supermarkt zijn zoals de rest van de samenleving: vele tinten grijs.

Als vijftienjarige krijg je nog geen 4,50 euro per uur

Omslagfoto © Paul de Ruiter Architects

Deze week op de cover

Waar laten we straks twintig miljoen Nederlanders? Er zijn nu al te weinig huizen. Maar het kan, zeggen bouwers en architecten. Met vollere steden, kleinere huizen en minder auto's.

Lees het vanaf pagina 12

Vredesoverleg in het Vaticaan

‘Potentieel historisch’ noemde Volodymyr Zelensky het gesprek met Donald Trump, kort voor de uitvaart van paus Franciscus. Tijdens de eerste één-op-één-ontmoeting met zijn Oekraïense evenknie sinds de ruzie in het Witte Huis lijkt de Amerikaanse president een belangrijk inzicht te hebben opgedaan.

Na afloop vroeg Trump zich voor het eerst hardop af of Vladimir Poetin wel echt uit is op vrede.

Eerst de cijfers

Voor eenderde van de wereld is een goed voedingspatroon niet te betalen.

Gezond eten als molensteen

Bram Hahn

Graphics Jelrik Atema

Hoeveel van het daginkomen moet je uitgeven om gezond te kunnen eten? Deze grafiek laat per land zien of een gezond eetpatroon betaalbaar is – of juist een luxe.

De lichtblauwe lijn onderaan toont de prijs van gezonde voeding, afgezet tegen het mediane inkomen per land. Om landen goed te vergelijken, wordt de 'internationale dollar' gehanteerd, die rekening houdt met koopkrachtverschillen tussen landen.

De breedte van elk blok geeft aan hoeveel mensen in een land leven. Voor circa 3 miljard mensen, 35 procent van de wereldbevolking, is gezond eten niet vanzelfsprekend.

10x de prijs van een gezond dieet (37 internationale dollar)

5x de prijs van een gezond dieet (18 internationale dollar)

3x de prijs van een gezond dieet (11 internationale dollar)

Prijs gezond dieet (gemiddeld 3,69 internationale dollar)

Prijs gezond dieet hoger dan mediaan inkomen

Prijs gezond dieet gelijk aan mediaan inkomen

Prijs gezond dieet lager dan mediaan inkomen, maar een forse uitgave

Prijs gezond dieet zeer betaalbaar voor mediaan inkomen

Vol vertrouwen wanneer intelligence moet veranderen van artificial naar beneficial

Welke transformatie jouw organisatie ook doormaakt, of welke vraag er ook speelt, met EY aan je zijde kies je vol vertrouwen de juiste koers. Voor je organisatie, je mensen en de wereld waarin je opereert. Voor nu én voor de toekomst.

ey.nl/volvertrouwen

The better the question.
The better the answer.
The better the world works.

© 2025 EY Nederland B.V. All rights reserved

Shape the future
with confidence

Leidmotief

De verbrokkeling van de herdenking op 4 mei toont een natie in onmin.

De Tweede Wereldoorlog leeft. Dat blijkt uit de overweldigende belangstelling voor het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging, dat sinds januari is in te zien. De leeszaal van het Nationaal Archief in Den Haag kan de druk niet aan – het is niet ongebruikelijk dat een aanvrager twee maanden moet wachten voordat hij een dossier kan inzien.

Ook verschijnen er veel boeken over de oorlog en populaire podcasts, dramaseries (*De Joodse Raad*) en documentaires (*De Nederlandse kampbewakers van Auschwitz*). En dan is er nog die musical, *Soldaat van Oranje*, waarvan het speelschema vanwege succes al vijftien jaar wordt verlengd.

Behalve dat oorlogsverhalen sensationeel kunnen zijn, en dat er nog mensen zijn met persoonlijke herinneringen, is de oorlog ook de ultieme meetlat geworden van gedeelde waarden. Van goed versus fout, dapper versus laf. Het beeld van de oorlog is een zelfbeeld: van ons als mensen, en van Nederland als natie. Iemands vermoedelijke rol in de oorlog werd het leidmotief (zie 'De publieke religie rond 4 mei verbindt steeds minder' op pagina 27).

Waren aanvankelijk vooral de Duitsers ('moffen!') de boosdoeners, en de Nederlanders eerder slachtoffers of helden, dat beeld is veranderd. Historici als Hans Blom en diens pupil Chris van der Heijden gingen wijzen op de grijs tinten in het oorlogsverleden. Goed en fout werden relatieve begrippen, die in de context moesten worden gezien. Daar kwam kritiek op, zeker uit Joodse hoek. Onder leiding van prominenten als wijlen Evelien Gans, historica, en presentator Frits Barend trok een groep activisten ten strijde tegen wat zij zagen als een onterechte relativisering van daderschap en slachtofferschap.

Gek genoeg lijkt hun verzet nu verstomd. Het nieuwe boek van Chris van der Heijden, waarin hij zich inleeft in de keuzes van zijn 'foute' ouders, stuut amper nog op weerstand. Dat *Volkscrant*-columnist Sheila Sitalsing zich in haar nieuwe boek (*Waar ik me voor schaam*) zo omstandig distantieert van haar NSB-opa voelt bijna ouderwets. Dat kan komen door het vervagen van de herinneringen, en het uitsterven van zij die de oorlog hebben meegemaakt. Maar ook zal het er iets mee te maken hebben dat, sinds het uitbreken van de Gaza-oorlog, het Joodse slachtofferschap niet meer vanzelfsprekend lijkt. Wie nu uit Joodse hoek de morele kaart trekt, kan – hoe onterecht ook – een vinnige repliek verwachten over de moraliteit van de troepen van Netanyahu.

Al tijd al was 4 mei speelbal van botsende wensen en belangen. De Nationale Dodenherdenking op de Dam gaat, na lang soebatten, over 'de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog en van oorlogssituaties en vredesoperaties daarna'. Maar dan zijn er nog honderden particuliere herdenkingen in het land, die stilstaan bij allerlei slachtoffergroepen. Daar komt dit jaar een nieuwe bij: op 4 mei houden enkele 'rijksambtenaren en oud-diplomaten' in Den Haag, vanaf 19 uur, een bijeenkomst voor slachtoffers van de 'genocide in Gaza'. De keuze voor dag en

tijdstip laat zien dat het niet gaat om een oprechte herdenking, maar om een politiek statement – respectloos bovendien.

De nagedachtenis aan de oorlog is gebaat bij focus en bij waarheid, zeker als we er nog morele lessen aan willen ontleen. Dat begrijpt de Amsterdamse burgemeester Femke Halsema, die vorige week voor het eerst excuses maakte voor de rol van de gemeente bij de Jodenvervolging. Die gingen gepaard met een toezegging van 25 miljoen euro om het 'Joodse leven' in de hoofdstad te steunen en bewaren. Dat zij dat deed in een stad met aanhoudende anti-Israëlprotesten en recent zelfs een 'Jodenjacht', is moedig.

Onvermijdelijk raakt de kracht van de oorlog als leidmotief uitgewerkt naarmate de tijd verstrijkt. Maar zolang zich geen helder nieuw verhaal aandient en de samenleving steeds verder verkokert en verkrumelt, is de herdenking op 4 mei iets om te koesteren.

Geerten Waling

Nagedachtenis aan oorlog is gebaat bij focus, zeker als we lessen willen trekken

Van delen naar trainen

Meta traint AI op uw openbare data, tenzij u bezwaar maakt.

Meta, het moederbedrijf van Facebook en Instagram, wil zijn AI-systemen trainen op alles wat u ooit openbaar heeft gepost. Niet alleen nieuwe berichten, ook oude foto's, reacties en likes komen in aanmerking, tenzij u voor 27 mei bezwaar maakt.

Daar zit meteen het probleem: het gaat automatisch, tenzij u iets doet. Meta noemt dat een *opt-out*, maar de Autoriteit Persoonsgegevens noemt het 'zorgwekkend'. U moet actief op zoek naar een afmeldformulier dat diep in de instellingen verscholen zit. En wie niets doet, stemt stilzwijgend in.

Volgens Meta is dit nodig om AI slimmer te maken in Europese talen en culturen. Maar dat argument weegt slecht op tegen het gevoel dat wat ooit voor vrienden was bedoeld, nu ineens als oefenmateriaal wordt ingezet. Zonder uw instemming.

Veel gebruikers begrijpen best dat sociale media geen privéplek zijn. Maar dat betekent nog niet dat al die oude content zomaar mag worden hergebruikt voor commerciële AI-modellen.

U hoeft geen privacy-activist te zijn om dit ongemakkelijk te vinden. Wilt u dit niet? Dan is nu het moment om bezwaar te maken. De QR-codes hiernaast leiden u direct naar het juiste formulier.

Sam Verbeek

Facebook

Instagram

Wees weerbaar

Nederland tussen oorlog en vrede.
Dat vraagt om actie in samenleving.

Alarmbellen kunnen zo vaak klinken, dat niemand nog schrikt. Zo kijkt de samenleving nauwelijks nog op van de toenemende bedreiging van de Nederlandse vrede en welvaart door buitenlandse mogendheden. Maar negeren mag niet. Het jaarverslag 2024 van de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (MIVD) is het laatste alarm in een lange reeks. Volgens de dienst verkeert Nederland niet meer in een toestand van vrede, maar in een 'grijze zone' tussen oorlog en vrede. Het is een even helder als onthutsend signaal – het zoveelste dus.

De MIVD ziet steeds meer cyberaanvallen, vooral vanuit Rusland. Vorig jaar bestookten de Russen voor het eerst een digitaal besturingssysteem van een niet nader genoemde publieke voorziening. Met zijn sabotagepogingen neemt Rusland bewust het risico op grote schade in de Nederlandse samenleving.

Ook China en Iran voeren agressieve acties uit. Voor de Chinezen is Nederland een interessant doelwit om te bespioneren, en volgens de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst probeerde Iran vorig jaar weer een moordaanslag uit te voeren in Nederland.

Dat vraagt om een reactie vanuit samenleving, bedrijfsleven en politiek. Maar die kost het moeite om de situatie onder ogen te zien.

Dat bleek uit de schampere reacties, toen het Rode Kruis enkele maanden geleden opriep noodpakketten in huis te halen. Haast gelijktijdig waarschuwde secretaris-generaal van de NAVO Mark Rutte dat het 'tijd is om ons geestelijk voor te bereiden op oorlog'. Beide uitspraken zou iedereen in de oren moeten knopen.

Het kabinet wil dat Nederland een weerbare samenleving wordt. Waarin burgers zijn voorbereid op crises, zoals een oorlog en cyberaanvallen die de maatschappij ontwrichten. Het getuigt van goed burgerschap om daarop voorbereid te zijn. Door een noodpakket in huis te halen en plannen te maken voor als onheil de samenleving treft. Het is gemakzuchtig om redding te verwachten van de overheid.

Om een weerbare samenleving te worden, zijn er nog veel stappen te zetten. Ook door bedrijfsleven en politiek. Tweederde van de ondernemers heeft een noodplan voor een crisis of werkt daaraan. Maar slechts de helft oefent weleens om de eigen weerbaarheid te toetsen, zo bleek uit een enquête van werkgeversorganisatie VNO-NCW.

Noodpakket in huis? Oproep leidde tot schampere reacties

Erald van der Aa/ANP

De politiek blijft aarzelen om de defensie-uitgaven op te hogen. In de Voorjaarsnota reserveerde de coalitie slechts 1,1 miljard euro extra. Geen van de regeringspartijen PVV, VVD, NSC en BBB was het ernst (zie 'Een losse flodder voor defensie' op pagina 22).

Het defensiebudget komt de komende jaren amper uit boven de NAVO-norm van 2 procent van het nationaal inkomen. Beschaamd. Afgezet tegen de economische groei, dalen de defensie-uitgaven als percentage van het nationaal inkomen zelfs iets.

Intussen zijn notoire wanbetalers als België en Spanje alert, en besloten zij miljarden euro's extra aan defensie uit te geven. Ook zij halen zo de NAVO-norm. Landen als Duitsland, Denemarken, Polen en Zweden zullen eveneens miljarden investeren. Maar Nederland doet zuinig aan en wacht de NAVO-top eind juni af.

Dat dit kabinet geen grotere stappen zet, toont dat het de veiligheid niet serieus genoeg neemt. De defensie-uitgaven verdienen een forse impuls. Ook zonder NAVO-top zou dat evident moeten zijn.

Victor Pak

Pijnloze straffen

Lage EU-boetes voor techreuzen VS wijzen op angst voor represailles.

In Europa is in de afgelopen dertig jaar, met uitzondering van het Zweedse Spotify, geen enkel toonaangevend techbedrijf in de markt gezet. Nee, dan de Amerikanen. Apple, Google, LinkedIn, Facebook, Instagram: allemaal uit de Verenigde Staten.

Waar in Europa wel uitblinkt, is wetgeving. Ondernemers, zeker beginnende, lopen tegen regelmuren op. En ze kunnen nauwelijks aan geld komen, doordat Brussel nog altijd geen kapitaalmarktunie heeft weten te regelen. Onlangs nog zei de jonge ondernemer Job van der Voort van hr-techbedrijf Remote: 'Ik adviseer start-ups Europa te verlaten als ze succesvol willen zijn.'

Maar al die Brusselse regels en wetten – die niet allemaal overdrenen zijn – gelden uiteraard ook voor de Amerikaanse techgiganten. Wie er niet aan voldoet, mag dokken. Dus moet Apple 500 miljoen euro overmaken naar Brussel, zo werd vorige week bekend. Het concern wees gebruikers niet op manieren om een abonnement af te sluiten buiten de eigen App Store. Daardoor liepen consumenten goedkopere aanbiedingen mis. Moederconcern Meta moet 200 miljoen euro betalen voor zijn *pay or consent*-model, waarbij gebruikers in de Europese Unie moeten kiezen voor een versie van Facebook en Instagram met gepersonaliseerde advertenties of een betaalde advertentievrije versie.

Deze boetes zijn schijntjes voor Apple (82 miljard euro winst in 2024) en Meta (118 miljard euro). Ze blijven ook ruim achter bij de twee enorme bestraffingen die de EU vorig jaar oplegde in het kader van antitrustwetgeving, bedoeld om kartelvorming te voorkomen. Het lijkt erop dat de boetes gering zijn uit angst voor Amerikaanse represailles. Maar als Brussel blaft met regels, moet het ook durven doorbijten met straffen die echt pijn doen.

René van Rijkjevorsel

Terug naar toen

Lees het artikel uit 1975
ewmagazine.nl/50jaar

Lees het artikel uit 2000
ewmagazine.nl/25jaar

Lees het artikel uit 2015
ewmagazine.nl/10jaar

50 jaar geleden

Profiel van de vorstin

Op 30 april werd Juliana 66 jaar. Ze vervult haar koningschap met dezelfde overtuiging als in 1948, toen zij eraan begon. Reden voor EW om een onthullend profiel te schrijven en haar uit te roepen tot Vrouw van het Jaar. Welke vrouw gaat schuil achter het staatsieportret? Is zij zo zweve- rig als wordt gezegd? Zat zij heimelijk achter de totstandkoming van het kabinet-Den Uyl? Waar komt haar fascinatie met Paulus de boskabouter vandaan?

25 jaar geleden

Obsessie internet

Nederlanders zijn in de ban van internet, meldt EW. De helft heeft al een aansluiting thuis of op het werk. Bedrijven steken miljarden in internetinitiatieven, in de hoop een nieuw verdienmodel aan te boren. Maar dit weekblad waarschuwt: 'Vooralsnog is internet een religie, een belofte die nog moet worden waargemaakt.' Financiële successen zijn schaars. 'De associatie die gebruikers maken (internet = gratis) is daar ongetwijfeld debet aan.'

10 jaar geleden

Invechten doe je zo

Premier Mark Rutte kreeg iedereen over zich heen toen hij zei dat immigranten zich in de samenleving moeten 'invechten'. Maar had hij ongelijk? Invechten is al lang de praktijk. EW sprak vijf succesvolle Nederlanders met een migratie-achtergrond. Welke obstakels moesten zij overwinnen, en hoe deden ze dat? Wat zijn hun lessen voor anderen? 'Met in een hoekje gaan zitten en mensen van racisme beschuldigen, schiet je niets op.'

Brieven

Brieven moeten gaan over recent verschenen artikelen, niet langer zijn dan 150 woorden en voorzien zijn van naam en adres. Uw brief versturen in het e-mailbericht en niet als bijlage. Afzenders verlenen onherroepelijk toestemming voor redigeren en openbaarmaking.

EW • Redactie Brieven, Postbus 11, 1110 AA Diemen of brieven@ewmagazine.nl

Geloofsbeleving

Naast alle onrustig makende onderwerpen ook een inspire- rend artikel ('Ik blijf overeind door mijn geloof', 12 april, pagina 80). 'Sta op en schitter' is de slogan van deze zangeres en ze doet het. Sta op en schit- ter is haalbaar voor iedereen.

Prachtig zoals Pearl Jozef- zoon vertelt over haar geloofs- beleving, de blijheid spat er- van af. Fijn dat Gerry van der List het zo heeft verwoord, knap weergegeven zoals Jozef- zoon het voelt.

Overeind blijven door je ge- loof is voor ons allen haal- baar, maar we moeten God wel zoeken en als we ons daarvoor inspannen, zullen we Hem vinden, net zoals Jo- zefzoon Hem vindt en vast- houdt. Bedankt voor het arti- kel.

Henk Smit, Garderen

Trump en Europa

Eén opmerking van René van Rijckevorsel deed mij me af- vragen hoe ik de overige pun- ten moest interpreteren ('Hoe Trump Europa weer groot kan maken', 19 april, pagina 56). In statement nummer 3 over gaswinning sluit hij af met de opmerking: 'Dat Nederland de nog volle gasputten in Gronin- gen met cement dichtstortte, is krankzinnig.'

Gezien de immense gevol- gen van die gaswinning voor een groot aantal inwoners van datzelfde Groningen, die tot op heden door ambtenarij en andere oorzaken voortduren, vraag ik mij af of de overige punten die schrijver van dit ogenschiijnlijk interessante ar-

tikel stelt, wel zijn gebaseerd op kennis van de materie.

Ab Gobets, Vriescheloo

Trump en Europa (2)

René van Rijckevorsel geeft negen goede adviezen hoe Eu- ropa een voordeel kan halen uit Donald Trumps beleid. Ik voeg er een tiende aan toe.

De Europese Unie moet ge- sprekken aanknopen met Ca- nada. Canada grenst aan Eu- ropa via Groenland en Dene- marken. Er hoeven geen verdragen aangepast te wor- den, omdat zowel Canada als Denemarken een deel van het piepkleine Hanseiland bezit.

Maar los van juridische ob- stakels is Canada een land dat sociologisch en cultureel goed aansluit bij Europa. Met zijn 41 miljoen inwoners zou het de Europese interne markt versterken. Het is een Engels- en Franstalig land. Canada heeft ook baat bij een nieuwe markt, nu Trump handelsta- riefen oplegt aan Canada. Al is de bruto overheidsschuld van Canada hoog, de netto overheidsschuld is heel laag. De economische groei zou vol- gens het IMF rond de 2 pro- cent liggen en er zijn gas en olie. In plaats van steeds te fo- cussen op het oosten van Eu- ropa, mag er ook wat aan- dacht komen voor het westen.

Louis Ide, Dikkele

Israël

Als we één ding van Israël kunnen leren, is het hoe je een vijand aanpakt ('Weg met Israël! (Vooral omdat het zo goed voelt)', 19 april, pagina 55). Inhoudelijk ga ik niet in op de acties, maar de strate- gie, de geheime dienstvoorbe- reiding en *last but not least* de onwrikbare vastberadenheid, verdienen respect.

Ik hoop dat Europa nota neemt van deze instelling, willen we ooit onze beloftes aan Oekraïne nakomen. De ar- gumenten voor onze gedo- seerde hulp tot nu toe: Poetin

stopt niet bij Oekraïne, dus met hulp aan Oekraïne beschermen we ook Europa, maar we kunnen ook niet rechtstreeks betrokken raken. Ik zie Vladimir Poetin al vergenoegd achteroverleunen.

Europa, maak een keuze en ga voor maximale steun aan Oekraïne. Het argument dat we dan zelf even met wat minder aanvalskracht zitten, is onzin, want we beschermen toch Europa?

Ewald Sieben, Roosendaal

Kerken

Ik wil twee dingen opmerken ('Kerk verkwanseld', 19 april, pagina 12). Ik mis: een kerk is op de eerste plaats een Huis van God en Moeder Maria. Ten tweede: een priester die nazi-symbolen rondstuurt, moet terug naar de lekenstand.

Inderdaad, de procedures worden niet opgevolgd als ik het artikel nalees. Ik zat iets

meer dan een jaar in het parochiebestuur van de Sint Petrusparochie in Eindhoven, toen daar werd geopperd dat de enige kerk in Eindhoven met de naam O.L.V. van Lourdes zou worden verkocht. Dat kon ik moreel en ethisch en geloofsmatig niet over mij heen laten gaan als lid van zo'n bestuur.

Ik heb mijn ontslag ingediend bij de bisschop. Als vergelijking gaf ik mee dat zo'n kerk verkopen met de naam van de Moeder Gods hetzelfde is als bij een café het bier tapen in de ban doen.

Van de bisschop heb ik een zakelijke brief gekregen en hij heeft mij bedankt voor mijn inzet. Inhoudelijk heb ik niets van hem vernomen. Inmiddels is de kerk toch verkocht met niet één inspraakronde bij en met de parochianen. De synodaliteit is ver te zoeken.

A.M.G.B. de Wit, Eindhoven

ADVERTENTIE

BijzondereZaken.nl

Ook adverteren? info@zadkinemedia.nl T. 010 - 436 91 24 - zadkinemedia.nl

2 Nieuwbouwprojecten op toplocaties

Alpensee,

Loopafstand van Presseggersee
Zicht op skigebied Nassfeld

Naturpanorama

Voor beide projecten geldt: natuur, rust en activiteit, ruime kavels op het zuiden, weidse uitzichten.

Kosten bouwkaavel ca. 350m² tot ca. 535m² + woning standaard KWO-cottage, va. € 299.000. Al mogelijk met ca. € 150.000 eigen geld.

- Alle vrijheid in (eigen) gebruik en/of verhuur.
- Geen parkkosten, verhuurdiensten o.b.v. no cure no pay.
- Goede verhuur- en rendementmogelijkheden.
- All season gebied: zomer, winter, voor en najaar.

Mail naar info@koopwoningenoostenrijk.nl, of bezoek onze site

www.koopwoningenoostenrijk.nl

e-Matching.nl - dating hoger opgeleiden

online daten | speeddaten | persoonlijke coaching

Schrijf gratis in en ontmoet direct singles
in je eigen leeftijdscategorie en regio
www.e-matching.nl - Durft u het aan?

AFTELLEN EN OPBIEDEN!

Beleef onze timed veiling op 13, 14 en 15 mei voor juwelen, diamanten en horloges.

SCAN VOOR MEER INFORMATIE

**goud
wissel
kantoor**

SPECIALISTEN
VAN WAARDE

Juwelen • Diamanten • Horloges

Huizenbouw

Waar laten we straks twintig miljoen Nederlanders? Er zijn nu al te weinig huizen. Maar het kan, zeggen bouwers en architecten. Met vollere steden, kleinere huizen, minder auto's.

Theo van Vugt

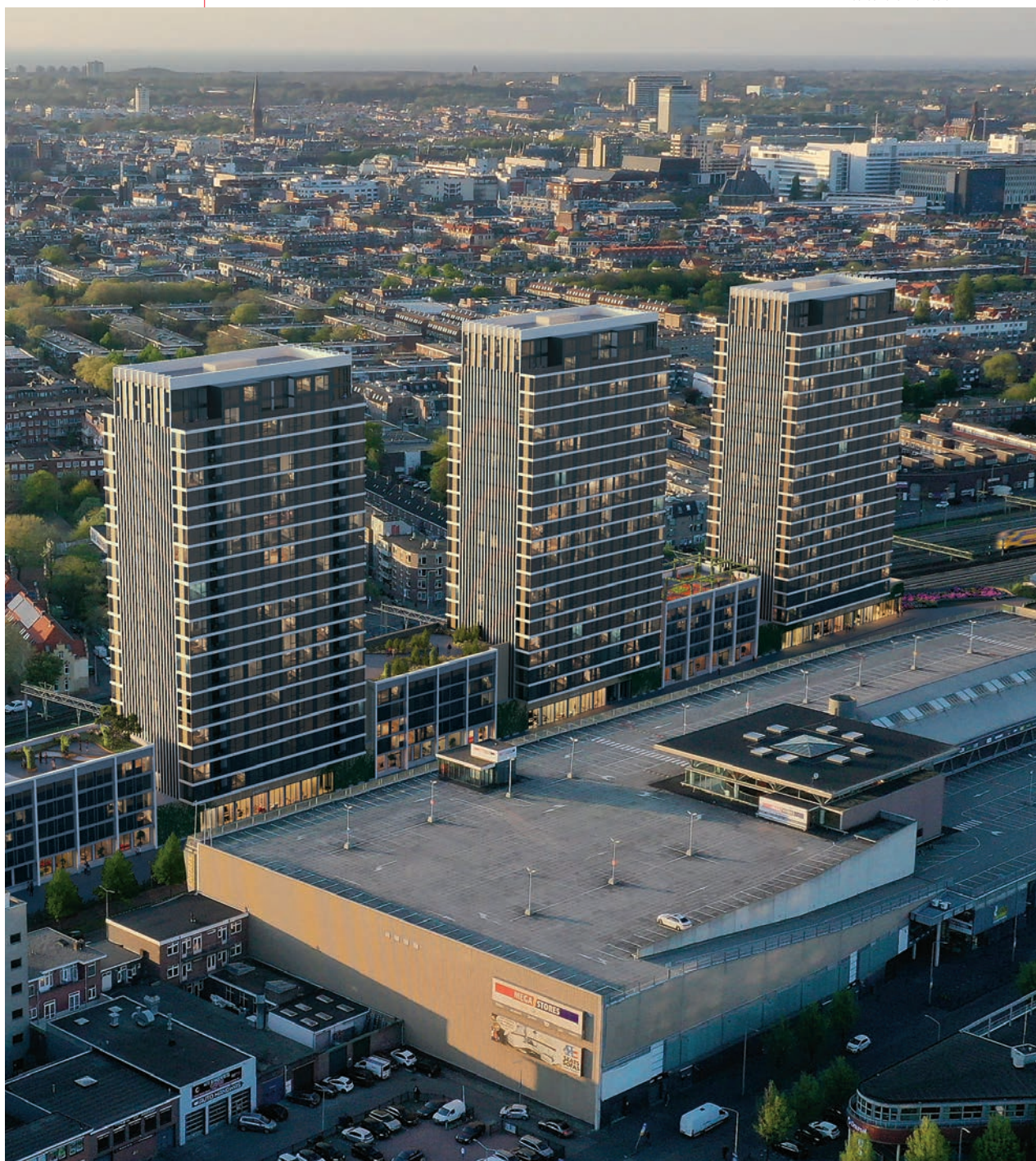
Koen van Weel/ANP

Woekeren

met de ruimte

Paul de Ruiter Architects

Vlak naast station Hollands Spoor in Den Haag verrijzen hoogbouwtorens

D66-leider Rob Jetten wil de woningnood oplossen door tien nieuwe steden te bouwen. Ambitieuze, maar waar laten we 20 miljoen Nederlanders anders? Toch is er ook nog ruimte in bestaande steden. Zo wordt er vlak naast de treinrails bij station Hollands Spoor in Den Haag gebouwd. Er komen bijna 1.200 huizen op het talud, in vier torens op een smalle streep grond, slechts enkele meters van het spoor. Lange tijd leek het een onbruikbaar stukje grond, maar nood breekt wet.

Vlak naast het spoor heeft het architectenbureau van Paul de Ruiter (62) duurzame modulaire hoogbouw ontworpen met een stevige vangrail van beton – voor als er een trein ontspoord. Woekeren met de ruimte, heet dat.

In Utrecht wordt de nieuwe wijk Merwede gebouwd voor 12.000 mensen die in 6.000 huizen kunnen wonen. Opmerkelijk: er mogen geen auto's meer komen. Die moeten naar de parkeergarages aan de grens van het gebied. Kosten per maand voor een parkeerplek: 200 euro. Maar voor slechts één op de zes bewoners is er zo'n plek. De wijk is straks met afstand de dichtstbevolkte van Nederland. In *Het Financieele Dagblad* werd de nieuwe wijk al een voorbeeld van 'intensieve mensenhouderij' genoemd.

'De mensen die hier gaan wonen, zetten de nadelen af tegen de voordelen,' zegt projectontwikkelaar Elies Koot (38) van vastgoedontwikkelaar Boelens de Gruyter, verantwoordelijk voor de bouw van het eerste blok op Merwede. Ze is ervan overtuigd dat dit de toekomst is voor dit soort stadswijken. 'De fietser heeft hier de hoofdrol, en de auto zul je steeds minder missen.'

Zo wordt er driftig geëxperimenteerd om meer huizen te bouwen op plekken

die de rol van de auto beperken ten gunste van meer woningen. In Amsterdam-Noord heeft architect Paul de Ruiter ook een appartementencomplex gebouwd, B-Mine, waar de auto's niet meer onder de grond worden geparkeerd, maar op de eerste en tweede verdieping.

De Ruiter: 'Dan kun je er later nog gewoon woningen van maken als die auto's niet meer nodig zijn. Onder de grond parkeerruimte bouwen, is erg duur en niet duurzaam met al dat beton dat nodig is. En je kunt niets met ondergrondse garages als de auto's uit het straatbeeld verdwijnen. Je kunt er zeker geen woningen van maken.'

Zo zoeken architecten, corporaties, projectontwikkelaars en bouwers naar oplossingen om huizen te bouwen op plekken die niet meteen voor de hand liggen. Het liefst met zo min mogelijk ruimte voor de auto. 'Een ondergrondse parkeerplek kost snel 30.000 tot 50.000 euro,' zegt De Ruiter. Dat geld kun je beter besteden, denkt hij.

In één leven kan er veel veranderen. Iemand die begin jaren zestig werd geboren, moest zijn leefruimte delen met zo'n 11,5 miljoen landgenoten. Begin april 2025 – nog altijd in één mensenleven – telde Nederland al 18.075.418 inwoners, volgens de Bevolkingsteller van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Een groei van meer dan 50 procent in één generatie, en de groei gaat door. Het kabinet wil dat er in 2050 niet meer dan 20 miljoen Nederlanders zijn. Hoe, dat blijft onduidelijk – het CBS verwacht dat het er dan ook zo'n 22 miljoen kunnen zijn.

Er is nu al een tekort van 400.000 huizen. Dus de vraag is: waar laten we al die mensen? En hoe blijft er nog ruimte over voor water, groen en werk?

Jeroen de Willigen (56), voorzitter van

De nieuwe wijk Merwede in Utrecht is autovrij

**Studenten gaan
voor een borrel
liever naar het
centrum**

Geen plek meer voor de auto in de binnenstad

pedelitz/ANP

Onno Dwars (45), CEO Ballast Nedam Development: 'Parkeer de autogeekte'

'Wat als er twintig miljoen mensen in Nederland wonen? Moeten we dan bouwen zoals we nu doen? Moeten we dan nog twee-onder-een-kappers met een oprit maken of ziet de wereld er dan toch anders uit?'

'Ik geloof in elk geval niet meer in grote, gebouwde parkeergarages, want de parkeerplek is vandaag de dag met 30 vierkante meter bijna groter dan de woning zelf. Als je een huis van 50 vierkante meter hebt, is dat echt te veel.'

'Ik denk dat we naar veel meer collectieve voorzieningen moeten. Als je naar dichtheden gaat zoals die in New York, heb je een metro nodig. De toekomst is eigenlijk het extrapoleren of het adopteren van ontwikkelingen die al lang bezig zijn in de hele wereld. En die komen ook bij ons. Als je in Parijs, Tokio of New York woont, heb je geen auto meer. Ik denk Nederlandse steden ook die dichtheid gaan benaderen, maar dan met veel collectieve voorzieningen en ruimte voor groen.'

'In de nieuwe Utrechtse stadswijk Cartesius gebeurt dat al. Daar bouwen we in grote dichtheid en is de auto uit beeld verdwenen. Slechts één op de drie bewoners heeft een parkeerplek in een van de garages. Op Strandeiland in Amsterdam werken we straks met collectieve buurthubs zonder parkeerplekken voor de deur. Daar wordt de parkeeroplossing niet verstopt, maar vormt die eerder het sociale hart van de wijk met commerciële ruimtes en buurtkamers.'

'Dat zorgt voor een gezonde luchtkwaliteit en kwalitatieve buitenruimte. Misschien woont iedereen wat kleiner, maar op het moment dat de rest allemaal op orde is en we vervuilen de wereld niet meer, dan is daaraan te wennen. Er is dan schoon drinkwater en oppervlaktewater waarin je kunt zwemmen. Natuurlijk is er nog veel conservatisme bij bouwers, projectontwikkelaars en bewoners die toch hun auto voor de deur willen. Maar als je niet kiest, dan wordt het niks.'

'Bij het buiten de stad bouwen, gaan we nog altijd uit van een twee-onder-een-kapwoning. We hebben grondposities buiten de stad en daar bouwen we dan 30 woningen per hectare. In Cartesius Utrecht zitten we op 250 woningen per hectare. Ik denk dat we gewoon niet meer de keuze hebben om iedereen 400 vierkante meter perceeloppervlak te geven buiten de stad. Ook daar is verdichting nodig om niet alles dicht te laten slibben. Als je weet dat je weinig ruimte hebt, ga je toch geen rijtjeshuizen meer bouwen?'

'Dus moet je tot een nieuwe definitie komen van de leefomgeving. Dat betekent dat je het gesprek aangaat met elkaar, maar ook alle ideeën loslaat uit het verleden over hoe je moet bouwen.'

'Over vijftig jaar zullen mensen terugkijken en zich afvragen hoe wij zo inefficiënt met de ruimte hebben kunnen omspringen. Ik zeg dan ook tegen alle toekomstmakers: parkeer de autogeekte en zoek naar alternatieven.'

In de steden worden de woningen kleiner

Winy Maas bouwt een groene kathedraal in Tilburg

MVRDV

Zijn al die weilanden dan geen aantrekkelijk alternatief?

architectenbond BNA en partner van het Rotterdamse architectenbureau De Zwarte Hond, is optimistisch: er zijn buitenlandse steden die net zo veel mensen huisvesten als er in heel Nederland wonen. 'Die kant gaat het wel op.'

Hij zoekt het net als andere deskundigen vooral in verdichting van de stedelijke gebieden. Kleinere huizen voor meer mensen, dichter op elkaar. Eerste slachtoffer: de auto. Het liefst zouden veel deskundigen die helemaal verbieden. Architect Paul de Ruiter denkt dat dat niet nodig zal zijn; volgens hem verdwijnt de auto sowieso uit de woongebieden.

Een kwestie van tijd, denkt hij. 'In de grote steden heeft niemand nog een auto,' zegt hij. 'Want je kunt hem toch nergens kwijt. In Amsterdam is het al een probleem. Ik verwacht ook dat er met de komst van zelfrijdende auto's veel oplossingen zijn.'

Hij denkt dat die auto's dan aan de rand van de stad staan. Je bestelt er een als je hem nodig hebt, de auto komt naar je toe en rijdt je naar je bestemming. Bij terugkeer zet hij je thuis af en rijdt zelfstandig weer naar de parkeergarage aan de rand van de stad. 'Dat is echt geen toekomstmuziek,' zegt De Ruiter. 'Veel van de parkeerplaatsen in de stad kun je omvormen tot groenstroken. In Parijs gebeurt dat al.'

BNA-voorzitter De Willigen was ook lange tijd stadsbouwmeester in Groningen. Die stad maakte de binnenstad al in de jaren zeventig autoluw. 'Dat is uitgroeit tot het grootste succes in de Nederlandse planningstraditie,' zegt hij. 'Op het moment dat Utrecht de Catharijnesingel dempte om er een halve snelweg van te maken, had Groningen al een plan om de auto uit een groot deel van de stad te verbannen. Als je nu tegen een wille-

keurige winkelier daar zegt dat we morgen die auto terugbrengen, word je met pek en veren de stad uitgejaagd. Dus ik denk dat het wel degelijk kan en dat het ook de toekomst is. Dan moet je openbaar vervoer wel goed zijn, en alle voorzieningen moeten dichtbij zitten.'

Hoogleraar ruimtelijke planning Peter Pelzer (39) van de TU Delft ziet op dat vlak nog veel inefficiënties. Neem universiteitscampus De Uithof in Utrecht. Pelzer heeft daar gewerkt en zag dat het ov in de ochtend en aan het einde van de middag propvol zit; in de tussentijd is het leeg. 'In de avond en in het weekend kun je er een kanon afschieten,' zegt hij. 'Er leeft daar dan niets.'

Studenten gaan voor een borrel liever naar het centrum en er zijn ook geen voorzieningen. 'Zoiets zouden we niet meer moeten bouwen,' zegt Pelzer. 'Wil je een nieuwe wijk in het groen, dan moet er eerst infrastructuur zijn en vervolgens een aanbod aan wonen, recreatie en winkels. Anders is zo'n wijk niet leefbaar.'

Vinex-wijken in het groen worden dan misschien levendiger en beter aangesloten op het openbaar vervoer, de huizen zelf zullen een stuk kleiner zijn dan nu. Gezinshuizen met een voor- én achtertuin en een parkeerplek voor of – liever nog – met droge uitstap naast het huis, kunnen straks niet meer, voorspellen de deskundigen.

BNA-voorzitter Jeroen de Willigen zegt dat er inderdaad veel druk is om huizen kleiner te maken. Hij wijt dat vooral aan het feit dat hij en zijn collega's een andere populatie moeten bedienen. 'Dit land loopt over van de één- en tweepersoons huishoudens. In Nederland wonen we al het ruimst van alle Europeanen. Wat wij zien, is dat een woning van 65 vierkante meter groot genoeg is om een

Ballast Nedam

Er zijn steeds meer mensen in Nederland, en ze stellen andere eisen aan hun woonomgeving

groot deel van je leven mee uit te komen. Ook als er een kind komt, kun je nog vijf jaar in zo'n woning verblijven.'

Zijn al die weilanden dan geen aantrekkelijk bouwalternatief? Als je buiten de stad bouwt, moet je ook zorgen dat mensen daar kunnen komen, zeggen de bouwers en architecten in koor. Dan ben je al zoveel aan het investeren en kost het zoveel tijd dat je je moet afvragen of het nog betaalbaar is.

'Ik denk dat je beter daar kunt bouwen waar de mensen al zijn, dan daar waar je de mensen nog naartoe moet krijgen,' zegt architect De Willegen. 'Het is complex om in de stad te bouwen, er is weinig ruimte en mensen klagen sneller. Maar kijk naar de nieuwe wijk Rijnburg in de weilanden buiten Utrecht. De tramlijn die daar moet komen, kost ongeveer 100.000 euro per woning. Dat is liefst 2,5 miljard euro voor 25.000 woningen. Alleen voor de infrastructuur.'

Volgens rijksbouwmeester Francesco Veenstra (51) zit de huizenmarkt in een permanente transitie, en moeten we ons daar steeds opnieuw toe verhouden. 'Ik denk dat we vooral de bestaande voorraad beter en efficiënter moeten inzetten om meer mensen te huisvesten.'

Hij wijst op de Vinexwijken. Gebouwd voor gezinnen met kinderen, maar het aantal inwoners daalt ook hier. De kinderen gaan het huis uit en de ouders blijven achter in een huis dat eigenlijk te groot is voor hen. Zouden ze niet weer liever in de stad willen wonen waar meer voorzieningen zijn, vraagt Veenstra zich af. Kan de Vinexwijk dan niet anders worden ingericht? Met meer kleinere woningen en minder parkeerruimte? Als er ruimte komt om huizen te delen, kunnen er per saldo meer mensen in de wijk wonen en blijven die kleine supermarkt en de

school ook open. 'We moeten om zaken levensvatbaar te houden wat inschikken en anders naar die woningbouwopgave kijken,' zegt hij.

Er zijn al pilots bij corporaties waarbij een eengezinswoning onderdak biedt aan twee mensen die graag de helft willen huren en het prima vinden om samen te wonen. Daarvoor heb je een andere indeling van het huis nodig; in plaats van drie kleinere slaapkamers misschien twee wat grotere slaapkamers, met ook een eigen badkamer.

Veenstra vat het samen: 'Naast dat er steeds meer mensen in Nederland komen wonen, veranderen ook de eisen die mensen aan hun huis en hun woonomgeving stellen. Dat komt doordat steeds meer mensen alleen wonen, en het wordt ook bepaald door wat voor mensen nog betaalbaar is. Nederland telt nu meer dan 5 miljoen eengezinswoningen en die worden nog steeds gebouwd, terwijl het aantal gezinnen in verhouding flink afneemt. Het aantal huishoudens met kinderen is al gezakt naar zo'n 2,6 miljoen. We moeten dus een betere match vinden tussen beschikbare huizen en woningzoekenden.'

De rijksbouwmeester denkt dat we echt twintig miljoen Nederlanders kunnen huisvesten. Maar dan wel door alle mogelijkheden te benutten. In Groningen is veel ruimte om te bouwen, maar dan moet er wel een regionale economie zijn die voor voldoende werkgelegenheid zorgt. Datzelfde geldt voor Zeeland. Je hebt dus een visie nodig op de economische toekomst van een gebied. Zomaar bouwen zonder zo'n plan werkt niet.

Veenstra wijst op wat er nu rond Eindhoven gebeurt. 'De groei van bedrijven als ASML leidt tot een enorme bouwdrift. Ook dat gebied kent z'n grenzen en dat

Peter Pelzer (39), Hoogleraar ruimtelijke planning en strategie TU Delft: 'Kleiner wonen is niet erg'

'Waar gaan we twintig miljoen Nederlanders huisvesten? Op zandgronden is het makkelijker bouwen, en dan op die plekken waar de infrastructuur al ligt. Ik denk dat de regio Eindhoven in veel opzichten voor de hand ligt. Er is economische dynamiek en er zijn zandgronden. Als de veehouderij daar kleiner wordt, heb je ook meer ruimte.

'Ik denk dat je de ruimte sowieso efficiënter moet benutten. Een aantal mensen woont gewoon te groot. Je kunt er omheen draaien, maar we hebben misschien meer een vierkantemeterprobleem dan een woningprobleem. Al die lege slaapkamers en zolders, daar zouden we meer mee moeten doen.

'Kleiner wonen hoeft niet erg te zijn. In Wenen zag ik een complex van sociale woningen met een zwembad op het dak. Dan heb je misschien een kleiner huis, maar wel allerlei voorzieningen in je directe omgeving. Als je een goede buitenruimte hebt, kun je die woning ook wat kleiner maken. Het gaat om de vraag: wat heb je nou zelf nodig en wat kun je misschien beter delen?

'De ruimtelijke inrichting van Nederland wordt met langetermijncrises geconfronteerd. Klimaat, biodiversiteit, wonen en sociale ongelijkheid. We reageren daarop met kortetermijnantwoorden, terwijl we juist precies het tegenovergestelde nodig hebben: een planologie van de lange termijn.

'Je moet niet alleen denken vanuit wonen, maar ook over water, bodem en energie. Die samenhang ontbreekt nu vaak. Mijn boodschap is: steek niet je kop in het zand, maar bedenk wat de gevolgen kunnen zijn over 25 jaar.

'Voor de autovrije wijk Merwede in Utrecht valt vanuit stedelijk perspectief veel te zeggen, maar het is allemaal nieuw

en dan moeten mensen wennen. Je kunt ook in Nieuwegein wonen als je je auto voor de deur wilt. Mensen willen vooral houden wat ze al hadden. Ze staan niet open voor iets nieuws. Terwijl dat misschien wel nodig is. Door de elektrificatie, de klimaatverandering en de wooncrisis moeten we toch dingen anders doen.

'Van alle adjectieven die je kunt kiezen voor Merwede, is "autovrij" kennelijk het meest onderscheidend. Maar hoort de auto eigenlijk wel bij de stad? De stad bestond toch al eeuwen voordat de auto zijn intrede deed in de jaren zestig van de twintigste eeuw? Ook het autogebruik zoals we dat nu kennen, is er niet voor eeuwig.

'De Zürichse wijk Hunziker Areal gaat uit van het principe van de *2000 Watt Society*. Het energiegebruik van de inwoners is beperkt tot 2.000 watt, de wasmachines worden gedeeld en een auto voor de deur mag alleen als je hem echt nodig hebt. Het is prima wonen in Hunziker. En ik voorspel dat het "auto-andere" leven in de nieuwe Utrechtse wijk Merwede veel mensen eveneens uitstekend zal bevallen.

'We moeten zorgen voor woonomgevingen met een goede buitenruimte, met een energiesysteem dat goed werkt, met slim parkeren – bijvoorbeeld aan de buitenkant van de wijk. Ja, ik word daar wel enthousiast van. Het is een kans en verantwoordelijkheid om het Nederland van de toekomst te scheppen. Dat gaat over verbeeldingskracht en vooral over aandacht voor de lange termijn. Wat we niet meer moeten bouwen, zijn die monofunctionele kantoor- en woonwijken. Je moet zorgen dat er levendigheid is op alle momenten van de dag. Uiteindelijk lukt het dan om die twintig miljoen mensen te huisvesten.'

Zonder goed openbaar vervoer lukt het niet

Ballast Nedam wil meer groen in de wijken

Joris van Gennip/ANP

Ballast Nedam

noodzaak wellicht op de langere termijn om een deel van de bedrijvigheid naar elders te verplaatsen, bijvoorbeeld naar Enschede nabij de Universiteit Twente.'

Het is eerder gebeurd, zegt hij. Door de opkomst van de textielindustrie groeide Enschede van 3.000 inwoners in 1830 naar 145.000 inwoners eind jaren zeventig.

Sterarchitect Winy Maas (66) van het Rotterdamse bureau MVRDV mist in het bouwdebat de begeestering, de grootse plannen. Er is te weinig regie, er zijn te veel kleine projecten die niets met elkaar te maken hebben. Daardoor verloedert de aanblik van stad en land. 'Er is een soort sluipende stedenbouw ontstaan, waarbij politici bang zijn om grote beslissingen te nemen. En dan komt er weer een straatje bij. De politici zitten er ook niet lang genoeg om het effect daarvan te zien.'

Hij bouwt in Tilburg wat in de volksmond de Groene Kathedraal heet. Het is een groene interpretatie van de plaatselijke Heuvelse Kerk en bestaat uit een tijdelijk bouwwerk gevuld met bomen, struiken en planten. Maas: 'De Groene Kathedraal is een uiting van de droom om de aankomende gigantische verdichting van Brabant – veroorzaakt door de ligging, potentie, ambitie – te combineren met een radicale vergroening.'

In 2026 gaat de Groene Kathedraal open en na twee jaar moet hij weg, maar Maas wil dat hij blijft staan. Hij zegt dat hij er zo tweehonderd woningen in kan schuiven. Maar de gemeente houdt het af. Maas: 'Dus praat ik met de gemeente Veghel en zeg tegen Tilburg dat Veghel de kathedraal wel wil mét de woningen erin. Daar worden ze in Tilburg weer nerveus van. Dat is Brabant, dat spel moet je

willen spelen om iets gedaan te krijgen.'

Maas droomt van Brabantstad, een groot conglomeraat van steden die verdichten, met veel ruimte voor groen. Maar dan is er wel een groots plan nodig en niet allemaal gemeenten die hun eigen erfje bebouwen. Het is het effect van de afgelopen decennia waarin het strikte nationale plandenken werd afgeschaft en de liberale route werd gekozen. Daardoor is het een rommeltje geworden, vindt hij. 'Als ik door het landschap rijd, zie ik bijna claustrofobische situaties ontstaan.'

Er is behoefte aan grote projecten voor nieuwe steden. Die zijn er niet in vier of vijf jaar, maar wel in veertig of vijftig jaar. Maas wordt enthousiast: 'We kunnen een fantastische IJsselmeerstad maken. We kunnen een episch eilandenrijk maken tussen Hoek van Holland en Zandvoort. Met een nieuw vliegveld op de derde Maasvlakte waardoor Schiphol ruimte biedt voor woningbouw. We kunnen er morgen aan beginnen. Dat zou echt geweldig zijn. Maar het gebeurt niet.'

'We kiezen liever niet en laten daarmee de sluipmoordenaar, die we suburbanisatie noemen, haar werk doen. Dat langzame verstikken van Nederland. Wees moedig, wijs aan waar grote nieuwe projecten moeten komen. De Deltawerken konden we ook doen, waarom dit dan niet?'

Maas wil dat de lokale en provinciale overheden stedenbouwkundigen een contract van veertien jaar geven om iets te bedenken en ook af te maken. 'Omdat de politiek anders weer verder wappert en de wethouder dan toch ineens iets anders wil. Houd die hijgerige mentaliteit weg bij de stedenbouwkundige. Dan kunnen we de verrommeling stoppen en zelfs meer dan twintig miljoen mensen huisvesten.' ★

Politiek

Een losse flodder voor defensie

Victor Pak

Slechts 1,1 miljard euro krijgt defensie erbij. Daarmee blijft het kabinet-Schoof achter bij andere Europese landen. De Kamer hekelt de afwachtende houding.

Niet in de lift

Uitgaven defensie als percentage van bbp

Militair van de Luchtmobiele Brigade in training

Even geduld a.u.b., dat was de boodschap voor defensie bij de Voorjaarsnota. Na lange onderhandelingen bleef er onder de streep 1,1 miljard euro over. Een bedrag dat verspreid over drie jaar wordt uitgegeven en slechts een marginale verhoging betekent.

De kater is groot in Den Haag. Zeker door de discussie in aanloop naar de Voorjaarsnota. Even leek het erop dat een forse verhoging van de defensie-uitgaven een uitgemaakte zaak was. De noodzaak was duidelijk, nadat de Verenigde Staten onder president Donald Trump gingen twijfelen aan het Amerikaanse belang van hun bijdrage aan de Europese veiligheid en Trump ook nog eens wereldwijde handelsoorlog begon.

Sommige Europese landen reageerden vrijwel meteen. Zo trokken Denemarken en Zweden de portemonnee. Denemarken vreest voor de Amerikaanse claim op Groenland. Binnen enkele jaren zal het land meer dan 3 procent van het nationaal inkomen uitgeven aan defensie. Polen streeft zelfs naar bijna 5 procent en Duitsland schrapte de beruchte 'schuldenrem' uit

de Grondwet en besloot 500 miljard euro te lenen om te investeren in infrastructuur en defensie.

De kersverse bondskanselier Friedrich Merz gaf als uitleg dat *'whatever it takes'* als motto moet gelden voor de Europese defensie wegens de grote bedreiging van de vrijheid en vrede op het continent.

In Nederland noemde oppositiepartij D66 met 3 procent als eerste partij een nieuw percentage waar de binnenlandse defensie-uitgaven naartoe zouden moeten groeien. De VVD overtoefte dat begin maart. Partijleider Dilan Yeşilgöz gaf een toespraak in het oorlogsmuseum in Overloon. Zij noemde daar 3,5 procent als het percentage waar de defensie-uitgaven naartoe moesten groeien.

Een stevige uitspraak voor de leider van een coalitiepartij. Daarna reisde Yeşilgöz zelfs naar de Oekraïense hoofdstad Kiev voor een gesprek met president Volodymyr Zelensky. Politieke tegenstanders vreesden dat de VVD daarmee haar imago wilde opvijzelen als de partij die voor defensie knokt. Maar bij de onderhandelingen

Koning Willem-Alexander en minister van Defensie Ruben Brekelmans bezoeken de Bestkazerne

‘Een stip op de horizon is nodig’

over de Voorjaarsnota sleepte de VVD nauwelijks iets binnen. Volgens coalitiebronnen maakte de partij zich ook niet écht hard voor defensie. Wie de VVD nu vraagt hoe ze de 3,5 procent wil halen, krijgt geen antwoord.

Nu de Voorjaarsnota af is, zal het kabinet pas na de NAVO-top in juni kijken of er meer geld naar defensie moet. Vermoedelijk in augustus, wanneer de coalitie onderhandelt over de Miljoenennota die op Prinsjesdag verschijnt.

Het zorgt voor frustratie in de Tweede Kamer. Kritische oppositiepartijen wijzen op die naderende NAVO-top die Nederland in Den Haag organiseert. Er komen 45 regeringsleiders naar de Hofstad, onder wie Trump. ‘Nederland moet in aanloop naar de NAVO-top niet de kaarten tegen de borst houden, terwijl andere landen al massaal de uitgaven verhogen,’ zegt CDA-Tweede Kamerlid Derk Boswijk (36).

De 1,1 miljard die voor defensie werd uitgetrokken bij de Voorjaarsnota noemt Boswijk ‘een slechte grap’. Er is volgens de CDA’er, die ook reservist is bij de landmacht, snel meer geld nodig. Zijn eigen

partij zette de deur zelfs open voor gemeenschappelijke Europese leningen voor defensie. De christen-democraten verzetten zich daar lange tijd tegen.

Het kabinet moet nog voor de NAVO-top duidelijk maken waar het wil, vindt Boswijk. ‘Een stip op de horizon is nodig.’ Ook bij D66 leeft die kritiek. ‘In dit tempo halen we in 2110 een keer de 3,5 procent, dat kan écht niet,’ zegt Kamerlid Hanneke van der Werf (40). De uitspraken van Yeşilgöz vindt Van der Werf niet meer dan een ‘schijnbeweging’.

De hoge percentages die in Den Haag voorbijkomen, zijn opvallend. Pas sinds vorig jaar haalt Nederland de 2-procent-norm van het NAVO-bondgenootschap. Al in 2014 spraken de 32 lidstaten af om elk jaar 2 procent van het nationaal inkomen uit te geven aan defensie. Maar vooral Europese landen waren wanbeter. In Den Haag was defensie jarenlang een makkelijke bezuinigingspost voor partijen van links tot rechts.

In de samenleving kantelde de afgelopen maanden ook de blik op defensie. In een peiling van Ipsos/I&O geeft bijna de helft van de Nederlanders aan te vrezen voor een conflict in Nederland. Zestig

Robin Utrecht/ANP

Den Haag maakt zich klaar voor de NAVO-top

'Nederland moet geen flater slaan op de NAVO-top'

procent wil dat Nederland meer doet om de Europese defensie te versterken.

Zelfs koning Willem-Alexander deed eind april een stevige politieke uitspraak. Nederland moet zich 'tot de tanden toe bewapenen', zei hij tijdens een bezoek aan een militaire kazerne in Limburg. 'We hebben het misschien een beetje te vanzelfsprekend gevonden dat we altijd vrijheid en vrede zouden hebben.'

Volgens Boswijk en Van der Werf gaat de schade als gevolg van het wachten met het verhogen van de defensie-uitgaven verder dan het Nederlandse imago. 'Iedere dag dat je wacht met beslissingen doen, loopt de prijs op. Bovendien moet defensie weten waar ze aan toe is. Zij kunnen geen plannen maken als ze niet weten hoe hoog het budget over drie jaar is,' vindt Boswijk.

Van der Werf wijst op potentiële samenwerking met Europese partners die Nederland nu misloopt. 'Je kan miljarden euro's besparen door samen materieel in te kopen, maar daar laat Nederland nu verstek bij gaan.'

Bij de coalitiepartijen klinkt een ander geluid. De PVV wil geen extra geld voor defensie als niet minstens een vergelijkbaar bedrag naar burgers gaat. BBB'er Martin Oostenbrink (37) hekelt de oppositiepartijen die zomaar een getal uit de lucht grijpen. 'We moeten stap voor stap de defensie-uitgaven verhogen. Maar het is wel erg makkelijk roepen dat het zomaar naar 3,5 procent moet.' Hij wil dat er goed wordt gekeken of defensie al het extra geld dat er de afgelopen jaren bijkwam wel goed kan uitgeven. 'Anders is dat niet uit te leggen.'

Oostenbrink krijgt bijval van SGP'er Diederik van Dijk. Volgens Van Dijk (53) moet 'de behoefte van defensie leidend zijn en het budget volgend'. Als dat andersom is, zou het geld niet goed

worden uitgegeven. Van Dijk hekelt sowieso het feit dat partijen die voorop liepen met de bezuinigingen op defensie, nu het hardst roepen dat er extra geld bij moet. 'Die partijen staan straks ook weer vooraan om op defensie te bezuinigen als de urgentie wegzakt.'

Om meer over de behoeften van defensie te horen, kijken veel politici in Den Haag reikhalzend uit naar een brief van minister van Defensie Ruben Brekelmans. De VVD'er belooft de Kamer begin november een brief waarin hij de financiële gevolgen uiteenzet van de doelstellingen die de NAVO heeft voor de Nederlandse defensie. Zo moet duidelijk worden wat precies de behoefte van defensie is, inclusief de kosten. Maar die brief is uitgesteld.

Volgens de minister 'omdat deze verdere afstemming vereist' – Haags taalgebruik voor onenigheid in de coalitie. In Den Haag loopt Brekelmans steeds gefrustreerder rond, zeggen bronnen. Hij beklaagt zich over coalitiepartijen die de urgentie van de defensie-uitgaven niet inzien. Zelf had hij graag gezien dat die wel sneller omhoog gaan dan in de Voorjaarsnota is afgesproken. Voor 22 mei verschijnt zijn Kamerbrief alsnog, voor een Kamerdebat over de NAVO.

'Pas als die brief er is, kunnen we kijken wat Nederland moet doen,' zegt Oostenbrink. De BBB'er benadrukt dat 'Nederland geen flater moet slaan op de NAVO-top. Dat is voor iedereen duidelijk.'

Volgens D66'er Van der Werf moet de minister op zijn zaak passen. 'Brekelmans moet oppassen dat hij niet de man van 0,1 procent wordt,' wijst zij op het percentage waarmee de defensie-uitgaven het komende jaar groeien.

Zo loopt de druk op Brekelmans op om meer geld te regelen voor defensie. Maar hij zit klem in een coalitie die afwacht. ★

Keukeninspiratie opdoen?
Vraag ons magazine aan!

RHIJNART
KEUKENS

Vicuslaan 3, Kesteren | www.rhijnartkeukens.nl

Reis mee met *EW* en ontdek New York

Exclusief voor *EW*-lezers

28 oktober-3 november 2025

Sluit aan voor een *reporter's eye view* van New York, en reis samen met Victor Pak (journalist bij *EW*, politicoloog en Amerikakenner) en Jeroen Ansink (correspondent in New York).

Tijdens deze unieke reis met inleidingen, interviews, bezoeken en excursies praten specialisten u bij over New York. Over de politiek op lokaal en wereldniveau, over zijn vierhonderdjarige geschiedenis en actuele thema's. Van Gilded Age tot financieel machtscentrum en Smart City, en van American Dream tot sociaal-economische ongelijkheid.

Een bruisende week vol verkenningen van een land in transitie, met excursies waarbij heden en verleden tastbaar worden. En met oog voor Nederlandse tuinarchitectuur en andere vaderlandse sporen in de stad.

Voorafgaand aan de reis is er een bijeenkomst op de redactie van *EW*.

Met onder meer:

- Bezoek aan de Verenigde Naties
- Tocht 'Nederlandse sporen in New York'
- Evenement bij Cornell Tech op Roosevelt Island
- Bezoek aan Upper East Side (onder meer aan kunstmuseum Frick Collection)
- Gesprek met lokaal politicus in stadhuis
- Dagexcursie Hudson Valley

Ontdekken – Genieten – Ontmoeten
Meer informatie en reserveren:
ewreizen.nl of scan de QR-code

Gerry van der List

De publieke religie rond 4 mei verbindt steeds minder

Voor gelovigen was er in dit heidense tijdperk weer wat hoopgevend nieuws. Het tienjaarlijkse onderzoek *God in Nederland* maakte vorige maand duidelijk dat de ontkerkelijking van Nederland onverminderd doorzet, maar dat jongeren, Gen Z genaamd, positiever over kerk en geloof denken dan de voorgaande generatie. Y. Journalisten gingen vanzelfsprekend meteen op zoek naar min of meer gelovige jongeren om hen uit te horen over het hoe en waarom van hun opgebloeide religieuze belangstelling.

Kort daarna publiceerde het Centraal Bureau voor de Statistiek onderzoekscijfers waaruit bleek dat het aantal Nederlanders dat aangaf bij een kerk, moskee of synagoge te behoren, in de afgelopen vijftien jaar van 55 naar 44 procent was gezakt. Maar het tij lijkt enigszins te keren. In het afgelopen jaar zou dit percentage namelijk – heel – licht zijn gestegen. ChristenUnie-leider Mirjam Bikker sprak enthousiast van een prachtige ontwikkeling die volgens haar liet zien dat het geloof houvast biedt in onzekere, duistere tijden.

De vraag is of sprake is van een duurzame religieuze renaissance. Feit is dat de secularisering al zover is voortgeschreden dat het (christelijke) geloof moeilijk meer als verbindende factor in de samenleving kan dienen. Daarom is er een soort zoektocht begonnen naar wat Amerikaanse sociologen *civil religion* plegen te noemen, een geheel van normen en waarden dat (bijna) alle inwoners van een land kan aanspreken. De godsdienstsocioloog Meerten ter Borg betoogde eind vorige eeuw al dat de geschiedenis hierbij steeds meer dienstdoet als morele maatstaf.

De Tweede Wereldoorlog werd langzamerhand het – negatieve – symbool waaraan valt af te lezen wat het Nederlandse volk zou willen zijn, zou behoren te zijn en denkt te zijn. Rond de Holocaust is een publieke religie ontstaan met haar helden, haar martelaren en haar heilige geschriften, zoals het dagboek van Anne Frank en de publicaties van Etty Hillesum. Ter Borg wees er ook op dat deze wereldse cultus, net als de traditionele godsdiensten, taboes en dogma's kent. Zo is het verboden te beweren dat de Holocaust niet heeft plaatsgehad of *Mein Kampf* van Adolf Hitler te verkopen.

De moderne vaderlandse hoogmis wordt gevormd door de plechtigheden rond 4 en 5 mei. Maar deze verliezen duidelijk aan glans. Dit heeft te maken met demografische ontwikkelin-

gen. Er zijn steeds minder Nederlanders die de oorlog bewust hebben meegemaakt en jongeren raken een beetje uitgekeken op de zoveelste herhaling van *Schindler's List* en *Sophie's Choice*. Al geruime tijd geleden is geprobeerd dit probleem te ondervangen door slachtoffers te herdenken van oorlogssituaties en vredesoperaties waarbij Nederland betrokken was na de Tweede Wereldoorlog, maar deze verbreding heeft nooit echt tot de verbeelding gesproken.

Een andere demografische trend is de veranderende samenstelling van de Nederlandse bevolking. Veel migranten zien, door de gebeurtenissen in het Midden-Oosten, Joden eerder als misdadigers dan als slachtoffers van een volkerenmoord in de vorige eeuw. Dit leidt ertoe dat de Nationale Dodenherdenking nu eerder polariserend dan verbindend werkt. Justitieminister David van Weel (VVD) heeft laten weten dat hij bezorgd is dat de plechtige 2 minuten stilte om 20.00 uur op 4 mei dit jaar worden verstoord door demonstraties. Bovendien is er een alternatieve, door ambtenaren en oud-diplomaten georganiseerde, 'inclusieve' herdenking waarbij wordt stilgestaan bij de 'genocide' door Israël.

Aan de andere kant is er de klacht dat 4/5 mei wordt 'ontjoodst', zoals de schrijver Robert Vuijsje dat heeft genoemd, met steeds minder aandacht voor de Holocaust. Kritiek van het Centraal Joods Overleg was er dit jaar ook op de keuze van de zogeheten vrijheidsambassadeurs die op 5 mei zingend het land doortrekken. Zo tonen de artiest Zoë Tauran en de band Rondé zich meer verontwaardigd over militaire acties in Gaza dan over het uitmoorden van zes miljoen Joden.

Al met al verliest de publieke religie rond de verschrikkingen in de Tweede Wereldoorlog steeds meer aan kracht. Nederland is tegenwoordig al opgelucht als zich rond 4/5 mei niet al te veel relletjes voordoen. En zo gaat alweer een verbindend element in de samenleving geleidelijk teloor.

Migranten zien Joden eerder als misdadigers dan als slachtoffers

Radicaal D66-plan rammelt

Maria Bouwman

Via inperking van de mogelijkheid om naar de rechter te stappen, willen de sociaal-liberalen de wooncrisis te lijf. Dat druist in tegen de rechtsstaat.

Dinsdag 22 april presenteerden D66-fractievoorzitter Rob Jetten en portefeuillehouder wonen Hans Vijlbrief het plan *Wonen voor mensen*. De partij heeft er veel werk in gestoken, en kondigde het plan al maanden geleden aan. 'Mensen kunnen niet langer wachten,' zei Jetten bij de presentatie ervan.

Het plan belooft 'doorbraken' op de vastgelopen huizenmarkt, zonder 'rechtse of linkse dogma's'. Dat betekent: weg met het taboe op bouwen in weilanden, een 'bouwbaas' aanstellen, en 'radicaal dereguleren ten gunste van de woningzoeker'.

D66 richt zich in zijn voorstellen fel tegen burgers, bijvoorbeeld omwonenden, die bezwaar maken tegen bouwplannen. Vorig jaar bleek uit onderzoek van *Binnenlands Bestuur* en het *Nederlands Dagblad* dat één op de drie projecten hierdoor vertraging oploopt. Bezwaar maken gebeurt in meer dan vier op de vijf gemeenten. 'Boze buurmensen maken veel geluid, maar de mensen in de knel hoor je niet,' zei toenmalig woonminister

Hugo de Jonge (CDA) over deze bezwaarprocedures.

Om vertraging tegen te gaan, wil D66 de Raad van State slechts enkele zaken inhoudelijk laten behandelen. Bij de rest van de bouwplannen mogen buurtbewoners en andere belanghebbenden alleen nog over een schadevergoeding procederen, niet meer over de doorgang.

Burgers die geen 'zienswijze' (uitgewerkte reactie) over de bouwplannen hebben gestuurd aan de gemeenteraad, komen er wat D66 betreft ook niet meer in bij de rechter. 'Eindeloos terugkerende bezwaren' moeten worden afgehandeld met behulp van kunstmatige intelligentie. Hoe dat er in de praktijk moet uitzien, en welke bezwaren gelden als 'eindeloos terugkerend', is niet duidelijk.

Bezwaarmakers noemen een lijst aan argumenten, van uitzichtsbederf (78 procent) tot verkeershinder (63 procent), en van aantasting van hun privacy (58 procent) tot parkeeroverlast (53 procent). Die gronden zijn misschien 'eindeloos terugkerend', maar de feiten zijn tel-

kens anders. De taak van de rechter of ambtenaar die het bezwaar behandelt, is de omstandigheden van het concrete geval dat voorligt toetsen aan het recht. Juist die omstandigheden kunnen de doorslag geven of een 'bezwaarburger' de zaak wint of niet. Het is onwaarschijnlijk dat kunstmatige intelligentie op korte termijn terechte juridische conclusies kan trekken uit die nuances.

Burgers verbieden om te procederen tegen bouwprojecten in hun omgeving, helpt ook niet tegen de echte oorzaak van de vertragingen. De gemiddelde vertraging bij nieuwbouwtrajecten van één à twee jaar is vooral te wijten aan de doorlooptijden bij de Raad van State. Rosa Uylenburg, voorzitter van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State, waarschuwde onlangs bij de presentatie van het jaarverslag nog voor vertragingen door het tekort aan juridische ondersteuning. Daar kunnen burgers niets aan doen.

Wellicht is het efficiënter om de Raad van State een potje met geld te geven, zodat die meer juristen kan aannemen en

Protestbord van projectontwikkelaar Bot Bouw, die niet blij is met de bezwaren tegen een woonwijk in Wormerveer

de behandeling versnelt. Dat laatste doet de Raad overigens al, dankzij een uitzonderlijk initiatief om rechtszaken over woningbouwprojecten voorrang te geven.

Voor alle bouwplannen is natuurlijk grond nodig. Als gemeenten die niet kunnen kopen, mogen ze van D66 dwang inzetten. Bijvoorbeeld via een verplichting om grond te verkopen of te bebouwen. Dat eerste kan nu al, maar is onderworpen aan strenge eisen. Daarnaast is de compensatie vaak hoog. Dat moet anders, vindt D66. Onteigende grondbezitters krijgen nog wel 'een mooi bedrag', maar geen 'exorbitante winsten' meer.

Het is de vraag of het plan van D66 wel in lijn is met de democratische en rechtsstatelijke principes die de partij zo enthousiast uitdraagt. Als overheidsplannen in strijd zijn of lijken met het (eigendoms)recht of de leefomgeving aantasten, moeten burgers zich daartegen kunnen verweren bij de rechter. Dat is een fundamenteel principe in een rechtsstaat: de rechterlijke, wetgevende en uitvoerende macht controleren elkaar

en houden elkaar in balans. Het vergemakkelijken van onteigening, gedwongen bouw en 'shoppen' in rechtszaken – zodat een groot deel niet door de Raad van State wordt behandeld – zorgt bovendien voor ongelijkheid tussen burgers wier zaken wel of niet worden behandeld en werkt machtsmisbruik in de hand.

Als de Raad van State nog maar een paar zaken per jaar inhoudelijk toetst, wordt de macht van gemeenten en projectontwikkelaars oncontroleerbaar. Zij komen dan gemakkelijk weg met rammlende plannen. Dat zij lang niet altijd rekening houden met de leefbaarheid voor omwonenden en geregeld juridische fouten maken in hun plannen, blijkt uit de vele rechtszaken die bezwaarmakers winnen.

Daar komt bij dat het ontzeggen van beroep in zaken over milieu en leefomgeving juridisch vrijwel onmogelijk is, sinds het zogeheten Varkens in Nood-arrest van het Europees Hof van Justitie (2021). Ook wie geen zienswijze heeft ingediend, moet van de Europese rechter in beroep kunnen. ★

De macht van gemeenten wordt oncontroleerbaar

In Kraggenburg

De strijd tussen camping en drone

Warner van der Louw

Foto Rob Voss

Recreatieterrein Netl wil uitbreiden, maar een testcentrum van drones is tegen. 'Een rechtszaak zie ik met vertrouwen tegemoet.'

Netl ligt in het gebied dat is aangewezen voor dronetests

Op deze plek was de uitvaart van mijn moeder en een paar maanden later stond ik er te dansen op festival Wilde Weide.' Robin Crebas (47) leidt rond over Netl, een camping en evenementenlocatie die hij samen met zijn broer Frank bestiert. We staan in een kas die dienstdoet als evenementenhal. Er staat een podium, er is een bar en her en der staan planten. 'Kom verder, dan laat ik je onze bamboeplantage zien.'

Zoals veel op het terrein heeft de evenementenkas een tijdelijke vergunning die volgend jaar afloopt. De broers willen hun activiteiten uitbreiden met permanente vergunningen, maar stuiten op verzet.

In 2005 kochten ze met hun ouders 48 hectare landbouwgrond in Kraggenburg, een dorp rechtsonder in de Noordoostpolder. Ze plantten er bomen en bamboe, groeven een recreatieplas en bouwden een paar barretjes. In 2016 volgde een tienjarige vergunning voor honderd kampeerplaatsen. In 2020 kwam daar een tienjarige vergunning bij voor nog eens 150 kampeerplaatsen.

Op 3,5 kilometer van de camping en het evenemententerrein ligt het Multimodaal

Infrastructuur Testcentrum (MITC), waar onder meer drones worden beproefd. Netl ligt in het gebied dat door het Rijk voor het testen is aangewezen. Omdat activiteiten op de grond de dronetests en -oefeningen in het luchtruim beperken, tekende het MITC bezwaar aan tegen een permanente campingvergunning. Zijn er veel mensen op de grond, dan mogen er geen experimentele drones over hen heen vliegen. Stel je voor dat ze neerstorten.

'Klinkt allemaal heel logisch, maar ze hebben hun huiswerk slecht gedaan,' zegt Crebas. 'Ook zonder het permanent maken van de tijdelijke vergunning, zullen hier vrijwel elke zomerse dag veel mensen zijn. We mogen nog tot 2030 door met 150 andere kampeerplaatsen, en een permanente horeca- en dagrecreatievergunning hebben we sowieso.' Lopend langs een helling die dienstdoet als modderglijbaan, zegt hij: 'Alleen hier al zijn op mooie dagen vaak tientallen kinderen en hun ouders.'

Het vraagstuk laat de campinguutbater niet los. 'Ik wil niet overkomen als een *not-in-my-backyard*-type, maar waarom moeten ze nou precies hier overheen vliegen?' zegt Crebas. 'Ten noorden van hen is alle-

maal landbouwgrond, daar is vrijwel niemand. Ik heb het meerdere keren gevraagd en nooit uitleg gekregen.'

MITC-woordvoerder Kees de Waal wil er wel wat over kwijt. 'We hebben een gebied aangewezen gekregen waarboven wij mogen vliegen. Bij dat luchtruim hoort inderdaad ook de akkergrond noordelijk van ons en daar vliegen we óók. Maar als we niet boven de camping mogen vliegen omdat daar te veel mensen zijn, wordt ons luchtruim als geheel nauwer. Groter gaat het niet worden, dus willen we er in elk geval voor zorgen dat het niet kleiner wordt.'

Dat de drones niet boven recreatiegebied mogen vliegen, geldt sinds 2021, toen een wetwijziging werd doorgevoerd. 'Die wet komt ons slecht uit en levert met de tijdelijke vergunningen al problemen op,' zegt De Waal. 'In de toekomst willen we vaker drones gaan testen die lange afstanden vliegen, daarvoor hebben we ruimte nodig. Had Netl 1.000 meter verderop gezeten, dan was er geen probleem.'

Het is een argument waar Crebas weinig mee kan. 'We zitten niet 1.000 meter verderop. Moeten we dan alles verhuizen

‘Waarom moeten ze nou precies hier overheen vliegen?’

wat we hier hebben opgebouwd, ook die bomen daar?’ Crebas houdt een hand ter hoogte van zijn heup. ‘Die waren zó klein toen we ze plantten.’

MITC vindt de provincie Flevoland aan zijn zijde. Een woordvoerder van de provincie wijst erop dat ‘het van belang is dat de verantwoordelijke ministeries worden betrokken’ bij een besluit over uitbreiding van Camping Netl, omdat die Nederlandse dronetests in de weg zit.

Met een instructiebesluit werd de gemeente Noordoostpolder eind maart gedwongen een stemming over de vergunning van Camping Netl uit te stellen. Maar de gemeenteraad stemde, hoewel overdonderd door de inzet van het zware middel, toch unaniem vóór uitbreiding van Netl. ‘Dat voelde heel goed,’ blikt Crebas terug. ‘Daardoor voel ik me echt gesteund.’

Maar zolang de provincie en mogelijk het Rijk tegen uitbreiding zijn, kan de vlag bij de broers Crebas nog niet uit. ‘Het zal tot een rechtszaak komen. Gezien de argumenten die de andere partij tot nu toe heeft – of beter gezegd: niet heeft – heb ik er alle vertrouwen in dat die positief voor ons zal uitpakken.’

In Brussel

Bange boeren in het defensief

EU-correspondent

René van Rijkevorsel

bezoekt de driemaandelijkse landbouwborrel, waar het nieuwe boerenbeleid van de EU onderwerp van debat was.

Het is gezellig druk in het Holland House deze woensdagavond.

Een net, overwegend mannelijk publiek doet zich te goed aan de rondgedeelde bitterballen. Voornamelijk Nederlandse lobbyisten, ondernemers en werknemers, allemaal uit de agrarische sector en werkzaam in Brussel. Ze zijn gekomen voor de driemaandelijkse ‘landbouwborrel’ die al een kwarteeuw bij toerbeurt wordt georganiseerd – en betaald – door een Nederlandse Europarlementariër met landbouw in zijn of haar dossier.

Achter in de pijpenla debatteren drie volksvertegenwoordigers over de toekomst van de Europese landbouw. Het zou Brussel niet zijn, als dat niet met een afkorting gepaard gaat: GLB, het ‘gemeenschappelijk landbouwbeleid’. Het GLB is een dik pakket subsidie-afspraken die om de vijf jaar worden gemaakt over de inrichting van de Europese landbouw. Op 1 januari 2027 moet er een nieuw GLB zijn. Er gaat nu per vijf jaar zo’n 300 miljard euro in om. Het GLB is goed voor bijna een derde van de Europese begroting.

Consumenten, die als belastingbetaler indirect opdraaien voor de subsidies, hebben het idee dat voedsel goedkoop is. De echte kosten zijn verborgen dankzij Brussel. De vraag is of dat zo blijft, gezien de defensie-uitdagingen van de Europese Unie.

De drie parlementariërs zijn Jessika van Leeuwen die de borrel organiseert (43, BBB), Bert-Jan Ruissen (53, SGP) en Anna Strolenberg (29, Volt). Van Leeuwen en Strolenberg zijn bezig aan hun eerste termijn, Ruissen aan zijn tweede. Grof bekeken zien de eerste twee vooral bedreigingen voor de Nederlandse boer, terwijl de jonge Volt-parlementariër denkt in kansen.

Strolenberg is nieuw op het dossier, wat haar onbevangenheid verklaart. *Old hand* Van Leeuwen, die in Wageningen studeerde en in de dierwetenschappen promoveerde, was al expert voordat ze naar Brussel kwam. Ruissen studeerde landbouwplanten-

teelt in Wageningen en was lid van de landbouwcommissie van het Europees Parlement.

Twee woorden vallen veel vanavond. Allereerst ‘voedselzekerheid’. Vooral de twee die veel bij het oude willen laten, schermen daarmee. Zonder eigen voedsel ook geen fatsoenlijke defensie, zegt Van Leeuwen. Dus behoud in het GLB de inkomenssteun aan de boer, maar dan gebaseerd op productie en niet op het areaal.

Ook gaat het veel over ‘Mercosur’, de handelsovereenkomst met onder meer Argentinië en Brazilië, die Europees is aanvaard maar nog langs de nationale parlementen moet. BBB en SGP zien Mercosur als bedreiging, omdat Zuid-Amerikaanse boeren zich in de veeteelt niet aan Europese standaarden houden. Van Leeuwen, die tien jaar in Zuid-Amerika woonde, gelooft niet dat er straks voldoende veterinair zijn om de benodigde controles te verrichten.

Strolenberg neigt naar steun voor Mercosur. Zij denkt dat het een illusie is dat alle Nederlandse boeren kunnen worden beschermd. Als nieuwkomer op het landbouwdossier gaat ze meteen na het debat twee dagen ‘stage lopen’ bij een boerenbedrijf. Eens zien wat dat doet met haar frisse blik.

René van Rijkevorsel

Strolenberg (l), Ruissen en Van Leeuwen

Een depressie zet je wereld op zijn kop

Mark Thiessen

is historicus, werkte voor de VVD en heeft nu een eigen campagnebureau, Meute.

In de brieven die ze achterliet, las ik: schrijf over mijn depressie, en laat mensen begrijpen dat het een vreselijke ziekte is waaraan je kunt sterven.

Dit is de eerste en hopelijk laatste keer dat mijn column niet over politiek gaat. Vorige week overleed mijn collega en vriendin Annemarie Litjens aan een vreselijke ziekte. Het lukt mij niet om over iets anders te schrijven dan over wat haar overkwam.

Annemarie overleed aan de gevolgen van een zware depressie. Dat zijn de woorden die ze zelf uitkoos om haar sterven te omschrijven. Ze liet brieven achter om ervoor te zorgen dat haar man, kinderen, vrienden, familie en collega's enigszins konden begrijpen waarom ze het leven verliet. In mijn eigen verdriet las ik er een opdracht in: schrijf over mijn depressie, en laat mensen begrijpen dat het een vreselijke ziekte is waaraan je kunt sterven.

Annemarie wilde niet dat het over haar zou gaan, maar over de ziekte waaraan ze overleed. Om een goed beeld te geven van haar ziekte en hoe erg die was, is het nodig om eerst te vertellen wie Annemarie was.

Ik leerde haar kennen als collega bij de VVD, zo'n dertien jaar geleden. Ze werd er online campagnestrategie, en later werd ze campagnestrategie bij mijn bedrijf. De laatste jaren was ze ook vaak te zien op tv, waar ze in verkiezingstijd bij talkshowtafels aanschoof om de campagne te bespreken. Ze was een geweldige moeder voor haar twee kleine kinderen, vol toewijding, initiatief en liefde.

We dachten dat Annemarie alles kon. Iedereen bewonderde haar om wie ze was en wat ze al op jonge leeftijd – ze was pas 34 – voor elkaar wist te krijgen. Als ze iets wilde, dan lukte het haar. Het geluk lachte haar toe. 'Ik had een geweldig leven – tot ik het niet meer had,' schreef ze in haar afscheidsbrief.

Want in september 2024 ging het mis. Annemarie vertelde dat de vaste grond die ze altijd onder haar voeten had gevoeld, ineens veranderde in een springkussen. Alle ballen die ze al die tijd in de lucht had gehouden, vielen op de grond. Het duurde lang voordat we wisten dat het om een depressie ging. Iets wat niet zomaar is op te lossen met minder werken.

En het is pas nu – na haar overlijden – dat ik het echt begrijp.

Op haar laatste levensdag vertelde ze me dat ze liever kanker zou krijgen dan nog een keer een depressie. 'Maar aan kanker ga je dood,' zei ik. Niet wetende wat later die dag zou gebeuren. Want voor mij was depressie iets waar je uit kon komen. Iets enorm zwaars, maar niet iets definitiefs. Annemarie werd geholpen door alle mensen die van haar hielden. Maar toch voelde ze zich enorm alleen. Ze hield niet meer van zichzelf.

Een depressie zet je wereld op zijn kop. Annemarie dacht dat ze geen goede collega meer was. Het tegenovergestelde

Ze had haar besluit genomen en voerde haar laatste campagne

was waar. Annemarie dacht dat ze een slechte partner, vriendin en dochter was. Het tegenovergestelde was waar. Ze dacht dat ze geen goede moeder meer was. Ze dacht dat haar kinderen beter af waren zonder haar. Het tegenovergestelde was waar. Annemarie – die altijd alles kon – raakte zichzelf kwijt.

Dat is wat een depressie met je doet. Je hersenen worden aangetast. Een depressie beïnvloedt je hele denken, wat je voelt en hoe je functioneert. Je kunt geen knopje omzetten. Het wordt niet beter van een goed gesprek of frisse lucht. Een depressie is een ziekte die medische zorg vereist.

En zoals bij elke ernstige ziekte geldt: je kunt er voor iemand zijn, je kunt liefde geven en mensen de tijd geven – maar je kunt het niet genezen voor de ander. Als het misgaat, blijft er vaak schuld achter. Had ik maar meer gedaan. Had ik maar vaker gebeld. Maar als het in plaats van een depressie een andere dodelijke ziekte was geweest, zouden we dat ook niet denken. Ook dat was een boodschap die Annemarie wilde meegeven. Aan de mensen die haar kenden, maar ook aan anderen die een naaste zien lijden onder een depressie. Ze wilde niet dat mensen schuld voelen. ‘Niemand had dit kunnen voorkomen,’ schreef ze. ‘Jullie hebben alles gedaan om mij te helpen. Er werd naar me geluisterd, ik heb therapie gehad, medicatie – maar het is te laat.’

Ik had een grenzeloos vertrouwen in Annemarie. Ze zou dit

monster verslaan, dacht ik. En dan konden we weer samen werken, samen lachen en de wereld veranderen. Dat was te makkelijk gedacht. Zelfs op haar laatste dag sprak ik mijn vertrouwen in haar uit. Maar het maakte niet uit, want ze had geen vertrouwen meer in zichzelf.

De laatste anderhalve maand sprak Annemarie weer met mensen af. Ze vertelde iedereen over haar depressie. Waar ze tegenaan was gelopen. Wat belangrijke lessen waren. We dachten dat het betekende dat ze eruit was geklommen en dat het beter ging. Maar dat was niet zo.

Ze had haar besluit genomen en was bezig met haar laatste campagne. Die maakte ze op de manier die we van haar kenden. Gedreven, secuur en met een duidelijk doel voor ogen. Ze wilde dat we allemaal met elkaar gingen praten over de vreselijke ziekte waaraan ze overleed.

Die laatste dag sprak ze uitgebreid met mij over waar ze doorheen was gegaan. Ze wilde dat ik het begreep en dat ik het verder zou vertellen. Aan het einde van haar werkdag zette ze haar telefoon uit en verstopte die bij haar bureau, zonder dat ik het doorhad. Ze maakte een laatste grap. Toen sloeg ze de deur van ons kantoor dicht en verdween.

De manier waarop je je laatste campagne afsloot, was wat overdreven, Annemarie. Maar we hebben je wel gehoord.

Monarchie

Paleis Het Loo koos voor origineel thema met expositie over vrouwelijk koningschap en de tegenwerking die de koninginnen ondervonden.

Tegenspel voor Oranje-vorstinnen

Carla Joosten

Een vrouw op de troon? Dat kan toch echt niet, was de opinie eind negentiende eeuw. Maar na drie koningen was er geen geschikte mannelijke Oranje als staatshoofd beschikbaar. En dus werd in 1898 de achttienjarige Wilhelmina ingehuldigd, in een tijd dat vrouwen vrijwel rechteloos waren. Ze kregen pas in 1919 volledig kiesrecht, waren tot 1956 'handelingsonbekwaam', en de man bleef tot 1970 hoofd van het gezin. Wilhelmina's man Hendrik mocht dat trouwens ook zijn, binnenshuis. Zo besloot de regering tot teleurstelling van de feministen, die van de regel af wilden. Wilhelmina was een feministisch rolmodel, al liet ze zich daar zelf niet graag voor gebruiken.

In het jaar waarin het voor de vijftigste keer Internationale Vrouwendag was, toont Paleis Het Loo tot en met augustus de geschiedenis van 123 jaar vrouwelijk koningschap. De expositie illustreert hoe maatschappelijke ontwikkelingen en verwachtingen van invloed waren op het koningshuis. Wilhelmina's troonsbestijging, in een tijd van mannelijke heerschappij, werd jarenlang voorbereid door moeder Emma, die met het prinsesse door

het land reisde: ziehier jullie toekomstige vorstin. Juliana regeerde in de jaren van de Koude Oorlog en maatschappelijk protest, zoals dat van de Dolle Mina's. Beatrix' inhuldiging werd uitgeroepen tot nationale kraakdag: 'Geen woning, geen kroning.' Ze regeerde in de zakelijke jaren eind twintigste eeuw, en stabiliseerde het wankel geworden koningshuis.

Eén man drukte zijn stempel op het leven van de drie vorstinnen: prins Bernhard liet zich als schoonzoon, echtgenoot en vader gelden. Lang niet altijd positief.

Zoetsappig is de expositie geenszins. Ze toont hoe Bernhard zich bekommert om de beeldvorming, zoals bij foto's van het Oranje-gezin. Het geluk spat ervan af, terwijl het binnenshuis knetterde. In de Tweede Wereldoorlog fotografeerde Bernhard Juliana met de kinderen in Canada. Dat zij als een diplomaat door de Verenigde Staten reisde, bleef onderbelicht. Zoals de rol van meer vrouwen.

Tegenspel toont de tegenwerking die de koninginnen ondervonden van man of maatschappij. De tentoonstelling geeft een ander beeld van de geschiedenis van de monarchie dan bij velen bestaat. Een waarachtiger beeld. *

Prins Bernhard was de man achter het perfecte plaatje van het Oranjegezin

Spaarnestad

Prinses Juliana met het echtpaar Roosevelt

Paleis het Loo

Emma bereidde het land voor op Wilhelmina's koningschap

De politiek van de toekomstangst

Het goede leven is een leven zonder angst, en ook de overheid heeft zich tot taak gesteld de burger gemoedsrust te bieden.

Als u een radioluisteraar bent, kan de reclame voor Prescan u nauwelijks zijn ontgaan. Een rustige mannenstem vertelt dat hij een drukke agenda heeft en graag controle houdt over zijn leven. Ja dat willen wij pensionado's allemaal wel, een drukke agenda, en met Prescan moet het goed komen. Aangezien een goede gezondheid de religie is van deze tijd, en het lichaam gelijkstaat aan de ziel van weleer, zal het voor de preventieve bodyscans vast stormlopen.

Of is het andersom en maakt de gezondheidsobsessie juist ziek?

Jet Bussemaker, voorzitter van de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (RVS), presenteerde het rapport *Iedereen bijna ziek*. De huidige neiging om bij elk pijntje meteen een MRI-scan te laten maken, en elk vlekje te laten onderzoeken op huidkanker, heeft ook onbedoelde gevolgen. Geruststelling is de bedoeling, meer bezorgdheid vaak het resultaat. Men spreekt van het nocebo-effect. Ik had er nooit van gehoord, maar het betreft de tegenhanger van de bekende placebo. Door de zoektocht naar een mogelijke ziekte voel je je al beroerd, en geen middel blijft onbeproefd om een boosdoener te vinden die zich nog moet openbaren.

Het archief leert dat Prescan in 2011 al eens werd gekapiteld door de Reclame Code Commissie. Tijdens de Tour de France meldde een spotje dat wielrenner Hennie Kuiper na onderzoek van Prescan wist dat hij kerngezond was. Oneerlijk en misleidend, meende de Commissie, aangezien zo'n bodyscan niet alle aandoeningen kan opsporen. Precies wat het RVS-rapport zei: hoe meer diagnose, des te meer onzekerheid en achterdocht. 'Het zaadje is geplant,' aldus Bussemaker in de krant.

In dezelfde week werd ook bekend dat je vooral geen eieren van je eigen scharrelkippen moet eten, vanwege het PFAS-gehalte daarin. De vaderlandse pers was meteen van de leg van het nieuws.

In *EW* schrijft Simon Rozendaal zijn vingers blauw over het bescheiden risico van PFAS en aanpalende chemische verbindingen. Bewonderenswaardige maar vruchteloze moeite. De milieubeweging laat geen kans voorbijgaan om de bevolking het graf in te somberen, maar is zelf een symptoom van een veel bredere tendens. Preventie is alomtegenwoordig, wat vooral betekent dat de eis van een onbewolkte toekomst zelf leidt tot aanhoudend getob. Dat is een waardevol inzicht dat veel verder strekt dan de volksgezondheid in strikte zin.

Vroeger was inderdaad alles beter, niet feitelijk natuurlijk, maar wel in de gevoelde werkelijkheid. *Volkskrant*-lezers genieten massaal van de serie interviews met honderdjarigen, die allemaal vertellen dat ze zo oud zijn geworden door het leven te nemen zoals het komt. Na de Tweede Wereldoorlog lag heel Europa in puin. Het IJzeren Gordijn werd neergelaten, onze jongens vochten tegen opstandelingen ver weg in de Oost. Maar de beleving was er een van KLM en Elfstedentocht, wederopbouw, in Frankrijk de dertig mooie jaren genoemd, 'les Trente Glorieuses'. Harry Mulisch schreef zijn 'Wenken voor de jongste dag', bij een atoombom met zijn allen met een pan op je hoofd schuilen onder de keldertrap. Met de ogen van nu is het allemaal van een ondraaglijke lichtheid.

Het aantal abortussen neemt toe omdat meisjes bang zijn dat de pil op de lange duur schadelijk kan zijn voor hun lichaam. Een halve eeuw geleden was de pil hét symbool van de vrolijke bevrijding, nu een bedreiging. Dat mag je een omwenteling in de belevingswereld noemen.

Martin Sommer

is historicus en journalist.
Hij schrijft over politiek.

Angst en risico zijn sleutelwoorden om de samenleving te begrijpen. Ooit hield de vrees voor God de mensen op de goede weg. Maar God is dood en vervangen door deskundigen in angst. Psychologen, therapeuten, klimatologen, Prescan en Rob de Wijk vertellen wat eraan schort, aangezien je zelf als leek niet weet wat de toekomst in petto heeft. Het goede leven is een leven zonder angst, en ook de overheid heeft zich tot taak gesteld de burger 'zijn ontstolen gemoedsrust terug te geven', zoals de conservatieve filosoof Roger Scruton het mooi zei.

Dat is zacht gezegd een flinke ambitie, waarvoor het voorzorgsbeginsel is bedacht. Daarvoor spant de politiek zich in, en ook de rechtszaal is in de ban van het grondrecht op een onbekommerde toekomst. Het voorzorgsbeginsel komt neer op de formule 'bij twijfel niet doen'. Het potentiële slachtoffer heeft altijd gelijk, er zit mogelijk gif in zijn tuin, die aardbeving zit eraan te komen, en de baas kan elk moment zijn handen niet thuishouden. Als u denkt, voelt of beleeft dat er een risico is, dan is dat ook zo, en als er een risico is, dan volgt er een geweldige aandrang om een protocol in te stellen, een regel uit te vaardigen of als het even kan een verbod.

De politieke vraag die daarbij hoort, wordt zelden gesteld. Die vraag luidt: wie bepaalt wat een gevaar is en wat niet? Ooit schreef de marxistische denker Ivan Illich dat de farmaceutische industrie de mensen ziektes aanpraatte om er zelf aan te verdienen. Die analyse blijft actueel, bijvoorbeeld in verband met corona. Tegenstanders van big pharma zijn nu rechts, wappies of complotdenkers, en hun koffiedrinkdemo's werden met kracht uiteen geslagen. Zo probeerde de overheid de feiten en de alternatieve feiten met de lange lat uit elkaar te houden. Die houding is niet altijd vol te houden. In Groningen koerste de politiek lang op feiten, wetenschap, aantoonbare scheuren

in de muur en de schaal van Richter. Tot de druk niet langer houdbaar was en de gasputten werden volgestort op grond van angsten, onveiligheidsgevoelens en stress.

Het voorzorgsbeginsel bleek niet alleen een goudader voor Prescan, maar ook een geducht wapen in handen van actiegroepen die groeien en bloeien op risico en gevaar. Er is immers geen geldig tegenargument, aangezien het drama zich nog moet voltrekken. Milieudefensie, Extinction Rebellion en Bénédicte Ficq domineren het debat en de vraag luidt, net als bij de oude Romeinen, wie de bewaking van deze nobele bewakers op zich neemt.

Laten we het even aankijken, zei de ouderwetse huisarts altijd, met de warme instemming van Jet Bussemaker en haar Raad. Die houding verdient bredere toepassing. Bovendien zou zo'n deftige Raad ook eens onderzoek moeten doen naar de kosten en gevolgen van de politiek van de toekomstangst.

**Laten we het even
aankijken, zei de huisarts
altijd. Die houding verdient
bredere toepassing**

‘Als Holocaust-overlevende geloof ik in wonderen’

De onlangs geridderde **Irene Butter** (94) reist al veertig jaar Amerika af om de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog levend te houden. Haar leven liep parallel aan dat van Anne Frank, die zij nog zag in Bergen-Belsen.

Jeroen Ansink in Ann Arbor (Verenigde Staten)
Foto's Scott Stewart

Dr. Irene Butter, geboren Hasenberg, maakt een bewogen maand door. Ze is net terug van een bezoek aan de Nederlandse ambassade in Washington, waar ze niet één, maar twee onderscheidingen in ontvangst mocht nemen. De Anne Frank Award voor Menselijke Waardigheid en Tolerantie was vooraf aangekondigd. Maar voor de benoeming tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau, onder meer vanwege haar verdiensten voor het herdenken van slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog, gold dat niet. ‘Het was een complete schok om een lintje te krijgen,’ zegt ze in haar woning in Ann Arbor, Michigan, onder de rook van Detroit. ‘Ik wist niet eens dat dat bestond.’

Veel tijd om het eerbetoon te laten bezinken heeft ze niet. Over een paar dagen staat alweer de volgende reis op het programma: een bezoek aan het concentratiekamp Bergen-Belsen. Daarheen werd ze in februari 1944 vanuit het Drentse doorgangskamp Westerbork met haar ouders en haar broer Werner gedeporteerd, acht

maanden voordat Anne Frank en haar zus Margot er zouden belanden. Op de koffietafel waar ze haar lintje bewaart, opent ze haar laptop om de presentatie te tonen waarin ze op de ambassade de overeenkomsten liet zien tussen Anne en haarzelf. ‘We zijn allebei geboren in Duitsland, Anne in Frankfurt am Main in 1929, ikzelf een jaar later in Berlijn. We komen allebei uit een gezin met twee kinderen dat in de jaren dertig besloot om te vluchten naar Nederland. En we zijn terechtgekomen in Amsterdam, in dezelfde buurt.’

Op het scherm zijn de schoolfoto's van twee meisjes verschenen die lachend opkijken boven hun schrift. ‘Dat waren de standaardkiekjes van die tijd. Maar als je goed kijkt, zie je dat er één verschil is tussen Anne en mij.’ Ze wijst: zelf houdt ze haar pen braaf tussen duim en wijsvinger vast, terwijl Anne de hare tussen wijs- en middelvinger heeft geplaatst. ‘Hier zie je al haar rebelse kant. Ik kende haar niet goed, ook omdat onze ouders elkaar niet kenden, maar hoorde wel de verhalen over haar. Ze was behoorlijk ondeugend, en

kwam daardoor vaak in de problemen.’

Het gezin Hasenberg kreeg tijdens de Duitse bezetting, net als de familie Frank, met steeds meer onderdrukking te maken. ‘Otto Frank besloot met zijn gezin onder te duiken. Mijn vader had een ander idee. Een vriend van hem had zojuist een Ecuadoriaans paspoort voor hem en zijn vrouw gekregen van de consul in Zweden. Hij raadde ons aan hetzelfde te doen. Mijn vader hoefde alleen maar de pasfoto's te sturen.’ Jezelf verbergen of opnieuw vluchten: ze pauzeert even om het dilemma te laten doordringen. ‘Wat zou jij doen?’

Emigreren naar Zuid-Amerika zat er niet in. Voordat de paspoorten aankwamen, waren de Hasenbergs al op een veewagon naar Westerbork gezet. Daar ontsnapte het gezin miraculeus aan deportatie naar vernietigingskamp Auschwitz. ‘We stonden al op de lijst. Maar we hadden het geluk dat Leo Buschoff, een Joodse vriend van mijn vader die net als hij Duits officier was tijdens de Eerste Wereldoorlog, daar vroegtijdig weet van had.’

Interview

Buschoff was een van de eerste Joden die in Westerbork was terechtgekomen. 'Hij woonde met zijn vrouw in een huis, niet in een barak, en vervulde een administratieve functie in het kamp. Daardoor wist hij onze namen van de transportlijst te schrappen.'

Buschoffs relatief bevoorrechte positie zou hem uiteindelijk niet redden: hij kwam zelf in Auschwitz terecht en werd vermoord. Als door een tweede wonder bleef Irene en haar familie dat lot bespaard. 'Na een maand of vier kregen we volkomen onverwacht een pakketje met onze Ecuadoriaanse paspoorten. Daarmee kregen we ineens de status van Austauschjuden, oftewel uitwisselingsjoden. Vanaf dat moment hadden we waarde

wen een vrouw tevoorschijn die het weggriste. 'We beloofden Anne om het een paar avonden later opnieuw te proberen.'

Zelf zou Butter die toezegging niet na kunnen komen. Het gezin Hasenberg werd twee dagen later op de trein gezet om geëxileerd te worden voor in Amerika geïnterneerde Duitsers die naar Zwitserland waren overgebracht. Nadat dat bekend was geworden, sloeg een Joodse kampbewaker, wellicht uit afgunst, haar vader zo meedogenloos in elkaar dat hij ter plekke bijna aan zijn verwondingen bezweek. De reis naar Zwitserland zou hem uiteindelijk ter hoogte van het Zuid-Duitse Biberach fataal worden. 'We moesten zijn lichaam achterlaten op een bankje op het station, terwijl de trein verder reed.' Een barmhartige samaritaan bracht het stoffelijk over-

nieuw leven en praat je nooit meer over het verleden." Ik hoorde dat veel andere Holocaust-overlevenden eenzelfde soort ervaring hadden.'

Ze behaalde haar middelbareschooldiploma, ging economie studeren, was een van de eerste vrouwen die in het vakgebied promoveerden, leerde haar man Charlie Butter kennen, werd hoogleraar aan de universiteit van Michigan in Ann Arbor, kreeg een zoon, Noah, en een dochter, Ella. Die was al jong geïnteresseerd in de Shoah. Rond haar twaalfde wilde ze daarover een spreekbeurt houden. Om de presentatie van haar dochter als levende getuige te illustreren, deelde Butter haar geschiedenis voor het eerst in haar leven in het openbaar. 'Doodeng, maar het ging gelukkig goed.'

Een paar jaar later deed een reizende Anne Frank-tentoonstelling Detroit aan en werd Butter uitgenodigd als lid van een panel. 'Toen werd ik me ervan bewust dat Anne zelf nooit haar verhaal zou kunnen vertellen. En dat ik het moest doen, omdat ik er nog wel was.' Ze werd definitief overtuigd door een lezing van de Roemeens-Amerikaanse Holocaust-overlevende en Nobelprijswinnaar Elie Wiesel. 'Hij zei: "Als je in de kampen was en je rook de lucht en hoorde de stilte van de doden, dan is het je plicht om getuige te zijn en de verhalen te vertellen. Als je het niet doet, zullen de slachtoffers twee keer sterven."'

Sindsdien reist Butter stad en land af om de geschiedenis levend te houden. De noodzaak is volgens haar groter dan ooit: 'Als ik een schoolklas bezoek, vraag ik de leerlingen altijd om iets op papier te zetten. Ik krijg regelmatig brieven waarin ze me schrijven dat hun ouders nog nooit van de Holocaust hadden gehoord.'

De bestorming van het Capitool op 6 januari 2021, toen een door president Donald Trump opgezweepte menigte de ratificatie van Democraat Joe Biden tot president met geweld wilde verhinderen, schokte haar diep, ook vanwege de nazisymbolen waarmee een aantal Trump-aanhangers zich had uitgedost. Naast stickers van de Amerikaanse neonazistische Nationalist Social Club zag ze een man die een Camp Auschwitz-trui droeg, met daarop onder de woorden 'Work brings freedom' (werk brengt vrijheid), een verwijzing naar

'We moesten het lichaam van mijn vader achterlaten op een bankje op het station'

voor de nazi's, want we konden tegen Duitse gevangenen worden geruild.'

Het verkrijgen van de Ecuadoriaanse nationaliteit kon niet voorkomen dat het gezin in de winter van 1944 vanuit Westerbork naar het Duitse Bergen-Belsen werd gedeporteerd. Daar heeft Butter Anne Frank nog één keer gezien, op 19 januari 1945. 'Ik deelde een barak met Hanneli Goslar, haar beste vriendin in Amsterdam. Zij had vernomen dat Anne al een paar maanden eerder was aangekomen vanuit Auschwitz en in een ander deel van het kamp zat. 's Avonds had ze haar achter prikkeldraad heel even kunnen zien en afgesproken terug te komen met wat kleren.'

Samen met Hanneli ging Butter haar de volgende avond een bundeltje brengen. 'Het moest in het donker, en we konden alleen maar fluisteren, want als de nazi's zagen dat je met gevangenen aan de andere kant van het hek praatte, konden ze je doodschieten.' Na een kort weerzien – Butter herinnert zich dat Anne was gehuld in een donkere deken waarin ze volledig leek te verdwijnen – gooide Hanneli de bundel kleren over de versperring. Maar voordat haar boezemvriendin het pakketje kon oprapen, kwam er vanuit de schadu-

schot naar de Joodse begraafplaats in het naburige plaatsje Laupheim, die Butter straks ook zal bezoeken. 'Ik ben bevriend geraakt met de mensen die daar zorg voor dragen. Twee keer per jaar helpen scholieren om de graven schoon te maken.'

Ze is aan het eind van haar Powerpoint-presentatie gekomen. Op het scherm verschijnt een foto van haarzelf, poserend bij de grafsteen van haar vader, en een foto van Otto Frank naast een poster van zijn dochter. 'Mijn vader stierf, maar zijn gezin was gered. Annes vader leefde, maar zijn gezin was dood.' Haar kampgenote Hanneli Goslar overleefde Bergen-Belsen, en verhuisde na de oorlog naar Israël. Van haar hoorde ze later dat een tweede poging om Anne van kleding te voorzien wél was gelukt.

Veertig jaar lang zweeg ze over de oorlog. Toen ze in december 1945 na omzwervingen in Zwitserland, Frankrijk en de toenmalige Franse kolonie Algerije werd opgevangen bij familieleden van moederskant in het New Yorkse stadsdeel de Bronx – stateloos, want haar Ecuadoriaanse paspoort was door de nazi's ingenomen – hoorde stilte er nu eenmaal bij. 'Ze zeiden: "Je bent nu in Amerika, dus begin je een

Irene Butter

(Berlijn, 1930). Studeerde aan Duke University, North Carolina. Doceerde aan de Universiteit van Michigan, zette daar de Anne Frank in Context-collegereeks op. Tekende haar ervaringen op in het boek *Reni's reis* (uitgeverij Balans).

de Arbeit macht frei-leuze boven de ingangspoort van het vernietigingskamp. 'Niemand van ons kan het zich veroorloven toeschouwer van de geschiedenis te zijn,' schreef ze in een opiniestuk voor CNN. 'We moeten allemaal racisme en haat onder ogen zien en anderen aanmoedigen zich uit te spreken. Voor mij is onderwijs de belangrijkste manier om het gevaar van het fascisme te bestrijden.'

Die dreiging is volgens Butter sindsdien alleen maar toegenomen. Trump zet de federale overheid in om onwelgevallige media de mond te snoeren, richt zijn pijlen op advocaten van politieke tegenstanders, stuurt van bendegeweld verdachte immigranten zonder vorm van proces naar een gevangenis in El Salvador. 'We leven in een heel gevaarlijke tijd. Het land gaat steeds meer op een dictatuur lijken, en we weten gewoon niet hoe sterk onze democratische instellingen zijn. De wet is al zo vaak overtreden.'

Tegelijk stellen ook Trumps tegenstanders zich steeds harder op. Wat vindt ze van mensen die de Amerikaanse president op één lijn stellen met nazileider Adolf Hitler, en daarmee de Holocaust lij-

ken te bagatelliseren? 'Als het gaat om strategie en logistiek denk ik dat Trump Hitler kopieert. Hij probeert het althans.'

Van de leiders in de Democratische partij is ze niet onder de indruk. Bij hen ligt uiteindelijk ook niet de oplossing: 'Je moet juist de Republikeinen ervan zien te overtuigen dat ze niet klakkeloos overal mee instemmen.' Toen ze tijdens haar bezoek aan Washington een lunchpresentatie voor een groep prominente conservatieve vrouwen hield, maakte ze van de gelegenheid gebruik om haar gehoor eraan te herinneren dat massadeportaties ook een hoeksteen waren voor het naziregime. De in Taiwan geboren Elaine Chao, minister van Transport tijdens Trumps eerste termijn en de echtgenote van de voormalige meerderheidsleider in de Senaat Mitch

'Trump probeert Hitler te kopiëren'

McConnell, hing aan haar lippen. Second lady Usha Vance, dochter van Indiase immigranten, wendde haar blik af.

Wat het debat nog verder vertroebelt, is dat Trump zich als bondgenoot van de Israëlische premier Benjamin Netanyahu heeft opgeworpen tot beschermheer van het Joodse volk, en dat hij Amerikaanse Joden die Democratisch stemmen heeft weggezet als mensen die 'Israël en hun religie haten'. Butter: 'Je wordt inmiddels ook een antisemit genoemd als je geen zionist bent. Het is waanzin.'

Het raakt haar persoonlijk: de reden dat ze na de oorlog niet naar Israël is verhuisd, is dat ze geen zionist is. 'De situatie in het land is enorm complex. Als er vandaag verkiezingen waren, denk ik niet dat Netanyahu een meerderheid van de stemmen zou krijgen. In de oorlog tegen Hamas maakt hij zich schuldig aan massamoord.'

Heeft Butter nog hoop? 'Daar moet je je wel aan vastklampen. Zonder hoop heb je niets. Als Holocaust-overlevende geloof ik in wonderen, maar ik reken er niet op. Alles hangt af van hoeveel moed wij, het Amerikaanse volk, hebben om op te staan en onze democratie te verdedigen. Gelukkig begint het protest toe te nemen.'

Katholieken, hoe moet het nu verder?

Gerry van der List

Een specialiteit van **paus Franciscus** was verwarring zaaien. Een lastige taak voor zijn opvolger is de theologische chaos en verdeeldheid in de kerk te verminderen.

Als rooms-katholieken één ding goed kunnen, is het wel uitvaarten organiseren. Zij doen dit op zo'n plechtige, stemmige, indrukwekkende wijze dat de ongelovige buitenwacht vaak met enige jaloezie toekijkt. Ontroerend is alleen al het aanhoren van *In paradisum deducant te angeli* wanneer de kist de kerk wordt uitgedragen, een prachtig Latijns gezang dat uitdrukking geeft aan de hoop en verwachting dat de engelen de overledene naar het paradijs zullen begeleiden. Voor gelovigen vormt de dood het begin van iets heel moois, dat is een aangename, geruststellende gedachte.

Het ten grave dragen van de belangrijkste katholiek op aarde is vanzelfsprekend helemaal een schitterende aangelegenheid. Hoewel de op Tweede Paasdag gestorven paus Franciscus – tot verwelkome toe – hamerde op het belang van soberheid, werd zijn uitvaart op zaterdag 26 april gelukkig weer een bijzondere vertoning met de vertrouwde pracht en praal die buitenstaanders, enigszins oneerbiedig, van *the greatest show on earth* deed spreken. Dat veel katholieken oprecht verdrietig waren om het heengaan van de

kerkvorst, bleek overigens uit de lange rijen voor de Sint-Pietersbasiliek in Rome, waar hij na zijn overlijden aan een beroerte op 88-jarige leeftijd in een open kist lag opgebaard. Gelovigen stonden urenlang in de rij om hem de laatste eer te bewijzen.

De reacties op de dood van Franciscus vormden een illustratie van een bekend gezegde in de officiële taal van het Vaticaan: *de mortuis nil nisi bonum*. De gewoonte om over overledenen in positieve bewoordingen te spreken, leidde soms tot verrassende lofprijzingen. Zo stelde *de Volkskrant* – ooit een fijn katholieke krant, later evenwel de spreekbuis van progressief Nederland – in een hoofdredactioneel commentaar vast dat paus Franciscus een waardevolle stem had en over moreel gezag beschikte. De vraag is of de lezers van het dagblad de categorische afwijzing van het homohuwelijk, het geklaag over 'flikkergedoe', de felle strijd van Franciscus tegen abortus en het geloof in satanische krachten echt heel 'waardevol' achten. Diens moralisme was, als het ging om immateriële kwesties, erg conservatief van aard.

De populariteit en het aanzien van

Franciscus hadden vooral te maken met zijn opzichtige vertoon van eenvoud en zijn warme uitstraling. Wat niet iedereen beseftte, was dat hij zich achter de schermen heel anders gedroeg. Jorge Bergoglio was een soort Argentijnse Matthijs van Nieuwkerk: charmant en empathisch voor het oog van de wereld, driftig, autoritair en macho-achtig zonder camera's in de buurt.

Veel aandacht kreeg wel zijn schrobbering van de curie, het bestuurlijk apparaat van het Vaticaan, tijdens een kersttoespraak in december 2015. Het is natuurlijk een vreemde manier van besturen om je medewerkers openlijk de mantel uit te vegen. Maar bij progressieven binnen en buiten de kerk versterkte deze pontificale tirade het geloof dat de paus de roomse boel eens flink zou opschudden.

De oogst van het twaalf jaar durende pontificaat van Franciscus is evenwel nogal mager. Hij bracht zeker wel iets tot stand. Hij saneerde de financiën van het Vaticaan, benoemde vrouwen op beleidsposities, voerde – tergend traag – enige maatregelen door om seksueel misbruik in de kerk tegen te gaan en verminderde

Paus Franciscus op Goede Vrijdag in 2022 in de Sint-Pietersbasiliek in Rome

Filippo Monteforte/AFP/Getty Images

Standbeeld voor het Gemelli-ziekenhuis

Jeff Pachoud/AFP/Getty Images

Nonnen nemen afscheid van de paus

de Europese dominantie in het Vaticaan door de creatie van kardinalen uit de mondiale periferie, waaraan hij tal van bezoeken bracht.

Maar de hoge verwachtingen zijn zeker niet ingelost. Veelzeggend zijn twee titels van boeken van Austen Ivereigh. De gerenommeerde Britse Vaticaan-kenner publiceerde in 2014 *The Great Reformer*, waarin Franciscus werd neergezet als radicale vernieuwer die de kerk flink op zijn kop zette. Vijf jaar later rees uit *Wounded Shepherd* van dezelfde auteur een heel ander, somberder beeld op. Dat van een gewonde herder, van een gefrustreerde leider die niet bij machte bleek zijn gewenste hervormingen door te voeren ten gevolge van eigen inschattingsfouten, interne oppositie en kritiek van buiten.

Kritiek op Franciscus klonk ook vanuit de Nederlandse kerk. Toen een verslaggever van het televisieprogramma *Bar Laaf* na de dood van de paus Antoine Bodar op het Sint-Pietersplein aanschoot, toonde Nederlands bekendste priester zich opnieuw weinig enthousiast over de pauselijke prestaties. Hij had eerder al laten weten de opvolger van de door hem zo gewaardeerde intellectueel Benedictus XVI maar een babbelzieke showman te vinden en klaagde dat Franciscus vooral verwarring had gezaaid.

Opmerkelijk was dat de hoogste katholiek van Nederland, de orthodoxe aartsbisschop Wim Eijk, in 2018 ook publiekelijk had gemeld zich te storen aan het gebrek aan duidelijkheid dat Franciscus schiep over de koers en leer van de Rooms-Katholieke Kerk inzake kwesties als het ontvangen van de eucharistie door protestanten en homoseksuele relaties.

Franciscus veroorzaakte die verwarring door progressieve taal uit te slaan zonder de conservatieve katholieke leer te veranderen. Hij sprak bijvoorbeeld in milde termen over homo's ('Wie ben ik

om te oordelen?'), maar homoseksueel gedrag wordt door de kerk toch nog altijd expliciet afgewezen.

Om het kerkvolk in beweging te zetten, organiseerde Franciscus een uniek 'synodaal proces', waarin katholieken wereldwijd mochten meepraten over belangrijke religieuze kwesties. De bedoeling was dat de deelnemers aan de discussies zich lieten leiden naar 'waar God wil'. Maar zoals zo vaak bleken de meningen verdeeld over wat God wil.

Zo zorgde de paus voor ergernis en verontrusting bij behoudende katholieken, terwijl de progressieven teleurgesteld raakten over het gebrek aan werkelijke hervormingen. Het wordt interessant om te zien welke koers het Vaticaan gaat varen na het verscheiden van de gemankeerde hervormer Franciscus.

Een indicatie voor de nieuwe koers vormt de keuze voor diens opvolger, die als lastige taak heeft de theologische chaos en de verdeeldheid in de katholieke kerk te verminderen. Deze keuze heeft plaats in een van de meest luisterrijke plekken ter wereld, de Sixtijnse Kapel in het Vaticaan. Achter slot en grendel, wat aanleiding geeft tot Dan Brown-achtige speculaties over machinaties in het verborgene.

De duur van zo'n conclaaf varieerde in de loop der eeuwen nogal. Het langste, van 1314 tot 1316, vergde 830 dagen, vooral door onenigheid tussen Italiaanse en Franse kardinalen. Het kortste, op 31 oktober 1503, duurde slechts een paar uur. Het verhaal gaat dat Julius II toen alle kardinalen had omgekocht. Tegenwoordig wordt de knoop doorgaans in enkele dagen doorgehakt. Karol Wojtyła werd in 1978 in drie dagen gekozen, bij Joseph Ratzinger (2005) en Jorge Bergoglio (2013) kwam al na twee dagen witte rook uit de schoorsteen van het Vaticaan.

Vanzelfsprekend is het speculeren over de uitslag van het spannende conclaaf al snel begonnen. Op de voorspellingen van Vaticandeskundigen blijken le-

In politiek opzicht was Franciscus een dwaallicht

De uitvaart van de paus op zaterdag 26 april was een indrukwekkende vertoning

ken zeker niet blind te kunnen varen. Tijdens het conclaaf van twaalf jaar geleden noemde bijna niemand van de experts Bergoglio als de grootste kanshebber. Bijzonder nu is dat liefst 108 van de 135 kardinalen die een stem mogen uitbrengen, door hem zijn gecreëerd, zoals dat heet. Daardoor zou het voor de hand liggen dat de lijn van Franciscus wordt voortgezet, maar het kan tijdens een conclaaf soms raar lopen. Het best bij de bookmakers scoren in elk geval Luis Antonio Tagle, de als progressief bekendstaande voormalige aartsbisschop van Manilla, en de Italiaan Pietro Parolin, de diplomatieke kardinaal-secretaris van het Vaticaan.

Maar wie als paus het conclaaf binnengaat, komt eruit als kardinaal, zo luidt een veelgehoord gezegde in deze dagen. Wat wil zeggen dat de gedoodverfde kandidaat het meestal niet wordt. Gevraagd naar een prognose, kunnen de vaticanisten zich dan ook beter op de vlakte houden en verwijzen naar de bij-

naam van de enige Nederlandse paus uit de geschiedenis. De twijfelende, tobende Adrianus VI werd *Videbimus* genoemd: we zullen wel zien.

De buitenwacht zou wel mogen hopen dat de nieuwe paus zich iets bescheidener opstelt dan Franciscus. De overledene had de neiging om erg hoog van de toren te blazen. Dat hij de 1,4 miljard katholieken in de wereld de les las, valt te billijken. Dat is ook de taak van de Plaatsbekleder van Jezus Christus op Aarde, zoals de – onbescheiden aandoende – titel van de paus luidt. Maar hij bemoeide zich ook graag en gretig met wereldse aangelegenheden. Soms deed hij dan heel malle uitspraken. Zo vergoelijkte hij de moorddadige aanslag op het Franse tijdschrift *Charlie Hebdo* met de idiote uitspraak dat hij als zijn moeder werd beledigd door een goede vriend, deze uiteraard op zijn gezicht zou slaan. Verder riep hij, als apostel van de vrede,

Oekraïne op om na de brute agressie van Rusland de 'witte vlag' te hissen en pleitte hij onophoudelijk voor het openen van grenzen voor vluchtelingen, zonder zich af te vragen welke ontwrichtende gevolgen dit zou kunnen hebben voor de gastlanden.

Ook ging hij, beïnvloed door de linkse bevrijdingstheologie in Latijns-Amerika, steeds tekeer tegen het (neo)liberalisme. Terwijl de feiten toch uitwijzen dat de economische voorspoed in kapitalistische landen het grootst is, wat ook goed uitpakt voor de allerarmsten, om wie Franciscus zich zo bekommerde.

Kortom: in politiek opzicht was de overleden paus een dwaallicht. Als de nieuwe herder op de Heilige Stoel zich meer zou inspannen om zijn eigen schaapjes bijeen te houden en zich iets minder zou uitspreken over het doen en laten van andere herders en schapen, zou dit *urbi et orbi*, voor de stad (Rome) en de wereld, een zegen zijn. ★

Amerika-Europa

Met Trump II is een nieuwe werkelijkheid aangebroken. Zo denkt de Amerikaanse regering echt over de Europese Unie: sneue bureaucraten.

‘Ik deel je afkeer van Europese profiteurs’

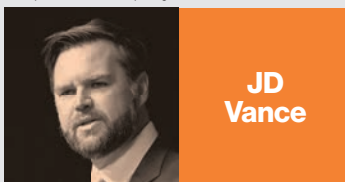
René van Rijckevorsel in Brussel

Natuurlijk. Elke relatie kent dieptepunten. Zwijgen, verwijten, scherven soms. Maar de beschuldigingen die sinds het aantreden op 20 januari van Donald Trump als Amerika's president over de Atlantische Oceaan galmen, zijn ongekend en zouden in een normale relatie tot een niet te helen breuk leiden. Wat voor lelijks zeggen de Amerikanen zoal over Europa? Gebeurde dat in het verleden ook? En: zijn de Europese leiders wel altijd even vriendelijk geweest over de Verenigde Staten? Een overzicht.

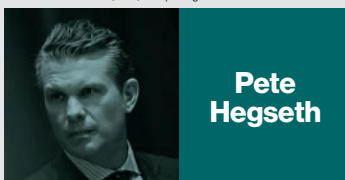
De eerste schok kwam op Valentijnsdag, het feest van de liefde dat in Amerika groot werd en in Europa gretig is omarmd. Op 14 februari zegde vicepresident **JD Vance** bij de Veiligheidsconferentie in München de liefde op. De dreiging als het gaat om Europa is in zijn ogen niet Rusland, niet China, maar:

‘Waarover ik me zorgen maak, is de dreiging van binnenuit: de terugtrekking van Europa uit een aantal van zijn meest fundamentele waarden, die ze delen met de Verenigde Staten van Amerika.’

Kenny Holston/AFP/Getty Image

Brendan Smialowski/AFP/Getty Images

Datgene wat heilig is in Amerika, is dat niet langer in Europa, constateerde Vance in München:

‘Ik vrees dat de vrijheid van meningsuiting in Europa op de terugtocht is. Het lijkt steeds meer op een oude, gevestigde belangengroep, die zich verschuilt achter lelijke woorden uit het Sovjet-tijdperk als misinformatie en desinformatie.’

Als waarden niet meer samenvallen, is elke relatie waardeloos. Vance:

‘Als je uit angst voor je eigen kiezers campagne voert, kan Amerika niets voor je doen.’

Nog geen maand later ging de entourage van Trump weer los. Nu in een Signalgroep, waaraan per ongeluk de hoofdredacteur van het Amerikaanse maandblad *The Atlantic* was toegevoegd. Vance zond 13 maart een bericht naar **Pete Hegseth**, minister van Defensie, over een ophanden zijnde aanval op de terreurzaaiende Houthi's in Jemen:

'Als je denkt dat we het moeten doen, laten we dan gaan. Ik vind het gewoon vreselijk om Europa weer te moeten redden.'

Hegseths reactie:

'VP: Ik deel je afkeer van Europese profiteurs volledig. Het is ZIELIG.'

Waaraan speciaal gezant **Steve Witkoff** toevoegde:

'Europa praat groots, maar geeft zich meteen gewonnen wanneer het moeilijk wordt.'

De uitspraken weerspiegelen het beeld van Europa in de regering-Trump. Sneue bureaucraten die zich heel wat verbeelden maar niet durven te knokken.

Als het gaat om de operatie in Jemen is die frustratie begrijpelijk. De Amerikanen leiden een aanvalsoperatie die de Houthi's moet uitschakelen, waaraan de Europeanen weigeren mee te doen. Die hebben een eigen 'beschermingsoperatie' opgetuigd. Europa maakt geen 'vuile handen'. Belgisch militair deskundige Sven Biscop is het eens met de kritiek van de Amerikanen: 'De scheepvaartroute via de Rode Zee is voor Europa veel belangrijker dan voor de Verenigde Staten. Eigenlijk zijn de Houthi's ons probleem, dat we zelf hadden moeten oplossen.'

Het Europese gebrek aan wil om te vechten, is ook pijnlijk zichtbaar in de defensie-uitgaven. **Marco Rubio**, toen nog beoogd minister van Buitenlandse Zaken, zei op 15 januari 2025 tijdens een hoorzitting van de Senaat:

'Ik denk dat het belangrijk is om bondgenoten te hebben, maar het moeten sterke en betrouwbare partners zijn, niet degenen die de defensieovereenkomst tussen Amerika en de NAVO zien als excuus om minder aan defensie uit te geven.'

Als waarden niet meer samenvallen, is elke relatie waardeloos

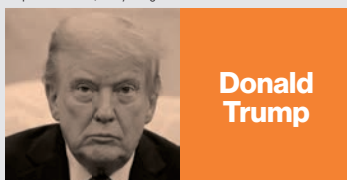
Evelyn Hockstein/AFP/Getty Images

Jabin Botsford/The Washington Post via Getty Images

Chip Somodevilla/Getty Images

Op 2 april herhaalde hij deze boodschap op het hoofdkwartier van de NAVO: de rijke landen, vooral in West-Europa, hebben genoeg geld en zouden dat in hun nationale veiligheid moeten investeren, maar dat doen ze niet:

'Ik verzeker u dat wij ook binnenlandse behoeften hebben. Maar wij geven prioriteit aan defensie. Ik begrijp het beleid na decennia opbouwen van enorme sociale vangnetten, maar de gebeurtenissen van de afgelopen jaren, met een grootschalige oorlog in het hart van Europa, herinneren ons eraan dat harde macht nog steeds nodig is, als afschrikking.'

De boodschap is duidelijk. Waarom moet de Amerikaan met twee banen opdraaien voor de goudgerande werkloosheidsuitkeringen in Europa?

Als **Donald Trump** kwaadspreekt over Europa, gaat het behalve over defensie-uitgaven ook over handel of immigratie. Al in 2018 zei hij tegen Fox News:

'De EU is misschien wel net zo slecht als China, alleen kleiner. Het is verschrikkelijk wat ze ons aandoen.'

In hetzelfde jaar bestempelde Trump de EU als vijand wat betreft handel:

'Ik denk dat de Europese Unie een vijand is, gezien wat ze ons aandoen op handelsgebied.'

In 2019 zei de president:

'Laten we eerlijk zijn – de Europese Unie is opgericht om de Verenigde Staten te naaien.'

Amerika-Europa

Tijdens een toespraak tot het World Economic Forum eind januari 2025, deed hij het nog eens dunnetjes over:

‘Vanuit Amerika’s standpunt behandelt de EU ons zeer, zeer oneerlijk, zeer slecht.’

Over NAVO en defensie-uitgaven:

‘Wij betalen bijna 100 procent van de NAVO.’

Over immigratie in Europa zei Trump in 2018:

‘Europa verliest zijn cultuur. (...) Het toestaan van de immigratie naar Europa is een schande.’

In 2016 had Trump Brussel al in grimmige bewoordingen beschreven:

‘Ga je naar Brussel – ik was lang geleden in Brussel, 20 jaar geleden, zo mooi, alles is zo mooi – het is alsof je nu in een hellegat leeft.’

Trump is niet de eerste Amerikaanse president die geen hoge pet op heeft van Europa. Zo zei **Ronald Reagan** in 1986:

‘Ze bouwen een nieuwe bureaucratie op – en noemen het eenheid.’

En **Bill Clinton** zei in 1999:

‘Ze praten over vrijhandel en binden die vervolgens vast met duizend kleine regeltjes.’

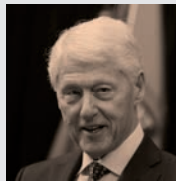
Ook de in Europa op handen gedragen

Michael Evans/The White House/Getty Images

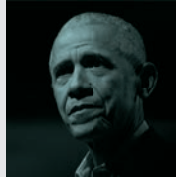
Ronald Reagan

Anna Moneymaker/Getty Images

Bill Clinton

Scott Olson/Getty Images

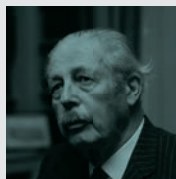
Barack Obama

Sahm Doherty/Getty Images

Helmut Schmidt

Hulton Archive/Getty Images

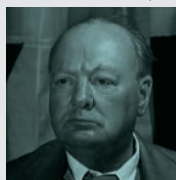
Harold Macmillan

UPI/Bettmann Archive/Getty Images

Olof Palme

Michael Ochs Archives/Getty Images

Winston Churchill

Barack Obama was in 2011 niet positief:

‘De EU beweegt te langzaam en richt zich te vaak op zichzelf, terwijl ze naar buiten gericht zou moeten zijn.’

Okay, de Europeanen kunnen er andersom ook wat van (maar met iets meer mate). Zo zei de Duitse socialistische bondskanselier **Helmut Schmidt** eind jaren zeventig, over de Koude Oorlog:

‘De Amerikanen doen alsof ze de waarheid in pacht hebben.’

De Britse Labour-premier **Harold Macmillan** wees begin jaren zestig op de Europese culturele verfijning versus de brute macht van Amerika:

‘De Amerikanen zijn de Grieken. Wij zijn de Romeinen.’

Vrienden aan de overkant van de grote plas maakte de socialistische Zweedse premier **Olof Palme** niet in 1972:

‘Het bombardement op Hanoi staat op één lijn met de ergste misdaden van de nazi’s.’

Een verzameling uitspraken van Amerikanen over Europa en vice versa kan niet anders dan eindigen met eentje van de grote **Winston Churchill**, gigant als het gaat om strijdbare standvastigheid én het kiezen van de goede woorden:

‘Je kunt er altijd op rekenen dat Amerikanen het juiste doen – nadat ze alles al hebben geprobeerd.’ ★

Ondanks Trump is links Amerika zwak en verdeeld

Je zou verwachten dat de Democraten met groeiende vreugde naar de beelden uit het Witte Huis kijken, en elkaar high fives geven nu ze merken dat de Amerikaanse samenleving steeds meer in verzet komt tegen de lawine aan decreten van president Trump. Als het verzet tegen *disruptor* Donald groeit, dan gaan de Democraten straks vanzelf weer verkiezingen winnen. Kat in 't bakkie, toch?

Nou, daar ziet het nog niet naar uit. Nog nooit sinds 1945 was de achterban zo ontevreden over de Democratische Partij. Slechts 27 procent van de ondervraagde Democratische kiezers heeft een positief beeld van de partij, blijkt uit een landelijke peiling gehouden door de betrouwbare tv-zender NBC. De oppositie in de Verenigde Staten is verzwakt en verward.

CNN berichtte onlangs zelfs over 'paniek in de partij', omdat er geen overeenstemming is over de richting die de Democraten op willen. Moeten zij zich opstellen als het verstandige midden, of moeten de Democraten juist vol in de aanval tegen Trump? De partij is diep verdeeld.

Wie het wél weet, is onze eigen Rutger Bregman, en hij schiet de Democraten graag te hulp. Bregman woont al een tijdje in Amerika, waar hij naam wil maken met zijn *School for Moral Ambition*. De Nederlander hoopt anderen te overtuigen van een zinniger leven, dat minder draait om plat geld verdienen.

Op X onthulde Bregman onlangs de winnende strategie voor de partij van progressief Amerika. Zijn eerste advies: houd op met antikapitalistische en antigroei-onzin, richt je op ouderwetse sociaal-democratische idealen. Belast de rijken, breid overheidsdiensten uit, breng de overheidsfinanciën op orde.

Meer tips van Bregman: goedkopere kinderopvang, goedkopere medicijnen, een hoger minimumloon, goedkopere boodschappen, lager collegegeld voor studenten, meer en betere agenten op straat – de straten moeten trouwens sowieso schoner – minder vuurwapens, meer betaalbare huizen, investeer in duurzame energie, minder onnodige regelgeving, reguleer immigratie en wees weer patriottisch.

Tja, dat de Democraten daar zelf niet op zijn gekomen! Wie het wil maken in de Verenigde Staten, moet de Hollandse bescheidenheid loslaten. Dat heeft Bregman alvast begrepen.

Toch heeft Rutger Bregman ook zinnig advies, als hij opmerkt dat de Democraten beter werk kunnen maken van praktisch beleid voor de gemiddelde Amerikaan dan blijven hangen in de

polariserende cultuuroorlog. Hamer wat minder op identiteitspolitiek, erken dat mannen en vrouwen verschillend zijn, houd op met die obsessieve taalpolitie en distantieer jezelf van die uiterst linkse *cultural warriors*.

Als de Democraten nog eens een verkiezing willen winnen, moeten ze niet linkser worden, maar wat meer naar het centrum bewegen. Daar zitten de kiezers die ze moeten terugwinnen. Kiezers die Biden teleurgesteld links lieten liggen en hoopten dat Trump hun leven wat beter zou maken.

Voorlopig is de Democratische Partij nog niet zover als Bregman wil. Alleen bij de uiterst linkse vleugel van de partij zijn enige energie en vechtlust te bespeuren. Oudgediende Bernie Sanders (83) en de jonge hemelbestormer Alexandria Ocasio-Cortez (35) toerden de afgelopen weken door het hart van de Verenigde Staten in hun zogeheten Fight Oligarchy Tour. In stadions en concertzalen zweepten ze tienduizenden toeschouwers op met hun boodschap dat de Amerikaanse democratie op het spel staat. Maar ze keren zich ook tegen de partijtop, die ze als veel te gematigd en laf zien.

Wie in Nederlandse media de enthousiaste berichten las over de tour van dit duo, zal denken dat het een zegetocht was. Misschien voor Sanders en Ocasio-Cortez persoonlijk, maar hun populariteit is gek genoeg geen goed nieuws voor hun partij. Willen de Democraten de Republikeinen verslaan, dan moeten zij kiezers terugwinnen die de afgelopen jaar zijn overgelopen naar rechts. Die bevinden zich eerder aan de rechter- dan aan de linkerzijde van de Democratische Partij.

Geen wonder dat rechtse media als Fox News enthousiast wijzen op een peiling waaruit blijkt dat Democratische kiezers Ocasio-Cortez inmiddels zien als meest geschikte leider voor de komende jaren. Een Democratische Partij die onder leiding van de 35-jarige 'AOC' nog verder afbuigt naar links, dat is uitstekend nieuws voor rechts Amerika.

Alleen op de uiterste flank zijn energie en vechtlust te bespeuren

In Berlijn

Dansje en drankje voor de democratie

Gerald Matzka/Getty Images

Bondspresident Frank-Walter Steinmeier danst met zijn vrouw

Adlon, het chicste hotel van Berlijn met een vrije blik op de Brandenburger Tor, was ook dit voorjaar het toneel van het *Bundespresseball*, het gala waar prominente figuren uit de Duitse politiek en media sinds 1951 het glas heffen en een dansje wagen. Het idee is dat de rivaliserende partijen elkaar een avond niet verbaal in de haren vliegen, maar *Unter drei – off the record*, vertrouwelijk – in gesprek gaan. Alles wat hier wordt besproken, blijft binnen de marmeren muren van het vijfsterrenhotel.

Terwijl de champagne rijkelijk vloeide en de gasten zich laafden aan oesters en sushi, ontbraken de hoofdrolspelers uit de politieke arena. Friedrich Merz, leider van de CDU, was nog druk met het smeden van de aankomende bondsregering – met hemzelf aan het hoofd. Ook SPD-voorman Lars Klingbeil, die de roemloos verdwenen Olaf Scholz afloste als gezicht van de sociaal-democraten, was afwezig. En radicaal-rechtse AfD'ers waren niet welkom op het 'feest van de democratie', aldus de organisator.

Voorafgaand aan het feest vielen moedige journalisten in de prijzen. Broodnodig in een land waar het aantal fysieke aanvallen op de pers in 2024 ruim verdubbelde.

Toen de bigband begon te blazen, begaf een dansende bondspresident Frank-Walter Steinmeier (SPD) zich met zijn vrouw naar het middelpunt. Ook de FDP'ers sprongen in het oog, hoewel de liberalen na het missen van de Bondsdag geen rol van betekenis meer spelen. De Groenen, een andere grote verliezer, kwamen in groten getale. Annalena Baerbock, gewezen covoorzitter en minister van Buitenlandse Zaken, bewoog zich door lijfwachten omringd door de gangen van het statige hotel.

Anders dan de andere kopstukken van de regering-Scholz mag Baerbock zich verheugen op een internationale topbaan bij de VN in New York. Haar ex-man, van wie ze vorig jaar scheidde, werd verdrongen naar de achtergrond. En zo was het gala dit keer voor velen de laatste dans.

Guy Hoeks

was op het Bundespresseball in het chicste hotel van de hoofdstad. Op dit gala treffen elk jaar Duitse journalisten en prominente politici elkaar.

5 vragen

over de nasleep van de uitspraak van het Britse hooggerechtshof dat **trans vrouwen geen vrouwen zijn**.

Patrick van IJzendoorn in Londen

Starmer weet weer wat een vrouw is

1 De Britse premier heeft een vrouwen-probleem. Hoezo?

Jarenlang had Keir Starmer grote moeite de vraag te beantwoorden wat een vrouw is. Na de recente uitspraak van het Supremecourt weet hij het antwoord: transgender vrouwen zijn geen vrouwen. Hij zei blij te zijn dat er nu duidelijkheid is.

Zijn draai leverde Starmer hoon op in het Lagerhuis. De Conservatieve leider Kemi Badenoch vroeg hem of hij excuses gaat maken aan zijn partijgenoot Rosie Duffield, die wegens genderkritische ideeën was verstoten door haar collega's. Zover wilde Starmer niet gaan.

2 Waar zijn de praktische gevolgen van de uitspraak het best te merken?

Onder meer in vrouwenvleugels in gevangenissen, vrouwenzalen in ziekenhuizen, openbare damestoiletten en in de meisjes- en vrouwensport. Ook mogen trans vrouwen niet meer meedoen aan verkiezingen voor vrouwen.

Met de uitspraak stellen de hoogste rechters vrouwenrechten boven transgender rechten. Dat was de essentie van de zaak die pressiegroep For Women Scotland had aangespannen tegen de Schotse regering, en die na een juridische strijd bij het Hooggerechtshof belandde. Biologie boven cultuur, sekse boven gender. Het betekent ook een definitief einde aan het plan om 'zelfidentificatie' zonder medische interventie wettelijk toe te staan, een idee van voormalig Labour-leider Jeremy Corbyn.

Trans-activisten demonstreerden na de uitspraak en bekladden standbeelden en monumenten, onder meer op Parliament Square in Londen

3 Hoe reageerde de transbeweging?

Boos en verdrietig. Gesteund door organisaties als lhbt-belangenclub Stonewall en Amnesty zeggen trans-activisten dat transgenders uit het openbare leven worden verdreven. Ze beschouwen het vonnis als inbreuk op transrechten en een vernedering voor trans personen.

In Londen en andere steden werd gedemonstreerd. Daar richtte de woede zich onder anderen op J.K. Rowling, de *Harry Potter*-schrijfster die zich heeft ontpopt als boegbeeld van de genderkritische beweging en geld doneerde aan For Women Scotland.

4 Hoe valt de uitspraak bij instellingen?

Verschillend. De grootste Britse bank, Lloyds, liet weten transgender werknemers te blijven beschermen. De spoorwepolitie beloofde juist meteen dat trans vrouwen voortaan door mannen zullen worden gefouilleerd.

Oud-voetbalbondvoorzitter Lord David Triesman riep op tot een koerswijziging van sportbonden zoals de Football Association. Eind vorig jaar kreeg een zeventienjarige speelster van een vrouwen-team een schorsing van zes wedstrijden, omdat ze aan een tegenstander die er als

een man uitzag, vroeg of ze een man was.

De National Health Service zal zijn richtlijnen moeten aanpassen. In twee ziekenhuizen waren vrouwelijke verpleegkundigen op non-actief gesteld, omdat ze geen kleedkamer wilden delen met trans vrouwen. En een verpleegkundige werd geschorst omdat ze een trans vrouw – die vanuit een mannengevangenis was gearriveerd wegens een medisch probleem – aanduidde met 'meneer'.

Britten werden laatste drie jaar sceptischer over transrechten

5 Wat betekent de uitspraak in bredere zin voor de Britse samenleving?

Die past in een veranderend klimaat. In 2024 rekende vrouwenarts Hilary Cass in een rapport af met 'de Nederlandse aanpak' in de transzorg, waarbij puberteitsremmers en hormooninjecties een rol spelen. In Newcastle gaf de politie toe dat voetbalsupporter en feminist Linzi Smith op 'onacceptabele' wijze is vervolgd na genderkritische online uitlatingen.

Uit een peiling van YouGov blijkt dat Britten, vooral vrouwen en jongeren, in drie jaar sceptischer zijn geworden over transrechten. Op de vraag of mensen wettelijk hun gender moeten kunnen veranderen, zegt 48 procent 'nee' en 34 procent 'ja'. Dat was in 2022 37 tegen 40.

Pieter Waterdrinker

Waarom je aan de Wolga Apfelkuchen kunt kopen

Voor Poetins imperialistische oorlog tegen Oekraïne zijn de vele minderheden die Rusland telt onmisbaar. Een van de minst bekende maar meest interessante geschiedenissen is die van de etnische Duitsers.

Jochen Eckel / Sueddeutsche Zeitung/ANP

Na val Sovjet-Unie was er recht op terugkeer naar Duitsland

Dat de ploertige oorlog die Moskou tegen Kyiv voert ook een buitengewoon lelijke klassen- en racistische zijde heeft, werd al meteen in de eerste weken duidelijk. Vooral sociaal zwakkeren, maar ook etnische minderheden (wat in Rusland dikwijls samenvalt) dienen al drie jaar als kanonnenvoer.

Tataren, Tsjoevasjen, Kalmukken, Boerjaten en anderen uit de etnische lappendeken die Rusland is, sneuvelen bij bosjes voor Poetins rancuneuze en misdadige imperialistische ambities – naast etnische Russen.

Als deze mannen het overleven – gezond, met één arm, één been, blind aan beide ogen, of anderszins voor het leven verminkt – hoeven ze niet te rekenen op medelijden van de wereld.

Immers, het gros van hen diende zich vrijwillig aan bij het leger, gelokt door het grote geld en de glorende belofte van heldendom. Dat er ook heel vaak sprake is van dwang, dat sommigen van hen letterlijk met het mes op de keel, met het pistool op de slaap, worden gedwongen te tekenen voor het Russische leger, krijgt minder aandacht.

‘Waarom schrijft u over hen? Ze zijn naar een ander land gegaan om mensen te doden voor geld. En u voert ze op als helden! Het is een schande voor de Duitse natie! Zij zijn vergeten wat hun voorouders hebben doorstaan!’ Dat kreeg onderzoeker Andrej Triller onlangs te horen van ene Ljoebov Weitz, nadat hij online een namenlijst had gepubliceerd van ruim duizend zogeheten Wolga-Duitsers die sinds de Russische invasie in Oekraïne zijn gesneuveld. De publicatie had als provocerende kop: ‘Merkel, Merz en Fabritius zijn in Oekraïne gevallen!’ waarbij hij niet doelde op Duitse politici, maar op mannen met dezelfde achternamen, afkomstig uit de Russische provincie.

Triller, woonachtig in Duitsland, trekt zich als nabestaande van Wolga-Duitsers die onder Stalin werden gedeporteerd naar Kazachstan, het lot aan van de grofweg 200.000 etnische Duitsers die nog in Rusland wonen. En wier zonen nu ook (al dan

Maxime Fossat/The New York Times/ANP

Etnisch Duitse kinderen in de voormalige Sovjetrepubliek Kirgizië

In 1924 werd de Wolga-Duitse Autonome Socialistische Republiek opgericht

niet gedwongen) vechten tegen Oekraïne. Sommigen tonen geen enkel medeleven met hen, zoals de genoemde Ljoebov Weitz. En het is waar dat velen zich vrijwillig hebben opgegeven om te vechten voor het Kremlin, dat hun voorouders nog liet deporteren naar Kazachstan en Siberië, toen Adolf Hitler Stalin de oorlog had verklaard en die laatste alle Duitsers in zijn land zag als een vijfde colonne.

Toch toont Triller weer eens aan hoe complex sommige historische, culturele en etnische zaken in Rusland zijn, iets wat in het licht van de voortgaande oorlog tegen Kyiv maar weinigen lijkt te interesseren. Of ze weten het simpelweg niet. ‘Duitsers? Wonen er dan Duitsers in Rusland?’ reageerde een bekende Haagse politicus eens tegen mij. ‘Nooit geweten.’

Hetzelfde hoorde ik jarenlang van Nederlanders die Rusland bezochten op een lezersreis. Met dezelfde verbazing waarmee ze in Moskou de moskee hadden bewonderd op de binnenplaats waar ik toen woonde, brachten ze een paar dagen later uit, eenmaal met de boot aangekomen in Saratov aan de Wolga: ‘Kijk, ze hebben hier *Apfelkuchen*! Het staat er in het Duits.’

‘Hier wonen dan ook Duitsers,’ merkte ik op.

‘Hoezo?’

Ik vertelde hun, wijzend op de opvallend proper ogende huizen in wat nog altijd de Duitse wijk was, over de komst van Duitsers naar Rusland eind achttiende eeuw op uitnodiging van keizerin Catharina de Grote. Van hen wonen nu nog nazaaten in Rusland. Al koos het gros ervoor om na het einde van de Sovjet-Unie in 1991 het land te verruilen voor Duitsland, waar ze het recht hadden zich te vestigen, zoals de Joden in Israël.

Maar niet iedereen vertrok. Sommigen keerden na teleurstellende ervaringen in Duitsland of puur uit heimwee terug naar de vruchtbare oevers van de Wolga, waar hun voorouders eeuwenlang een bestaan hadden geleid als boer, ambachtsman of kleine middenstander.

In 1924 werd zelfs de Wolga-Duitse Autonome Socialistische republiek opgericht. Maar die autonomie draaide Stalin in 1941 de nek om, om daarna de Wolga-Duitsers als ‘collaborateurs’ af te voeren naar kampen in Siberië, Centraal-Azië en elders in de Sovjet-Unie, waar duizenden van hen crepeerden.

‘Velen zeiden destijds: dit is niet rechtvaardig! Waarom worden we naar kampen gestuurd?’ liet Andrej Triller onlangs weten in *The Moscow Times*. ‘Maar nu zeggen ze tegen de Duitsers: wel, dit is jullie kans – ga erheen en vecht!’

Het is een van de vele bizar cynische feiten die de huidige Oekraïense oorlog omgeven: dat er jonge mannen vechten wier Volksduitse voorouders juist door Stalin uit Oekraïne werden gedeporteerd naar de Russische Goelag. Zoals er ook Oekraïners uit gebied dat Rusland heeft bezet nu worden gedwongen te vechten tegen hun eigen land.

Terwijl ik dit opschrijf, moet ik plots denken aan Heinz, een Russische Duitser in Samara met een forse blonde snor, die mij eens in zijn auto naar een plek bracht die ik moest zien. Hij stopte voor een gebouw aan de oever van de Wolga. Daar stond een object waarvan tot 1990 niemand had gehoord. Een bunker die Stalin had laten bouwen om van daaruit het bevel over het Rode Leger voort te zetten, mochten Hitlers troepen Moskou innemen. Samen met Heinz daalde ik de trappen af tot 37 meter onder de grond, waar vierduizend arbeiders jaren in het diepste geheim hadden gebouwd aan de bunker, en waar Stalins kabinet in het Kremlin tot in de finesses was nagemaakt.

‘Hij liet miljoenen mensen vermoorden, liet miljoenen creperen op het slagveld,’ bromde Heinz, staand naast een bureau met telefoons en een groenglazen lamp. ‘Maar zelf was hij zo angstig als een haas. Snap jij dat nou?’

Nee, ik snapte het niet. Het staat vast dat Poetin ook dergelijke bunkers heeft, mocht de oorlog verder ontaarden. Wat is oorlog? Misschien dit: angsthazen die het bevel voeren over de dapperen, de weerlozen zonder keuze.

Interview

Nu de Verenigde Staten de vredesonderhandelingen tussen Rusland en Oekraïne naar zich toe hebben getrokken, neemt de kans op een nog grotere oorlog in Europa toe, zegt militair expert **Keir Giles** (56).

‘Rusland zal doorgaan met aanvallen. Nu heeft het de kans’

Hella Hueck

Keir Giles verschijnt een kleine tien minuten te laat in beeld op onze digitale afspraak via Teams. Hij rent van interview naar interview, want hij is als Rusland-deskundige veelgevraagd in deze tijd. Dat heeft alles te maken met zijn profetische boek *Who Will Defend Europe? An Awakened Russia and a Sleeping Continent*, dat een klein half jaar geleden uitkwam.

Daarin schrijft Giles, die beschikt over een uitzonderlijk goed netwerk, dat door westerse inlichtingen- en defensieleiders serieus rekening wordt gehouden met het scenario dat Rusland zich voorbereidt op een aanval op een NAVO-lidstaat in de nabije toekomst.

Giles, verbonden aan de gerenommeerde Londense denktank Chatham House, schrijft al decennia over het machtsdenken en opereren van het Kremlin. Hij is ervan overtuigd dat de oorlog tegen Oekraïne voor Poetin slechts het begin is van een bredere koloniale strijd om het verloren tsaristische Rusland te herstellen zoals dat voor de Russische Revolutie bestond.

Giles voelde zich een roepende in de woestijn met zijn waarschuwingen over

Poetin, die steeds maar niet werden opgepikt door westerse regeringsleiders. ‘Mijn vrienden hebben al een suggestie voor de titel van mijn volgende boek: *I Told You So*.’ Maar nu wordt hij dus platgebeld en wil iedereen zijn boodschap optekenen.

Hoe hebt u uw kennis over Rusland opgebouwd?

‘Bij toeval volgde ik Russisch op de middelbare school. Ik heb de taal verder geleerd in Frankrijk, bij Russisch-orthodoxe monniken, en later in een klooster in Finland. In 1989, toen de Berlijnse Muur viel, studeerde ik in Moskou af op de taal en de cultuur. In die tijd was ik ook piloot bij de RAF, maar toen werd het vrede en het werk werd minder. Ik heb zo’n dertien jaar voor de Britse omroep BBC gewerkt, toen ben ik gaan schrijven over de Russische economie. Al met al schrijf ik al twintig jaar over waarom Rusland doet wat het doet.’

Hoe kijkt u aan tegen de onderhandelingen die de Verenigde Staten ruim twee maanden geleden zijn begonnen en die tot een staakt-het-vuren moeten leiden?

‘Er is helemaal geen staakt-het-vuren. Ik erger me aan dat woord. Het is gewoon oorlog, er is niets veranderd. Voor Rusland

is het rekken van het conflict bewust beleid, in de hoop Trump verder onder druk te kunnen zetten. Poetin heeft zijn voorwaarden op tafel gelegd. Nu gaan we zien in hoeverre Trump die oplegt aan Oekraïne. Poetin heeft alle kaarten in handen, omdat Trump ze heeft weggegeven.’

Waar denkt u dat dit eindigt?

‘Of Oekraïne wordt onder de voet gelopen door Rusland – zonder ondersteuning van de Verenigde Staten. Dan vallen de mineralen, de voedselvoorziening, de wapens, zoals drones, en de bevolking in Russische handen. Dat maakt Rusland op termijn sterker tegen Europa.’

‘Of Oekraïne gaat akkoord met een staakt-het-vuren – dat feitelijk dus een overgave is op Russische voorwaarden die door de Verenigde Staten worden opgelegd. In dat geval zal Rusland in staat zijn om zijn troepen snel weer op te bouwen omdat Oekraïne geen gaten meer in die verdediging kan schieten. Als Oekraïne wordt geneutraliseerd, lopen plotseling alle landen in de periferie gevaar, zoals de Baltische staten. Rusland heeft technologisch geen hoogwaardig leger, maar wel de aantallen. Deense veiligheidsdiensten denken dat twee tot zes maanden voor

Keir Giles

[Londen, 1968]. Defensie-expert met als focus het geopolitieke conflict tussen Rusland en het Westen. Verbonden aan het Russia and Eurasia Programme van Chatham House, een gerenommeerde Londense denktank. Schreef in opdracht van de NAVO *Handbook of Russian Information Warfare* (2016). Daarnaast is hij de auteur van het vorig jaar verschenen *Who Will Defend Europe? An Awakened Russia and a Sleeping Continent*. Ook van zijn hand: *Moscow Rules: What Drives Russia to Confront the West* (2019) en *Russia's War on Everybody. And What it Means for You* (2022).

Rusland genoeg zijn om het leger weer op te bouwen.'

Gelooft u in een bestand dat de komende jaren stabiliteit zal betekenen voor Europa en Oekraïne?

'Nee. Rusland zal zeker doorgaan, nu is de kans. Europa is eindelijk wakker geworden en wil zich gaan herbewapenen. Door de druk uit de Verenigde Staten kan het continent op termijn weerbaar zijn. Dus als Rusland wil doorpakken, dan zal het dat nu doen. Er bestaat voor mij geen twijfel over de intenties van Rusland om een NAVO-lidstaat aan te vallen. Rusland voert nu al een soort hybride oorlog tegen Europa – met sabotage, spionage en aanvallen op de infrastructuur, zoals onderzeese kabels.'

Europa is niet uit op een gewapend conflict. Waarom zou Rusland zo'n heilloze stap zetten? De economie verpietert, oorlog kost alleen maar geld.

'Het is allereerst goed om je te bedenken dat Rusland tijdens en na de revolutie van 1917 grote gebieden is kwijtgeraakt, zoals Finland, Polen en Oekraïne. Poetin

heeft geregeld expliciet verwezen naar het herstellen van de fouten die de bolsjewieken maakten, als reden om Oekraïne aan te vallen en de grenzen te "corrigeren". Poetin wil terug naar dat grote tsaristische Rusland.

'Ik zeg vaak: *"It takes two to tango, it does not take two to start a war."* Wij in Europa kunnen wel vinden dat we niet de vijand zijn van Rusland, maar dat maakt niet uit. Dat besluit Rusland zelf wel.'

Ik kan mij niet voorstellen dat er dadelijk Russische tanks langs de grachten rijden.

'Nederland hoeft niet eens officieel in oorlog te zijn met Rusland om toch langeafstandsraketten op zich afgevuurd te krijgen vanaf een schip dat bovenlangs Noorwegen komt aanvaren.

'Stel dat een Europese *coalition of the willing* – met landen als Frankrijk, Polen en Nederland – Oekraïne blijft steunen. Hoe kan Rusland landen dan dwingen om zich terug te trekken? Door veel schade aan te richten die zo afschrikwekkend is dat niemand zich meer verzet tegen Rusland.

‘Voor de zoveelste keer zal Europa de kans missen en zal de situatie – weer – verergeren’

‘We weten het uit de oorlogen die Rusland eerder heeft gevoerd in Tsjetsjenië, Afghanistan en Syrië: Rusland valt met opzet de doelen aan die mensen in leven houden. In Oekraïne zijn het de energiecentrales. In Syrië waren het de ziekenhuizen, distributiecentra van voedsel, waterbedrijven.

‘Of kijk naar de cybersabotage van de afgelopen anderhalf jaar. Dat waren maar wat speldenprikjes. Wat als er een grote aanval komt en alle ziekenhuizen met ransomware in één keer plat worden gelegd? Tel daar een informatieoorlog bij op die wordt gevoerd om de bevolking uit elkaar te drijven. Westerse landen kunnen er helaas vrij weinig tegen doen.’

Dat is een wel erg deprimerend verhaal.

‘Ja, dat is het ook. Ik ben bang dat Eu-

ropa voor de zoveelste keer de kans zal missen en de situatie – weer – zal verergeren. In al mijn boeken heb ik het probleem beschreven van een agressief Rusland waartegen Europa zich moet wapenen, anders wordt het een crisis. Het wordt niet geadresseerd, er komt crisis. Ik schrijf weer een boek – weer een crisis. De kans om erop voorbereid te zijn, is nu. Onze politici moeten de verantwoordelijkheid nemen voor de veiligheid van ons continent. Europa moet niet langer de speelbal zijn van Rusland en de Verenigde Staten, want geen van beide houdt onze belangen écht in de gaten.’

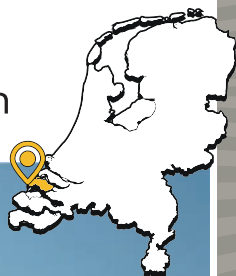
Wat raadt u Nederlandse burgers aan?

‘Koop in elk geval een noodpakket zodat je voor een paar dagen voedsel hebt en warm kunt blijven als er bijvoorbeeld een

langdurige stroomuitval is. Ik vind het goed dat de Nederlandse overheid burgers dat aanraadt. Hier in het Verenigd Koninkrijk zegt de overheid helemaal niets. Ze doen net of er geen probleem is.

‘Mensen moeten zich realiseren dat ze zelf hun rol moeten pakken in de verdediging van hun land. Het is voor Europese politici lastig om burgers daarvan te overtuigen. Patriotisch zijn is uit de mode, de Russische informatieoorlog is bijzonder effectief. Mensen zeggen: Europa is het niet waard om te verdedigen. Je moet Rusland niet tegen de haren in strijken. Politici kunnen wel zeggen: je moet opkomen voor je vrijheden en welvaart die je altijd voor lief hebt genomen. Maar ja, dat is dus precies het probleem: mensen nemen het voor lief.’ ★

de schouwse valleien

ADVERTENTIE

JE EIGEN VAKANTIE- WONING AAN ZEE!

**BOUW
GESTART!**

OOSTERSCHELDE 6-pers.

UNIEK!

Recreatiewoningen
vanaf € 420.000,-
v.o.n. excl. btw

SCAN de QR-code
en bekijk direct
online de uitgebreide
brochure!

Buitenverblijf De Schouwse Valleien biedt ruime en comfortabele vakantiewoningen geschikt voor verhuur en eigen gebruik. Allen op kavels tot 700 m² eigen grond, dichtbij duin en strand. Een oase van rust in Burgh-Haamstede, met winkels en restaurants vlakbij. Geniet van luxe en natuur in deze unieke omgeving.

Interesse? Bel team de Schouwse Valleien | 0111 - 218 020 deschouwsevalleien.nl

Let op! U belegt buiten AFM-toezicht. Geen vergunningplicht voor deze activiteit.

11 vragen aan

Maarten Schuurman

‘We moeten tonen dat we Nederlands zijn’

Maarten Schuurman (55) werkt al 27 jaar bij **Heineken**, ook dit jaar weer nummer één in de *EW Top 200 Familiebedrijven*. Hij is de baas van Heineken Nederland.

Theo van Vugt

Foto's Olivier Middendorp

1 Is Nederland wel een leuk land voor een Heineken-man?

‘In Nederland is Heineken een mainstream-biermerk, in de rest van de wereld is het een hip premium-merk. Dat vraagt inderdaad om een andere aanpak.

‘Ik zat hiervoor in Ierland, een echt bierland, daarvoor in Afrika en Suriname. Uitdagend was mijn tijd in Ierland, waar ik met ons merk Murphy's vier jaar tegen Guinness heb geknokt. Guinness heeft de laatste tijd de wind mee, doordat het merk het op sociale media zo goed doet. Daarvoor was het een beetje een biertje voor oudere mannen. Nu drinkt iedereen het weer. Je moet af en toe ook een beetje mazzel hebben.

‘In Ierland leerde ik dat je in dit vak nooit de status-quo hoeft te accepteren. Er is altijd ruimte voor een groter marktaandeel. Ik werk al 27 jaar bij dit bedrijf, en ik vind het hier daarom nog altijd erg leuk.’

2 U bent niet jaloers op het succes van Guinness?

‘Op sociale media ging het merk leven, vanwege een challenge waarbij je je glas moet leegdrinken tot een bepaald niveau van het logo op het glas. Dat bedacht Guinness niet zelf, maar een consument. Het ontstond spontaan. Je kunt

er lastig naar op zoek gaan.

‘Als zoiets een succes wordt, staan alle marketeers en salesmensen in de rij om te vertellen dat zij het hebben verzonnen. Maar dat is dus niet zo.’

3 Wat is er zo leuk aan het werk in Nederland?

‘In veel landen waar we opereren, zit je nog in een groei-markt. In Nederland moet je echt aan de bak.

‘Ik begon bij Heineken als financiële man bij een van de groothandels voor de horeca. Ik was 28 jaar en vond het ongelooflijk leuk om met de accountmanagers mee te gaan op klantenbezoek – leuker dan kijken of het financieel allemaal wel klopte. Maar na een jaar zei mijn baas dat ik moest kiezen: of echt een commerciële rol, of de horecaklanten op afstand evalueren. Ik kon die twee taken niet tegelijk doen.

‘Ik ging toen naar frisdrankendochter Vrumona, in een commerciële rol. Ik moest de supermarkten bedienen. Ik begreep pas net de biermarkt en ging van finance naar commercie, en nu moest ik ook nog naar de supermarkten. Dat leek een *recipe for failure*, maar het paste goed bij mij.

‘De Vrumona-merken waren allemaal uitdagers in de markt. Je moest elke dag weer zorgen dat consumenten je wilden

kopen. Elke dag een stap extra zetten. Want wat er gisteren is gebeurd, waren die klanten vaak al binnen een dag vergeten. Dat idee heb ik met mij meedragen in de functies die ik daarna kreeg, eigenlijk tot op de dag van vandaag. Ik wil met mensen werken die dat ook hebben.’

4 Wat is uw opdracht in Nederland?

‘De opdracht is onze positie in de markt versterken en verder uitbouwen. De afgelopen jaren ging een aantal dingen heel goed. We hebben het speciaalbier-segment sterk laten groeien. We kochten de Texelse Brouwerij, in 2024 het snelst groeiende biermerk in Nederland. Ik denk dat inmiddels zo'n 15 procent van onze omzet uit speciaalbier komt.

‘Ook is er een aantal zaken waar we aan willen bouwen. Ik wil vooral dat pils weer de waardering krijgt die het verdient. Op de mooiste momenten waarop mensen samenkomen, hebben ze een pilsje in hun hand. Of het nou thuis op de bank is, in een bruin café, op een evenement of in het voetbalstadion – het is allemaal pils. Als je met je vrienden naar een voetbalwedstrijd kijkt en je club wint, je bent blij, dan heb je negen van de tien keer een pilsje in je hand en geen speciaalbier.’

**‘Op de mooiste
momenten
hebben mensen
een pilsje in de
hand’**

11 vragen aan

5 Het marktaandeel van de Heineken-merken in Nederland daalde in tien jaar van 42 naar 38 procent. De winstgevendheid staat onder druk. Het is dus geen makkelijke job?

‘Er ligt zeker een opgave. De biermarkt krimpt al jaren. Vanaf 2019 zo’n 7,5 procent, en 2024 was goed voor bijna de helft daarvan. De redenen zijn de verhoging van de verbruiksbelasting met 200 procent en de hogere accijns per 2024. De pilsmarkt krimpt en het speciaalbier-segment groeit. En o.o-bier groeit echt hard.

‘In totaal wonnen we met onze merken in 2024 weer terrein in de supermarkten. We wonnen ook bescheiden marktaandeel in de horeca.

‘In zo’n volwassen Nederlandse biermarkt win je niet zomaar 4 procent marktaandeel in één jaar. Je moet zorgen dat je met kleine stapjes weer vooruit komt. Dat betekent dat je moet innoveren en moet investeren in je merken. Ik ben iemand die het glas altijd halfvol ziet.’

6 Er wordt gezegd dat alcohol ongezond is. Slaapt u daar slecht van?

‘Het is belangrijk om bij dit soort zorgen stil te staan. Wij benadrukken het belang van een verantwoorde alcoholconsumptie.

‘Kijk naar het o.o-bier: de consumptie van alcoholvrij bier steeg sinds 2010 met meer dan 500 procent. We willen ernaartoe dat één op de tien verkochte bieren alcoholvrij is. Als het om het Heineken-merk in de supermarkten gaat, is dat zelfs al één op de zeven. Dus dat neemt een enorme vlucht. Wat sponsoring betreft: we gebruiken alleen de o.o-variant bij sportevenementen, zoals het Champions League-voetbal en de Formule 1.

‘Op alle verpakkingen staat ook een QR-code die leidt naar informatie over verantwoord alcoholgebruik. Dus we nemen het heel serieus. Zonder dat we betuttelend willen zijn, want mensen moeten zelf een keuze kunnen maken.

‘Wat ik belangrijk vind: als brouwers zelf verantwoordelijkheid nemen als het gaat om preventie, en de politiek en bierliefhebbers zien dat, dan is de kans op regulering ook minder groot. Op dit moment speelt er bij de overheid ook niets op het gebied van beperkingen voor bijvoorbeeld reclame.’

7 Hoeveel merken heeft u onder uw hoede in Nederland?

‘Zo’n tien. Heineken is het grootste, gevolgd door Amstel. Die merken wil ik weer laten groeien. Brand laten we steeds meer specialiteiten maken, en de Texelse Bierbrouwerij maakt ook nog dertien varianten.

‘Er zijn nu zo’n negenhonderd ambachtelijke brouwerijtjes in Nederland, die allemaal met passie hun eigen bier maken. Ik vind dat inspirerend.

‘Lange tijd moest alles groot en mondiaal zijn in de biermarkt, maar die kleine brouwerijen spelen erg in op lokale smaken. De liefde voor die bieren ligt dicht bij huis en niet bij grootschaligheid. De consument vindt dat bijzonder en smaakvol.’

8 En dan komen jullie met grote merken die wel mondiaal opereren?

‘Ja, dat is de spijker op zijn kop. Internationale uitstraling heeft ons veel gebracht, maar in Nederland willen we de liefde voor de merken versterken.

‘We moeten tonen dat we Nederlands zijn, dat we altijd dichtbij zijn – aanraakbaar – en inventief, met een beetje humor.

‘Ik verwacht dat je voor de zomer rond het merk Heineken wat veranderingen zult zien in de positionering. Ik ben nu een jaar terug in Nederland, en ik zie dat er hard aan wordt gewerkt.’

9 Wat vindt u van het ondernemersklimaat hier?

‘Er is overregulering op veel vlakken. Het is merkwaardig dat de overheid de o.o-ontwikkeling zegt goed te vinden, maar vervolgens wel de verbruiksbelasting – de voorloper van een suikertaks – op alcoholvrij bier met 200 procent verhoogt. Dat is de belasting op alle frisdranken én o.o-bier, waarbij een uitzondering geldt voor mineraalwater.

‘Dat vind ik onhandig, zacht uitgedrukt. De accijns op bier is in 2024 ook weer met 8,4 procent gestegen. Bier is daardoor duurder geworden. De accijns is hier ook veel hoger dan in omringende landen. De accijns op pils bedraagt in Nederland 37,96 euro per hectoliter. In België is dat 22,17 euro en in Duitsland 9,44 euro.’

Maarten Schuurman

(Rotterdam, 1969). Studeerde economie in Amsterdam. Werkte in diverse banen bij Heineken. Wordt eind 2023 algemeen directeur van Heineken Nederland. Is getrouwd, heeft zoons van twaalf en vijftien jaar.

10 Uit wat voor gezin komt u?

‘Ik ben geboren in Rotterdam en studeerde economie in Amsterdam. Toen al dronk ik vooral Amstel en Heineken. Ik woon inmiddels langer in Amsterdam dan in Rotterdam. Na mijn studie begon ik bij Heineken, en ik ben nooit meer weggegaan.

‘Mijn vader was musicus, mijn moeder maatschappelijk werker. Ik heb een broer die internetexpert is. Ik mocht doen wat ik wilde, al kom ik niet uit een gezin waarin je werd geacht bij een groot bedrijf te gaan werken. Maar het werd zeker niet ontmoedigd.’

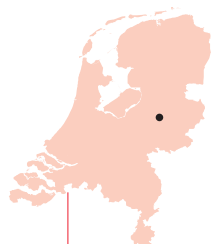
11 Heineken is ook een familiebedrijf. Bevalt dat?

‘Ja, het gaat hier om veel meer dan alleen werk. Het draait ook om ondernemerschap. De concurrentie drink ik nooit. Je zult nooit iemand zien van Heineken met een biertje van een andere brouwerij in de hand. Niet in de kroeg en niet thuis. Dat kan gewoon niet. Dat gevoel moet je wel hebben. We zijn de ambassadeurs van onze merken.’ ★

Te koop
€ 885.000

Het Rijk betaalde mee aan de verbouwing

José Mast
Foto's Rob Voss

Adres
Houtweg 2
Plaats
Oene
Provincie
Gelderland
Woonoppervlakte
266 m²

**Stephan en Heintje
de Bruin verlaten het
huis met tal van
authentieke details**

Het gezin De Bruin zocht een huis met een ruime tuin, genoeg kamers voor hun vier kinderen en mogelijkheden om het naar hun eigen zin te verbouwen. In 2019 vonden ze De Bonte Bok, een herenboerderij uit 1861 in het Gelderse Oene. 'Dit is een van de rijksmonumenten van het dorp, samen met de molen en de kerk,' zegt Stephan de Bruin (43). 'Verschillende Oenenaren hebben ons verteld dat hun opa, oma of overgrootouder nog in dit huis heeft gewoond. Maar waar de naam op de gevel vandaan komt, hebben we nooit kunnen achterhalen.'

De statige kenmerken, zoals de gevelsteen met het bouwjaar en de gietijzeren levensboom boven de voordeur, waren voor de nieuwe bewoners een cadeautje. Heintje de Bruin (41) wijst op de schuiframen met stalen roedes: 'Dat zijn mooie authentieke details, net als de draagbalken en de halfronde ramen in de deel. Die maken het huis extra bijzonder.'

Het echtpaar ging de discussie aan

met de gemeentelijke erfgoedcommissie om een paar ingrijpende aanpassingen te mogen doen. Stephan de Bruin: 'Bij de aankoop wisten we al dat we het dak moesten vernieuwen. We maakten een plan om ook de deel te verbouwen tot woonkamer. Daarvoor was een verhoging nodig van de lage zoldering voor de hooi-opslag. Ook wilden we een glazen wand naar de tuin en dakramen voor meer licht. Uiteindelijk stemde de commissie in en kregen we de omgevingsvergunning. En het Rijk betaalde mee aan de verbouwing.'

Het gezin genoot met volle teugen van het dorpsleven en van de tuin met de ingegraven trampoline en het voetbalveldje. Maar ziekte gooide roet in het eten. Stephan de Bruin: 'Ik heb in anderhalf jaar tijd vier zware operaties gehad. Daarvóór kon ik zelf klussen, nu ben ik hartpatiënt en kan ik geen grote inspanning meer aan.' In een onderhoudsarme woning in het buitengebied wil het gezin een nieuwe start gaan maken.

Personal finance

We betalen graag contactloos en steeds vaker met telefoon of smartwatch. Toch moet contant geld beschikbaar blijven, vindt het kabinet.

Cash is al tijden geen king meer

Dat jongeren anders omgaan met geld, zal geen verrassing zijn. Maar dat sommigen van hen aankopen met contant geld als gratis ervaren, is toch bijzonder. Het is een resultaat uit recent onderzoek van platform Wijzer in geldzaken onder jongeren van 16 tot en met 19 jaar. Van hen geeft 44 procent aan dat zij geregeld tot altijd een contante aankoop eigenlijk als gratis beschouwen. De reden? Het banksaldo blijft gelijk.

Interessant, ook omdat volwassenen juist vooral 'betalapijn' ervaren bij contant geld, zo bleek uit eerder onderzoek van De Nederlandsche Bank (DNB). Pijn klinkt negatief, maar het gevoel helpt om uitgaven te beperken en niet in financiële problemen te belanden. Volwassenen voelen het meeste ongemak bij het uitgeven van munten en biljetten, terwijl een contactloze pinbetaling de minste pijn oplevert.

De oorzaak ligt volgens onderzoekers in de betaalwijze waarmee deze generaties als kind hebben leren betalen. De

spaarpot of portemonnee heeft minder inhoud na een aankoop. Hoewel DNB geen onderzoek heeft gedaan onder jongeren, is dit ook een logische verklaring waarom zij een andere verhouding hebben met contant geld. Zij zijn immers opgegroeid met pinnen en bankapps.

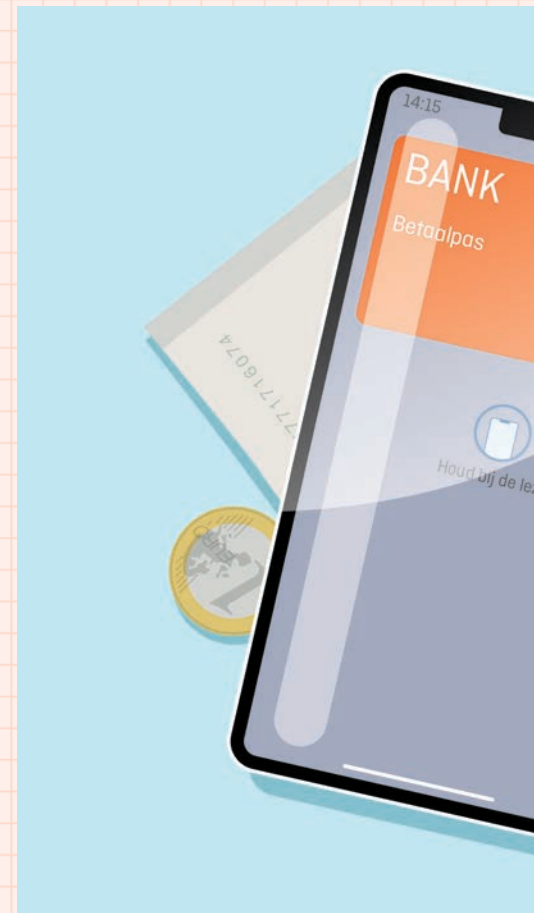
Ook volwassenen zijn natuurlijk gewend geraakt om met pin te betalen, inclusief de senioren. Het aandeel pinbetalingen van 65- tot 74-jarigen lag vorig jaar op 78 procent. Bij 75-plussers is het percentage 70. Van alle betalingen aan de kassa gebeurt slechts 19 procent met contant geld. Contactloos betalen is de norm: 40 procent met pinpas en 34 procent met telefoon of smartwatch.

Het gebruik van contant geld daalde vooral in 2020. Niet toevallig, want dat was het jaar dat het coronavirus het leven op zijn kop zette. Er was zelfs een periode dat contant geld in veel winkels (liever) niet werd aangenomen, vanwege het mogelijke risico op overdracht van het virus. Terwijl in 2019 nog eenderde van de betalingen contant was, ging het

in 2020 nog maar om 22 procent. Sinds 2021 is het aandeel vrij stabiel, 19 tot 20 procent. Kleine bedragen worden vaker contant afgerekend. Mensen die moeite kunnen maken met cash, betalen vaker cash. De meest genoemde reden daarvoor is dat het beter inzicht geeft in hun uitgaven. Contant geld is ook belangrijk voor wie moeite heeft met het digitale betalingsverkeer.

Kortom, de rol van munten en bankbiljetten is nog niet uitgespeeld, maar het is veelzeggend dat het vorig jaar extra druk was bij de geldautomaten na het advies om contant geld in huis te hebben. Die raad kwam voort uit de geopolitieke spanningen en de mogelijkheid dat het betalingsverkeer verstoord raakt. Inboedelverzekeraars waarschuwen dat contant geld vaak beperkt gedekt is bij bijvoorbeeld inbraak of brand.

Het kabinet vindt de beschikbaarheid van contant geld belangrijk en heeft daarom eind maart een wetsvoorstel ingediend bij de Tweede Kamer. Daarin

Getty Images

Winkels mogen contant geld weigeren

staat onder meer dat er overal in Nederland binnen een straal van vijf kilometer een werkende geldautomaat moet zijn. Banken hebben daarover al vrijwillig afspraken gemaakt, maar nu wordt het een verplichting. Kennelijk bestaat de vrees dat de kleinere rol van contant geld leidt tot andere keuzes. Ook staat in het voorstel dat banken met meer dan 500.000 klanten moeten waarborgen dat particulieren bankbiljetten kunnen storten op hun rekening. De wet moet contant geld als betaalmiddel 'bruikbaar, beschikbaar en betaalbaar' houden.

Toch zijn er ook regels in de maak die het gebruik van contant geld beperken, vooral vanwege het risico op witwassen. Om die reden worden biljetten van 500 euro al sinds 2019 niet meer uitgegeven. Ze zijn nog wel een wettelijk betaalmiddel, net als de biljetten van 100 en 200 euro. Maar de winkelier mag ze weigeren, net als contant geld in zijn geheel. Zolang het duidelijk zichtbaar is voor de klant, bijvoorbeeld via een sticker op het raam of bij de kassa.

Rikke van Geest werkt sinds haar studie journalistiek voor diverse media. Schrijft over personal finance naast haar baan als eindredacteur bij de *Geldgids* en *Belastinggids*

Lezersvraag

Elke week geeft een **deskundige** antwoord op vragen van lezers over financiële en juridische kwesties.

Onder redactie van **Rikke van Geest**

Opties om lijfrente te schenken

Ik heb een 'oud regime'-lijfrente en wil deze schenken. Ik wil namelijk dat het geld naar mijn kinderen of kleinkinderen gaat en niet weg is bij mijn overlijden. Tegelijkertijd wil ik voorkomen dat ze schenkbelasting moeten betalen. Hoe kan ik dit regelen?

C.D., Zeewolde

Van een lijfrente die kort gezegd rond 1990 of eerder is afgesloten, mag u de uitkering schenken. U kunt uw kleinkinderen als begunstigden aanwijzen. Zij ontvangen de uitkering en betalen zelf inkomstenbelasting. Omdat u de begunstiging altijd kunt wijzigen, is dit geen definitieve schenking en geldt er

geen schenkbelasting. Wilt u dat de uitkering doorloopt als u overlijdt? Zet dan de ouders van de kleinkinderen als verzekeren op de polis.

Jeroen Wolfsen
FFP is financieel
planner en directeur
van vergelijkingssite
MoneyWise.nl

U kunt de waarde van de polis ook in één keer schenken, bijvoorbeeld aan uw kinderen. Zij moeten de begunstigden zijn voordat uw polis vrijvalt. Dit is een onherroepelijke schenking en dus wel belast met schenkbelasting. U mag hierbij uitgaan van een belastingkorting (latentie) van

30 procent. Bij 100.000 euro

schenkt u fiscaal gezien 70.000 euro, waarover 7.000 euro schenkbelasting is verschuldigd.

Slimmer is het om zelf een nieuwe 'oud regime'-polis te openen (dat kan, omdat overgangsrecht op uw situatie van toepassing is) en van daaruit jaarlijks 10.000 euro per kind te schenken. Met 30 procent latentie komt dat neer op 7.000 euro – vrijwel gelijk aan de jaarlijkse vrijstelling. Uw kinderen mogen de schenking voortzetten in een eigen 'oud regime'-polis en dan zelf bepalen wanneer de polis uitkeert.

Ook een vraag?

Stuur uw vraag naar **Lezers vragen EW Postbus 11, 1110 AA Diemen**. Of mail de vraag naar lezersvragen@ewmagazine.nl

Beantwoording kan enkele weken duren en wij kunnen niet alle vragen beantwoorden. Zowel aan het antwoord als het artikel hiernaast kunnen geen rechten worden ontleend. Individuele situaties en omstandigheden kunnen afwijken. Wij adviseren u daarom altijd zelf deskundig advies in te winnen.

Politieke inmenging in de wetenschap is niet verkeerd, maar gebeurt nu op de verkeerde manier. Rechts moet niet bezuinigen maar juist investeren in tegendraads onderzoek.

Steije Hofhuis

Tegen eenheidsworst in de wetenschap

‘You are basically just a bunch of useless idiots,’ sneerde een anti-Israëldemonstrant op 15 april via de telefoon tegen een bestuurder van de Radboud Universiteit in Nijmegen. Kort daarna vroeg het bestuur de studenten hun bezetting te beëindigen, maar na daartoe te zijn gesommeerd, schakelden ze meteen over op Engels.

Het past in een breder patroon: eerder gaf Peter-Paul Verbeek, rector van de Universiteit van Amsterdam (UvA), in *Nieuwsuur* toe aan tafel te zitten met studentenonderhandelaars die hij vanwege hun Engels en gezichtsbedekking niet goed kon verstaan. Eigenlijk was gezichtsbedekking verboden, maar goed, hij wilde ‘de-escaleren’. Enkele dagen later trokken demonstranten plunderend door de UvA-gebouwen.

Dergelijke fragmenten gaan viraal omdat ze de gedachte bevestigen die bij een breed publiek al langer leeft: onverdraagzaam activisme heeft binnen onze academische instellingen vrij spel. Universiteiten waren niet in alles toegankelijk, maar het afgelopen jaar zagen we activisten die ‘zionisten’ konden weren van campussen, gastsprekers die voor hun veiligheid de benen moesten nemen, demonstranten die opriepen tot ‘one solution intifada revolution’, en Joodse studenten die zich onveilig voelden. Als reactie bereikten maatschappelijke zorgen over academisch ‘woke’ nieuwe hoogtepunten.

Met het huidige kabinet laat die reactie nu haar tanden zien. ‘Te lang is de activistische woke-cultuur dominant geweest,’ zei PVV-Tweede Kamerlid Reinder Blaauw. Maar ‘die tijd is gelukkig voorbij’, want door stevige bezuinigingen is het nu aan universiteiten ‘hun prioriteiten te overwegen’. On-

duidelijk is alleen hoe dit de beoogde resultaten gaat opleveren. Universiteiten snijden vooral in essentiële opleidingen als talen en aardwetenschappen. Ook jonge onderzoekers krijgen minder geld. De bezuinigingsbijschaadt dus vooral de wetenschap – en daarmee ons land. Dat de politiek iets wil doen, is begrijpelijk. Maar zijn er geen betere instrumenten tegen woke-excessen en ter bevordering van het open academisch debat?

Om dit probleem te begrijpen helpt het om terug te grijpen op de grondlegger van het moderne academische vrijheidsbegrip, Wilhelm von Humboldt (1767-1835). Hij had inspirerende ideeën over de complexe relatie tussen wetenschap en politiek.

Allereerst een probleemanalyse. De aanloop naar dit conflict tussen wetenschap en politiek begon al in 2017, toen VVD-Tweede Kamerlid Pieter Duisenberg een Kamerdebat initieerde over vermeende linkse eenzijdigheid op universiteiten. Hij wilde weten of er een glazen plafond was voor politieke opvattingen. Duisenberg kreeg steun van een Kamermeerderheid voor een vraag aan de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW): speelden zelfcensuur en beperking van perspectieven een rol en hoe konden open debat en waarheidsvinding worden bevorderd?

Het leidde tot consternatie. Toenmalig onderwijsminister Jet Bussemaker (PvdA) dacht dat de politieke voorkeuren vrij divers waren, en vond het sowieso geen onderwerp voor politieke bemoeienis. Onbedoeld toonde het briefadvies toch problemen. De KNAW stelde dat er ‘geen signalen van zelfcen-

Het is met een lantaarntje zoeken naar niet-linkse stemmen

suur' waren, maar onderbouwde dat niet wetenschappelijk. Een eerstejaarsstudent zou daar niet meer dan een 3 of 4 voor krijgen, maar de KNAW kreeg vooral lof vanuit de academische wereld. Sindsdien is het document geregeld gebruikt als excuus dat er niets mis is.

Ook hoogleraar geschiedenis Leo Lucassen viel de KNAW bij. In de geschiedschrijving waren er immers niet-linkse professoren als Frank Ankersmit, Piet Emmer, Henk Wesseling en Cees Fasseur. Wat Lucassen zich niet realiseerde, was dat die professoren toen al dood of met pensioen waren. Het ontbreken van actuele voorbeelden is tekenend – ook in veel andere disciplines is het met een lantaarntje zoeken naar herkenbaar niet-linkse stemmen.

Er was nog een probleem. Het briefadvies achtte objectiviteit en waarheidsvinding cruciaal voor wetenschappelijk onderzoek. Maar wie al langer in de zachtere disciplines rondloopt, weet dat dit in de verste verte niet de realiteit is. Tot de invloedrijkste auteurs behoren postmoderne filosofen als Michel Foucault, die waarheid hoogstens als machtsinstrument ziet, en Bruno Latour, die stelt dat het onderscheid tussen echt en imaginair niet eens bestaat.

Samen met de Belgische filosoof Maarten Boudry onderzocht ik hoe dit denken breed ingang vond aan onze universiteiten. In de jaren voor het KNAW-briefadvies gingen bijvoorbeeld miljoenensubsidies naar een religiewetenschapper die 'de Ander' niet wil representeren zoals 'hij of zij werkelijk is', maar hooguit een 'intersubjectieve interculturele dialoog' wil voeren. Of een antropoloog die vindt dat er niet alleen meerdere perspectieven op de realiteit zijn, maar dat de realiteit

zelf meervoudig is. In onze wetenschap stond de deur naar alternatieve waarheden al open, lang voordat het trumpisme over *'alternative facts'* begon.

Sindsdien is de situatie bepaald niet verbeterd. In 2017 had nog niemand het over woke, maar de afgelopen jaren is deze ideologie vanuit de Verenigde Staten in razend tempo over onze academische wereld uitgerold. Deze beweging is lastig te definiëren maar draait in de kern om een heiligverklaring van historische achterstandsgroepen en de wens die achterstanden recht te zetten met hooggestemde idealen als 'diversiteit', 'equity' ('uitkomstengelijkheid') en 'inclusie' als leidraad.

Met emancipatie van achterstandsgroepen is natuurlijk niets mis. De nadruk bij woke ligt echter niet op het klassieke verheffingsideaal, zoals hoogstaand onderwijs dat mensen helpt zich beter te redden, maar op kunstmatige emancipatie via ingrijpende bureaucratische controle van bovenaf. Positieve discriminatie en rigoureuze cultuurveranderingen moeten gelijke uitkomsten afdwingen. De aandacht verschuift van wat mensen te zeggen hebben – de inhoud – naar wat ze zijn – ras, gender, seksuele voorkeur, enzovoorts. Tegengeluid krijgt zelden inhoudelijk weerwoord en loopt het risico te worden gecancelld.

Tot 2014 lag in de gedragscode van de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU) de nadruk nog op waarheidsvinding en onpartijdigheid, maar in 2018 verdwenen deze doelstellingen ten gunste van maatschappelijke verantwoordelijkheid. In 2017 had de KNAW in elk geval nog de pretentie van objectiviteit en waarheidsvinding, maar

Academische vrijheid kon niet aan de wetenschap zelf worden overgelaten

in een rapport over academische vrijheid uit 2021 maakten de termen plaats voor meer ideologisch geladen begrippen als ‘diversiteit’, ‘inclusie’ en ‘veiligheid’. Medeopsteller was de ons nu welbekende Peter-Paul Verbeek, die Foucault en Latour als cruciale inspiratiebronnen ziet. In diens toenmalige rol als voorzitter van de KNAW-commissie over academische vrijheid bleek Verbeek ook niet gediend van discussie over woke; als die term viel, was ‘het gesprek voorbij’.

Onze oppermachtige wetenschappelijke subsidieverstrekker, Nederlands Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), intimideert academische instellingen zelfs. Wie niet op de juiste manier werk maakt van diversiteit en inclusie komt ‘niet in aanmerking voor NWO-subsidies’. Begin 2024 werd in de podcast *Jortcast* gesteld dat de NWO nooit onderzoek financiert dat ingaat tegen het dominante narratief. De organisatie sprak het programma aan op deze negatieve beeldvorming, maar bleek desgevraagd inderdaad geen voorbeeld van tegendraadse subsidies te kunnen noemen. En eigenlijk vonden ze zulke subsidies ook onnodig.

De excessen van de anti-Israëlprotesten staan dus niet op zichzelf: ze zijn een symptoom van een structurele ideologisering van onze academische instellingen. Hoe kan de politiek hier iets tegen doen zonder zelf de academische vrijheid te bedreigen? Laten we te rade gaan bij Wilhelm von Humboldt en zijn ideeën over wetenschap en politiek.

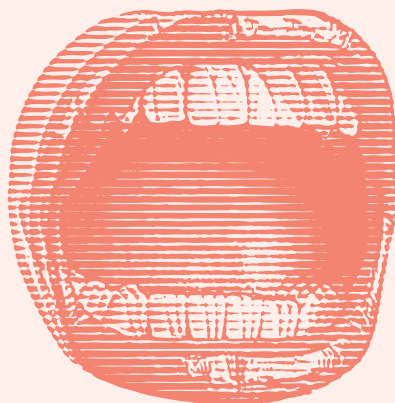
Aan het begin van de negentiende eeuw voerde deze geleerde als onderwijsminister befaamde hervormingen door aan Duitse universiteiten. Wetenschap zag hij als doel op zichzelf en ‘als iets wat nog niet volledig gevonden is en nooit he-

lemaal gevonden kan worden’. Dominante opvattingen moesten in wetenschappelijk debat dus steeds opnieuw kunnen worden uitgedaagd en bevraagd. Interne ‘tegenstellingen en conflict’ achtte hij onmisbaar om elkaar scherp te houden.

Humboldt reflecteerde ook op potentiële gevaren voor die openheid. Bedreigingen konden van buiten de universiteiten komen – via maatschappelijke of politieke krachten die onderzoek dienstbaar maken aan ideologie en onwelgevallige perspectieven smoren. De staat moest de wetenschap dus ook bij onwelkome bevindingen blijven steunen. Maar de dreiging kon eveneens van binnen de universiteiten komen, wanneer instellingen ‘een bepaalde geest aannemen en de opkomst van een andere verstikken’. Interne consensus drukt eventuele tegenstemmen weg. Academische vrijheid kon volgens Humboldt dus niet geheel aan de wetenschappelijke wereld zelf worden overgelaten. De staat diende deels zeggenschap te houden over de benoeming van nieuwe hoogleraren om steeds perspectieven in te brengen die binnen de academische wereld onwelgevallig waren.

Humboldts hervormingen hielpen de Duitse wetenschap tot ongeëvenaarde bloei te brengen. De relativiteitstheorie, kwantummechanica, microbiologie, kunstmest, experimentele psychologie, historische bronnenkritiek en de geesteswetenschappen zijn er grotendeels gevormd. Toen de beroemde natuurkundige Hermann von Helmholtz (1821-1894) dit succes in 1878 probeerde te verklaren, wees hij onder meer op de uitzonderlijke meningendiversiteit aan Duitse universiteiten. Van de meest extreme consequenties van materialistisch denken tot het Rooms-Katholieke beginsel van de pauselijke onfeilbaarheid – volgens Von Helmholtz kon het zonder hinder-

Getty Images

nissen worden voorgedragen 'om eender welk *wetenschappelijk* vraagstuk *wetenschappelijk* te bediscussiëren'. De ideeëndiversiteit betaalde zich uit: tegen 1933 had Duitsland meer Nobelprijzen binnengehaald dan de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk samen.

Maar 1933 laat tegelijk zien hoe academische vrijheid ook zomaar over kan zijn. Adolf Hitler wilde niets weten van de Duitse 'objectiviteitsmanie' en onder zijn regime werden universiteiten ten dienste gesteld van de raciale volksgemeenschap. 'Ideologische gelijkgeschakeling' verwijderde tegenstemmen en rassenidentiteit kwam boven inhoud te staan; voor Joden was geen plek meer. Het was een klap die de sprankelende Duitse wetenschap nooit meer echt te boven is gekomen.

Wat kan deze geschiedenis ons vertellen voor het heden? Afgelopen jaren zagen we onder meer in Hongarije en Florida dat de gevestigde rechtse politiek onwelgevallige wetenschapsvelden als genderstudies en *Critical Race Theory* het werken onmogelijk maakt. Trump lijkt dit nu op landelijke schaal in de Verenigde Staten te gaan herhalen, onder meer door woorden als 'gender', 'lhbt' en 'diversiteit' taboe te verklaren. Volgens de principes van Von Humboldt is dit een ontoelaatbare inbreuk op de academische vrijheid. In Nederland dienen we dit koste wat het kost te vermijden.

Tegelijkertijd bieden Humboldts beginselen wel ruimte voor politiek ingrijpen: niet door stemmen te smoren die de politiek onwelgevallig zijn, maar wel via het inbrengen van stemmen die binnen de academische wereld onwelgevallig zijn. De politiek kan universiteiten bijvoorbeeld duidelijker verplichten open debat te garanderen. Voor fel protest tegen

Israëlische politiek moet vanzelfsprekend ruimte zijn, maar niet wanneer dat protest tegenspraak blokkeert. Als universiteiten de openheid van debat niet effectief handhaven, zijn financiële sancties voor de hand liggend.

Daarnaast kan de politiek ingrijpen in de eenzijdigheid van de subsidiestructuur. De ideologische consensus-financiering van onze NWO staat haaks op de visie van Humboldt. Hoogleraren door de politiek laten benoemen, gaat erg ver, maar wat wel kan, is een structureel NWO-fonds optuigen voor tegendraads onderzoek. Aanvragers zouden duidelijk moeten maken hoe hun onderzoek de gevestigde opvattingen in een vakgebied kritisch bevraagt. De politiek kan academische beoordelingscommissies dan zodanig samenstellen dat werkelijke tegendraadsheid zal worden beloond.

Bij elke politieke vinger in de pap zullen natuurlijk vooroordelen doorklinken. Ook Humboldt was zich daarvan bewust. Maar zoals hij benadrukte: die vooroordelen zullen vaak net anders zijn dan die binnen de gevestigde wetenschap. Het is dus een vorm van risicospreiding tegen eenzijdigheid om *beide* een vinger in de pap te geven. Dat de zittende politiek in Nederland nu ideologisch ver verwijderd is van de consensus in de gevestigde wetenschap kunnen we in dat licht als kans zien.

Het is alleen wel aan de politiek om deze kans te grijpen. Vooralsnog hanteert het kabinet louter de sloophamer, wat ideeënarmoede verergert. Wie echt een opener academisch debat wil stimuleren, zal eveneens moeten investeren. Aan rechtse politici nu de taak om naast de kunst van het slopen ook de kunst van het scheppen te leren beheersen. ★

Taal

De samenleving
waterpas maken.

Nivelleren

Of je nou een links of (zogenoemd) rechts kabinet hebt, nivelleren doen ze allemaal. Vroeger nog opzichtig. Zoals in de jaren zeventig van de vorige eeuw, het tijdperk van Joop den Uyl. En toen in 2012 de PvdA ging regeren, zei partijvoorzitter Hans Spekman, tot ongenoegen van coalitiepartner VVD: 'Nivelleren is een feest.' Tegenwoordig wordt nivelleren wegge-moffeld in gegoochel met belastingtarieven en subsidies.

'Eerlijk delen' is een variant van nivelleren, net als het cliché 'de sterkste schouders dragen de zwaarste lasten'. Eerder een christelijk dan een socialistisch beeld: Christoffel die een steeds zwaarder kind op zijn schouders torst door het stijgende rivierwater.

'Nivelleren' heeft ook met water te maken. Het is ontleend aan het Franse *niveler*, 'de waterpas gebruiken'. Later kreeg het de figuurlijke betekenis 'gelijktrekken', 'eenvormig maken'. In het oud-Frans was *nivel* een waterpas. Dat werd *niveau*, hoogte of peil.

Nivel komt weer van *livel*, dat teruggaat naar *libella*, 'waterpas', 'schietlood' of 'hoogte' in het Latijn. Daar komt ook het Engelse *level* vandaan. *Libella* was dan weer een verkleinwoord van *libra*, 'weegschaal', maar ook 'paslood'. Door 'dissimilatie' werd de eerste 'l' een 'n'.

Met de 'libelle' heeft nivelleren dan weer niks te maken. Dat komt van *libellula*, 'een zeker insect' in het Latijn.

René van Rijckevorsel

Spiritueel

Jonas Dassler als Dietrich Bonhoeffer

Wie informatie alleen haalt uit heidense media, zal het vermoedelijk zijn ontgaan, maar sinds 17 april draait in Nederlandse bioscopen een dramatisch portret van een gerenommeerde Duitse theoloog. Lezers van onder meer het *Nederlands Dagblad* en *Trouw* waren al eerder op de hoogte van het bestaan van *Bonhoeffer: Pastor. Spy. Assassin*, want de speelfilm beleefde begin april zijn Nederlandse première op een christelijk filmfestival in Ede. Daar werd meteen flink gediscussieerd over de merites van de biopic van de hand van regisseur Todd Komarnicki, want zijn film is zeer omstreden.

Dietrich Bonhoeffer (1906-1945) geniet groot gezag. Hij liet een fors oeuvre na van tientallen boeken waarover in protestantse kring nog volop wordt gesproken. In Nederland toonde Gert-Jan Segers zich vaak een bewonderaar. De vorige leider van de Christen-Unie citeert de Duitse godgeleerde graag en stelde in 2016 zelfs de glossy *Bonhoeffer* samen, met de smeuke ondertitel *Spion, predikant, held*.

De producent van de film vond *assassin* (moordenaar) blijkbaar nog pakkender dan 'held' en beeldde de hoofdpersoon op film-posters in de Verenigde Staten zelfs af met een pistool. In Europa werd dit wapen bij de promotiecampagne weggelaten. Tot opluchting van de regisseur, want Bonhoeffer was een pacifist die met tegenzin betrokken raakte bij een complot om Adolf Hitler uit de weg te ruimen.

Trump-fans proberen
Bonhoeffer in te lijven
voor hun cultuuroorlog

De film **Bonhoeffer** leidt tot felle discussies over de betekenis van de Duitse protestantse martelaar.

Een theoloog als spion en moordenaar

Gerry van der List

Hij vond het plegen van een moord in feite moreel onaanvaardbaar, maar in het geval van de Duitse dictator toch een noodzaak. Zijn – zijdelingse – bijdrage aan de mislukte aanslag op Hitler leidde ertoe dat hij vlak voor het einde van de oorlog werd opgehangen in het concentratiekamp Flossenbürg.

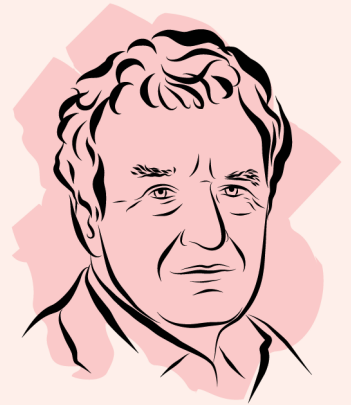
Zijn rol als christelijke martelaar droeg uiteraard bij aan het aanzien van Bonhoeffer. Maar bewondering kun je ook overdrijven. In de film van Komarnicki speelt de erg matig acterende Jonas Dassler hem als een bijna onverdraaglijk heilig boontje dat voortdurend in tegeltjeswijsheden spreekt. Twijfels kent de rechtschapen held niet, aan het eind krijgt hij Jezus-achtige trekken.

Verder is iedereen eendimensionaal in het kitscherige drama. De nazi's zijn bijvoorbeeld schurkachtige stripfiguren die steeds in het Engels met een Duits accent aan het snauwen en commanderen zijn.

Begrijpelijk is dat familieleden van Bonhoeffer en kenners van diens leven felle kritiek leverden op de historisch dubieuze film. Zij keerden zich eerder al tegen de biografie van Eric Metaxas, die op de aftiteling wordt vermeld. In de bestseller *Bonhoeffer. Pastor, Martyr, Prophet, Spy* (2010) portretteerde de rechts-evangelische radiopresentator de theoloog als een vrome conservatief die wist wanneer hij geweld moest gebruiken. Metaxas sprak van het 'Bonhoeffer-moment'.

Tot afgrijzen van veel Bonhoeffer-bewonderaars vond de biograaf de bestorming van het Capitool in 2021 zo'n moment. Metaxas betoogde dat Bonhoeffer op Donald Trump zou hebben gestemd en had ingestemd met het verzet tegen de verkiezing van Joe Biden, in de ogen van Metaxas een soort Hitler. En zo lijfden Trump-fans een beschaafde theoloog in bij het voeren van een brute cultuuroorlog.

Mag een duurzame deugneus lekker in het zonnetje zitten?

Op een terras in de voorjaarszon. Warmte op het hoofd, koelte in de hand, flarden van gesprekken ('Weet je dat die acteur in *Adolescence* nog maar veertien was toen de serie werd opgenomen?'), niets te doen behalve naar mensen en wolken kijken. Heerlijk, toch?

Niet voor iedereen. Een zonnig terrasje brengt de duurzame deugneus in verwarring, bleek onlangs in dagblad *Trouw* (eens protestants, tegenwoordig bode van de groene kerk). Jazeker, ook redacteur Maarten van Gestel wordt vrolijk van de zon. Hij voert een praatje met zijn buurman en constateert dat iedereen opgewekt is als het zonnetje eindelijk weer aan de hemel staat.

Maar mag dat wel? De wereld 'staat in de fik, roepen klimaat-activisten'. Van Gestel schrijft al een paar jaar over klimaat, maar besteedde in die honderden artikelen nooit aandacht aan de 'goednieuwskant van klimaatverandering. Waarom eigenlijk niet? En moet ik dat als journalist – die de feitelijke veranderingen in de wereld beschrijft – niet net zo goed doen?'

Van Gestel vraagt Jan en alleman of hij wel blij mag zijn als de zon schijnt. Collega's bij zijn eigen krant brommen. 'Moeten wij zo'n vrolijk stuk brengen in *Trouw*, nota bene de groenste krant van Nederland?' Gerrit Hiemstra, voormalig weerman, vindt het allereerst helemaal geen lekker weer (hij is meer van schaatsen) en vindt daarenboven dat je 'klimaatontkenners' in de kaart speelt wanneer je zegt dat het leuk is om in het zonnetje te zitten. Een woordvoerder van Extinction Rebellion spant de kroon. 'Zeggen dat klimaatverandering positieve gevolgen heeft, is alsof je over Hitler benadrukt dat-ie snelwegen heeft gebouwd.'

Van Gestel omschrijft zichzelf als 'klimaatjournalist'. Mijn eerste stuk over klimaat stond op 5 oktober 1977 in *NRC Handelsblad* met als kop: 'Terugkeer van kolen kan broeikas om aarde scheppen'. Als klimaatveteraan heb ik wellicht dus enig recht van spreken. Welnu, ik constateer dat mijn jeugdige vakbroeder nog het een en ander heeft te leren.

Zo merkt hij op dat de eerste officiële warme dag (boven de 20 graden) rond 1920 pas eind april kwam en tegenwoordig al begin april. Maar hij weet niet (of laat weg) dat dit niet alleen komt door de gestegen CO₂-concentratie in de atmosfeer, maar ook door de spectaculair gedaalde luchtvervuiling (die zonnestraling minder blokkeert) plus een gedurende de afgelopen decennia naar het zuiden gedraaide wind.

Zo'n stuk vol ach en wee en kommer en kwel in *Trouw* staat niet op zichzelf. In een reportage van *Nieuwsuur* rouwden mensen tijdens een 'masterclass klimaatgesprekken' in een 'duurzaamheidscentrum' over de opwarmende aarde. Ze moesten ritueel hun handen wassen en spraken onder begeleiding van een 'klimaatcoach' hun sores uit.

Een dame: 'Ik huil om de planeet en alles wat daar groeit en bloeit.' Een jonge vrouw: 'Ik huil om een onzekere toekomst voor mijn kinderen.' Een man van middelbare leeftijd met witte krullen: 'Ik huil omdat we in Nederland nooit meer een Elfstedentocht kunnen schaatsen. Ik huil omdat het zo warm wordt dat de gletsjers verdwijnen.'

Het bestaan is een tranendal voor de duurzame deugneus. Niets mag. Vliegen niet, vlees niet, benzine niet, een cruiseboot niet. Onlangs beschreef *NRC*-redacteur Marjolaine de Vos hoe verschrikkelijk ze het vindt dat ze bij de borrel geen roggebroodje met makreel, mayonaise en kappertjes meer mag eten. Ze tastte overigens in het duister over de vraag welke makreel nou wel en niet mocht. Ze had zich er in verdiept en constateerde dat makreel uit Cornwall slechter is dan die uit het zuidoosten van Engeland, dat die uit Noorwegen en Nederland het best lijkt, maar de makreelologen dat nog niet zeker wisten.

Gelukkig is er een geitenpaadje. Doorgaan met wat je graag doet en daar inwendig bij treuren. Dat kan in vele geuren en kleuren: vliegschaamte, vleesschaamte, bloemschaamte, cruiseschaamte, bezorgschaamte, dieselschaamte, koemelkschaamte, doucheschaamte (elke dag en langer dan 5 minuten), 'makreelschaamte'.

En bij dezen dus de 'terrasschaamte'. Voor de duurzame deugneus die de koperen ploert niet kan weerstaan. 'Sorry planeet, ook ik moet natuurlijk vreselijk huilen om al die gletsjers, maar vandaag is het zonnetje me net iets te behaaglijk. Ik zit op een terras, maar bij wijze van compensatie schaam ik me diep.'

Na vliegschaamte en bezorgschaamte is er nu ook 'terrasschaamte'

Taal

Deze maand wordt gevierd dat Afrikaans 100 jaar een officiële taal is. In Zuid-Afrika kwijnt de taal van de voormalige onderdrukker, maar elders leeft hij voort.

Een hele coole mengelmoestaal

Fred de Vries in Kaapstad (Zuid-Afrika)

In de museumwinkel van het Afrikaanse Taalmonument op de Paarlberg zijn T-shirts te koop met het opschrift: *'Afrikaans, like a normal language, but cooler'*. Dat is een boude slogan voor een taal die decennialang gold als 'de taal van de onderdrukker', de taal van de apartheid. En was het ook niet een 'kindertaaltje', een simplistische versie van het Nederlands?

'Ik dacht dat Afrikaans en Nederlands familie waren, en dat ik de Nederlanders zou begrijpen, en zij mij,' zegt de Zuid-Afrikaanse schrijver Carsten Rasch, die in 1987 naar Nederland verhuisde omdat hij *gatvol* was van de apartheidstaat. Hij stapte een Amsterdamse kroeg binnen en vroeg om een biertje, Leeuw Pilsener. Hij sprak het uit op zijn Afrikaans, *lieu*. De barman fronste zijn wenkbrauwen. Carsten herhaalde: 'Een *lieu* asseblief.' 'Wat zeg je, man,' klonk het bars. Uiteindelijk viel het kwartje: aha, deze vreemde vogel wilde een 'Leeuw'. Rasch: 'Toen realiseerde ik me dat ze me hier niet zouden begrijpen. Ik heb daarna nooit meer geprobeerd om me in Nederland in het Afrikaans verstaanbaar te maken.'

Zoals veel progressieve Afrikaners had

Rasch (67) tijdens de apartheid een moeilijke verhouding met zijn moedertaal. 'Ik was anti-apartheid, en in Zuid-Afrika vertikte ik het om Afrikaans te praten. Maar nu ben ik er dol op, ik ben een bekeerling. Ik ben geen taalactivist, maar ik ben vóór Afrikaans en ik wil dat het blijft voortbestaan,' zegt hij, sinds 1992 weer terug in zijn vaderland.

Een coole taal? Rasch lacht. 'Natuurlijk!' Denk aan *bosbepok*, *rigtingbedonder*, *twak*, *babelaas*, *afkak*, *bomskok*, *tikiedraai*, *bakgat*, *poephof*, *boemelaar*, *tekies*, *prikkelpop*, *draadtrek*, *vonkelwyn*, *dagga*, *stompie*, *sjambok*. Sommige woorden zijn rechtstreeks vertaald uit het Engels (*bomskok* is *shell shocked*, *prikkelpop* is *pin-up*), of hebben niet-Europese wortels: *babelaas* (kater) komt uit het Zoeloe, *dagga* (marihuana) is een Khoi-woord, *sjambok* (zweep) heeft een Indonesische oorsprong. Andere zijn uniek Afrikaans: *tikiedraai* is een dans, *draadtrek* is masturberen, *twak* is tabak, maar ook 'onzin'. De lijst is eindeloos.

Deze maand bestaat het Afrikaans honderd jaar als officiële taal. Dat betekent dat er zich belangrijke festiviteiten

Het Taalmonument uit 1975 moet de veelzijdigheid van het Afrikaans verbeelden

zullen afspelen bij het Taalmonument, dat in 1975 net buiten het Kaapse stadje Paarl werd opgericht. Het uit beton en graniet opgetrokken complex moet in zijn totaliteit de veelzijdigheid van het Afrikaans verbeelden, vertelt directeur Michael Jonas als hij zijn Nederlandse gast rondleidt.

Het geheel doet futuristisch aan. Het meest opvallend is de 57 meter hoge pilaar die je al van ver kunt zien. 'Die verbeeldt het Afrikaans,' zegt Jonas. Hij wijst op de open top en waterpoel. Daarmee wilde architect Jan van Wijk aange-

De moslims, Khoi, Kaapse burgers, trekboeren – allemaal spraken ze hun eigen versie

ven dat de taal steeds in beweging is en continu blootstaat aan invloeden van buitenaf.

Van Wijk, die in 2005 overleed, was een vooruitstrevend man, een visionair. Hij ontwierp een monument zonder nostalgie of sentimentaliteit. Nationalisme beperkte hij tot de slogan 'Dit is ons erns', het antwoord op hen die hun twijfels hadden of Afrikaans werkelijk het Nederlands kon vervangen in Zuid-Afrika. De architect koos voor vrouwelijke welvingen, afgewisseld met ranke pilaren – het tegenovergestelde van het kille modernisme dat destijds in zwang was. Alles werd op glooiende wijze met elkaar verbonden. Het heeft iets tijdloos.

Jaarlijks komen hier zo'n 55.000 bezoekers, die met de brochure in de hand proberen om de betekenissen van al dit granietbeton te ontcijferen. Drie zuilen symboliseren de Europese wortels van het Afrikaans, drie koepels illustreren de invloeden van de inheemse talen. Een muurtje is Van Wijks huldeblijk aan de talen die de slaven meenamen uit Indonesië. Er is een plaquette met citaten van de beroemde Afrikaner schrijvers N.P. van Wyk Louw en C.J. Langenhoven, die

Taal

De taal van de apartheid was Afrikaans

Alternatieve Afrikaners

De eersten die Afrikaans 'cool' maakten, waren muzikanten die zich 'die alternatiewe Afrikaners' noemden. Onder de artiestennamen Koos Kombuis, Johannes Kerkorrel en Bernoldus Niemand gingen ze in 1989 op tournee. Die beruchte Voëlvry Toer was vol 'dagga, drank en dreigementen'. Het was de Afrikaner versie van punk, alhoewel de muziek, gedompeld in folk, cabaret en rock 'n' roll, daarmee weinig te maken had. Ze zagen eruit als hippies, haveloos gekleed, de haren ongekamd. De Afrikaner jeugd vond het machtig, dit was hun bevrijding uit de greep van vader, dominee, politicus, politiemann en onderwijzer.

Er verscheen een aantal albums op het onafhankelijke Shifty Records, waarvan Kerkorrels *Eet Kreef* en Kombuis' *Niemandland* te boek staan als klassiekers. Vooral Kombuis was een meester in het gebruik van slang. 'Ek's bomskok babbe-laas, opgejack en uitgepaas, Reisi-ger op tarmac met my tekkies en my rugsak', klonk het in het refrein van *Bomskok Babelaas*.

een belangrijke inspiratie vormden voor Van Wijk. Zij zagen het Afrikaans als een brug tussen het 'grote heldere Westen' en 'magisch Afrika', tussen abstract denken en concrete naamgeving. Van Wyk Louw noemde het Afrikaans 'een glanzend werktuig' en 'een tweesnijdend zwaard'.

Het zijn bewoordingen die in schril contrast staan met een uitspraak van de Zuid-Afrikaanse actrice Charlize Theron, die in 2022 beweerde dat het Afrikaans een uitstervende taal is die nog maar door 'zo'n 44 mensen' wordt gesproken. Lariekoek. Voor bijna 7 miljoen Zuid-Afrikanen is Afrikaans de eerste taal; na Engels en Zoeloe is Afrikaans het meest wijdverbreid. De meerderheid van de Afrikaanstaligen is niet wit maar bruin – zij die tijdens de apartheid als 'kleurling' werden geclassificeerd, vooral woonachtig in de Westkaapprovincie.

'Het probleem is dat Afrikaans altijd werd uitgebeeld als iets van de (witte) Afrikaners, onderdeel van de Afrikaner mythologie,' zegt taalwetenschapper Hein Willemse. Afrikaans heeft een geschiedenis van bijna 400 jaar. Zelfs voordat Jan van Riebeeck in 1652 in de Kaap neerstreek om er voor de Vereenigde

Oostindische Compagnie (VOC) een versinspost op te zetten, was er al een handelstaaltje, waarin Nederlands, Portugees en Engels waren vermengd met woorden uit het inheemse Khoi, zegt hij.

Drie uur lang vertelt Willemse (67) over de oorsprong en ontwikkeling van het Afrikaans, de grammaticaal eenvoudige mengelmoe van alles wat er in de Kaap werd gesproken, die de verschillende bevolkingsgroepen in staat stelde om met elkaar te communiceren. Dankzij de oppermachtige VOC was Nederlands de belangrijkste component. 'Maar aan het eind van de achttiende eeuw zeiden reizigers al dat ze de taal niet meer als gangbaar Nederlands herkenden,' zegt Willemse. 'Het was veranderd in Kaaps-Hollands.'

Het waren de moslims – afstammelingen van de slaven en vryezwarten die zich tot de islam hadden bekeerd – die als eersten Afrikaanse woorden op schrift stelden, zij het in het Arabisch. Allengs ontstonden verschillende versies van het Afrikaans, wat Willemse 'alternatieve talen' noemt. De moslims, de Khoi, de Kaapse burgers, de trekboeren – allemaal spraken ze hun eigen versie van het Kaaps-Hollands.

Het Afrikaans leeft ook in Zuid-Afrika voort

‘De toekomst van een taal hangt af van zijn sprekers’

De meeste Afrikaanstaligen zijn bruin

Het verlangen om die nieuwe taal te standaardiseren, was een reactie op het verengelsingbeleid dat de Britten in gang zetten nadat ze in 1806 het bestuur van de Kaapkolonie hadden overgenomen. Een van de eersten die zich hiertegen verzetten, was de Nederlandse onderwijzer Arnoldus Pannevis, die boze ingezonden brieven stuurde naar *De Zuid-Afrikaan*, waarin hij betoogde dat het Afrikaans een zelfstandige taal was, en dat de Bijbel in het Afrikaans moest worden vertaald. Zijn argumenten sloegen aan, en in 1875 kwam in een Gregoriaans huis aan de Pastoriestraat in Paarl een groep van acht witte mannen bijeen die zich het Genootskap van Regte Afrikaners noemde, oftewel: ‘Afrikaanders met Afrikaanse harten’.

Het huis is nu een museum, met een belangrijke plaats voor een lange houten tafel. Hier, vertelt Samuel Minnaar (29) tijdens een rondleiding, bekokstooft de achttal de plannen om het Afrikaans tot schrijf- en landstaal te maken, met als motto ‘*ons Taal, ons Nasie en ons Land*’. In een ander vertrek staat een drukpers, waarop het in 1876 begonnen tijdschrift *Die Afrikaanse Patriot* werd gedrukt. Wel dra werden er taalcongressen georganiseerd en kwam er een Afrikanerbond.

Intussen had de Grote Trek zich afgespeeld: een volksverhuizing naar het noorden van een geschatte 13.000 Afrikaners, om zich van het Britse juk te bevrijden. Ze richtten onafhankelijke republieken op, Transvaal en Oranje Vrijstaat. Daar werd het Afrikaans een witte taal, met een steeds nationalistischer karakter – zeker na de voor de Afrikaners desastreus verlopen Anglo-Boerenoorlog (1899-1902), met zijn concentratiekampen en massale verliezen. De Afrikaners hervonden zich in de Tweede Afrikaanse Taalbeweging. In 1925 werd het Afrikaans een officiële taal. Acht jaar later was ook de Bijbel in het Afrikaans verkrijgbaar. In de ambtenarij en het onderwijs werd Afrikaans de hoofdtaal.

De ironie wil dat het Afrikaans uiteindelijk verantwoordelijk was voor het be-

gin van het einde van de apartheid. In juni 1976 gingen in Soweto, nabij Johannesburg, duizenden zwarte scholieren de straat op om te protesteren tegen de verplichte invoering van het Afrikaans op hun scholen. ‘Fuck Afrikaans’, was te lezen op de spandoeken. Het protest sloeg over naar andere delen van het land, en er vielen honderden doden. De beelden van witte politie die op ongewapende zwarte kinderen schoot en inhakte, gingen de hele wereld over. Afrikaans werd de taal van de witte boeman.

Anno 2025 kreunt het Afrikaans. De zwarte machthebbers en ambtenaren hebben geen voeling met de taal. In het onderwijs is het Afrikaans grotendeels verdwenen. Voor 1994 was er een half dozijn universiteiten waar het de hoofdtaal was, nu zijn dat er nog maar twee. Het is een moeizame strijd, zegt Alana Bailey, hoofd cultuurzaken van de Afrikaner belangengroep AfriForum. ‘Toen AfriForum in 2006 werd opgericht, werd de overheid vaak beschuldigd van “bewuste verwaarlozing” van het Afrikaans. Door de jaren heen hebben we dit zien veranderen in kwaadwillige verwaarlozing.’

Een andere factor die bijdraagt aan de verzwakking is de emigratie en het om pragmatische redenen overschakelen op het Engels. AfriForum ziet dit met lede ogen aan. ‘De toekomst van een taal hangt af van zijn sprekers,’ zegt Bailey. ‘Zij zullen bereid moeten zijn om tijd, moeite en middelen in te zetten om de taal in leven te houden, zonder hulp van de autoriteiten. In het verleden hebben we die vindingrijkheid en veerkracht getoond. Ik hoop dat dit ook in de toekomst het geval zal zijn.’

Maar het Afrikaans leeft hoe dan ook voort. In Argentinië, Australië, Londen, Texas, Nieuw-Zeeland – overal waar de Afrikaners naartoe zijn geëmigreerd, wordt Afrikaans gesproken. Het Zuid-Afrikaanse Engels en zelfs de zwarte talen zijn inmiddels doorspekt met Afrikaans. Een flesje *vonkelwyn* opentrekken is dus zeker gepast om de honderdste verjaardag te vieren. ★

Film

***Drie dagen vis* is een geslaagd tragikomisch drama over alledaags leed in de grote stad.**

Rob van Scheers

Fijn duo: Ton Kas (links) en Guido Pollemans lijken hun zeldzame dialogen ter plekke te verzinnen

Eenzaam in Rotterdam

Drie dagen vis, wat is dat voor een idiote film-titel? Een heel leuke titel, blijkt, want het is een verbastering van een oude volkswijsheid: 'Gasten en vis blijven maar drie dagen fris.' En laat dat nu precies de perfecte samenvatting zijn van dit in zwart-wit gedraaide tragikomische verhaal – het deel over de gasten dan.

We zijn in Rotterdam, en we maken kennis met een vader en zoon. Pensionado Gerrie (68) was voorheen buschauffeur en onderhoudsmonteur. Nu woont hij al jaren met zijn tweede vrouw Rosa in de Portugese Algarve.

Zijn zoon Dick (45) scharrelt en ritselt zich maar wat door het leven, als hij niet wordt geplaagd door een depressie. Als je Dick belt om te vragen hoe het met hem gaat, klinkt deze boodschap: 'Hey, hier is de voicemail van Dick. Spreek maar niks in, want ik bel toch niet terug.'

Gelukkig heeft hij in de Vlaamse verpleegkundige Bianca sinds kort een aardige vriendin gevonden. Zij houdt een oogje in het zeil.

Eens per jaar komt Gerrie langs in Rotterdam voor een medische check-up. Hij lijdt aan de longziekte COPD. Bij zo'n bezoeken verblijft Gerrie doorgaans een dag of drie bij het gezin van zijn Kaapverdise stiefdochter.

En Dick hoopt altijd weer dat zo'n weerzien de getroebleerde band met zijn vader zal herstellen. Niet dat ze geen genegenheid voor elkaar voelen, integendeel. Ze komen er gewoon niet uit samen. Ze zwijgen liever. En als ze al eens praten, neigen hun dialogen naar absurdisme.

Vader: 'Waarom neem jij je antidepressiva niet meer dan?'

Zoon: 'Omdat ze niet werken met bier drinken erbij.'

Pa zucht nog eens, en laat het verder maar zo. Dick heeft het toch al moeilijk genoeg, want Gerrie heeft uitgerekend dat het veel handiger zou zijn om een arts en een tandarts in de Algarve te zoeken. Hij hoeft dan niet meer eens per jaar naar Rotterdam te komen, scheelt toch een boel centjes, maar juist dat idee jaagt Dick schrik aan. Dan ziet hij zijn vader dus echt nooit meer.

Alledaags leed, maar volkomen levensecht gespeeld. In grote steden als Rotterdam wemelt het van de eenzame figuren, zo aan de rafelranden van de samenleving. Gerrie en Dick zijn rollen voor respectievelijk komiek Ton Kas en toneelacteur Guido Pollemans, en samen vormen ze een fijn duo. Het heeft er alle schijn van dat ze hun zeldzame dialogen ter plekke verzinnen, en waarschijnlijk is dat ook zo.

'Suiker in je koffie?'

'Nee, suiker heb ik van mijzelf al.'

Droogkomisch bezorgd, zelf zullen ze er niet hardop om lachen. En eigenlijk doen wij dat in de bioscoopzaal ook niet, hooguit besmuikt. Je hebt al snel met Gerrie en Dick te doen, en na drie dagen visite – behalve aan het doktersbezoek vooral besteed aan een nostalgische tour door Rotterdam, waarin werkelijk alles misgaat – zit het er voor vader en zoon weer op. Niets verder gekomen, zelfs bij het afscheid op het perron kunnen ze zicht er niet toe zetten om elkaar even te omhelzen.

Schrijnend hoor, dat moderne grootstedelijke leven.

Regisseur **Peter Hoogendoorn** (Rotterdam, 1979) won in 2015 de Prijs van de Filmkritiek met familiedrama *Tussen 10 en 12*. Dit is zijn tweede lange speelfilm.

Peter Hoogendoorn
Drie dagen vis
★★★★☆

Kwetsbaar én sterk

Joppe Gloerich

Nog even en David Attenborough loopt een eeuw rond op deze planeet. De bioloog, die komende week 99 jaar wordt, is zelf eigenlijk het minst overtuigende bewijs van wat hij in zijn natuurfilms zo nadrukkelijk uitdraagt: alle leven is kwetsbaar.

Ook het nieuwste project waaraan de bejaarde Brit zijn mooie stem leende, heeft de fragiliteit van het ecosysteem als hoofdthema. *OCEAN* gaat over de zee, de laatste wildernis op aarde, die in de documentaire kreunt en steunt onder overbevissing en opwarming.

Die boodschap maakt dat de kijker halverwege verre van onbezorgd op zijn stoel zit. Droef stemmend is bijvoorbeeld de aanblik van eindeloze bleek uitgeslagen koraalriffen. Door de hittestress als gevolg van warmer wordend zeewater, stoot het koraal de algen af waaraan het die fraaie kleuren dankt.

Nog veel deprimerender zijn de scènes die het werk van zogenoemde bodemtrawlers in beeld brengen. Deprimerend, maar cinematografisch ongeëvenaard. Onderwatercamera's zijn bevestigd aan het kolossale net dat achter het schip over de zeebodem sleept. Ook wie geen gewetensnood ervaart bij visserij, zal ongemak voelen bij het zien van het geweld waarmee het bloeiende bodemleven wordt veranderd in een maanlandschap.

Het houdt niet op. Kleinschalige vis-

sers op het strand van Liberia die niet meer dan een paar schamele guppy's uit hun net peuten, terwijl aan de horizon de trawlers hun ruimen vullen. Varende visfabrieken die het krill met duizenden tonnen tegelijk wegkapen voor de neus van pinguïns op Antarctica.

En dan, op het moment dat het de kijker zo ongeveer te veel wordt, verandert de toon van *OCEAN*. Er is hoop. Steeds meer onderzoek, zegt Attenborough, wijst namelijk op de enorme veerkracht van de zee. Dat wisten we van de walvis: in de decennia na het verbod op de commerciële walvisvangst werd de wereldwijde populatie opmerkelijk snel weer groot en gezond. De werking van dit mechanisme – laat een stuk natuur een paar jaar echt met rust en het veert majestueus op – komt in *OCEAN* gelukkig uitgebreid aan bod. Koraal hervindt zijn kleur, langoesten keren terug, kelp schiet omhoog. Ook visserij heeft bestaansrecht, maar laat de natuur af en toe wel op adem komen.

Alarmerend en hoopgevend – dat zijn de vaste Attenborough-sentimenten, als altijd zorgvuldig uitgewerkt. Minstens zo belangrijk: er is gewoon heel veel schitterende natuur te zien. Het wonderbaarlijke zoöplankton, basis van de voedselketen, van extreem dichtbij gefilmd. Miljoenen albatrossen bijeen nabij Hawaï. En de ogen van de bidsprinkhaankreeft.

Toby Nowlan, Colin Butfield, Keith Scholey
OCEAN with David Attenborough
★★★★☆

Boekentips

Joppe Gloerich

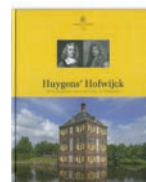
HERUITGAVE

Kees van der Leer en Henk Boers

Huygens en Hofwijck

288 pagina's

€ 39,99

De Voorburgse buitenplaats Hofwijck, waar dichter-diplomaat Constantijn Huygens woonde, heeft bijzondere betekenis voor de wetenschap, de kunsten en de Nederlandse geschiedenis.

TWEEDE WERELDOORLOG

Willem de Bell

Het krijtstrepen verzet en de broers Van Hall, 1943-1945

280 pagina's

€ 24,99

Nauwgezette, spannende reconstructie van de enorme bankfraude die verzetshelden Walraven en Gijs van Hall in 1944 bedachten. Gijs werd later burgemeester van Amsterdam.

ARBEIDSMARKT

Paul van Liempt

Blauwe boorden bonanza

272 pagina's

€ 24,99

Arbeid is de achilleshiel van het streven naar brede welvaart, schrijft Van Liempt. Dus de vakman wacht een gouden toekomst. Niet de arbeider, maar de kantoorclerk moet al vrezin.

VERZET

Victor Laurentius

Spion in smoking

352 pagina's

€ 24,99

Boeiend en knap gedocumenteerd levensverhaal over 'die andere' Soldaat van Oranje, de moedige Engelandvaarder Peter Tazelaar (1920-1993). Hij zette mede Contact Holland op.

De magie van Maillard

Bram Hahn

Een vriendin beklagde zich erover dat een gerecht dat ze bij mij thuis had geproefd, toch heel anders uit de verf was gekomen in haar keuken, ook al had ze mijn recept gevolgd. Het was geen ingewikkeld recept met een lange lijst moeilijke ingrediënten, maar een vrij simpele tomatensaus met gehakt, als basis voor lasagne.

Ze deed alles zoals in het recept, maar kreeg niet de diepe, rijke smaak die ze zich herinnerde. Ik kon niets anders bedenken dan dat het toch aan de kookinstructies lag, dus sloeg ik die er nog maar eens op na. Het euvel bleek te schuilen in een schijnbaar onbeduidend zinnetje dat heel vaak in recepten staat: bak het gehakt rul.

Vaak komt dat er in de praktijk op neer dat thuiskokers het gehakt op een te lage temperatuur te kort bakken voordat ze de overige ingrediënten erbij doen. Je mist dan de magie van Maillard. Deze Franse arts en chemicus beschreef de chemische reactie tussen aminozuren uit eiwitten en suikers die optreedt bij verhitting. Dat levert een bruine kleur en complexe aroma's en smaken op, die typisch zijn voor gebakken, geroosterd of gegrild voedsel.

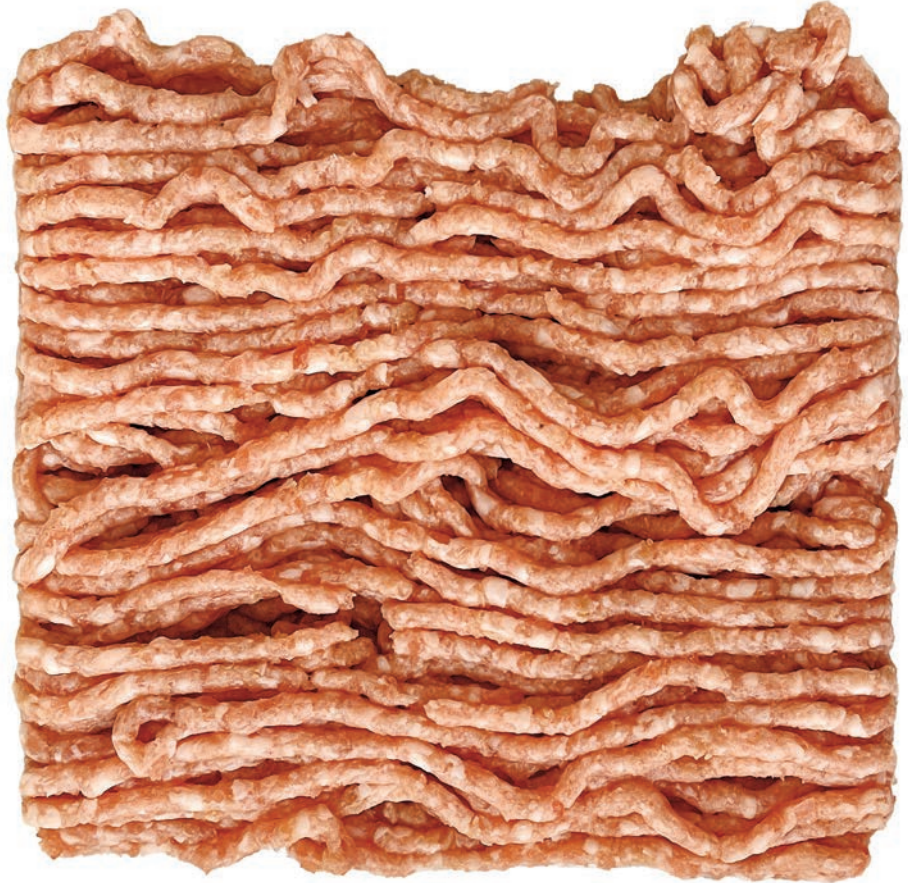
Dat vergt tijd. Ik heb het nog even getest en het duurt echt wel 10 tot 15 minuten om een pond gehakt de Maillard-reactie te geven. Eerst komt er veel vocht uit het gehakt, zeker bij gehakt uit de supermarkt. Dat moet verdampen, zodat het vet eruit loopt. Pas dan kan het vlees gaan bruiden. Het is ook zaak in het begin niet te veel te roeren. Eerst

aan de onderkant goed laten aanbakken, waarbij het vastplakt aan de bodem. Geen probleem, die aanbaksels raken later los zodra er vloeistof bij komt. Neem de proef op de som in dit eenvoudige recept van de Nieuw-Zeelandse kok Andy Hearnden.

Zet een pan op het vuur en laat die goed heet worden. Doe er een scheut zonnebloemolie in en leg 500 gram gehakt in grove hompen in de pan. Voeg zout toe. Laat een minuut of 4 bakken en voeg dan 1 gesnipperde rode ui toe. Roer het gehakt een beetje los

en bak nog 2 minuten. Voeg 3 in stukken gesneden tomaten en 1 grote fijngehakte teen knoflook toe en laat nog 2 minuten bakken. Voeg 1 theelepel toe van de volgende specerijen: gemalen komijn, korianderzaad, gerookte paprika, garam masala en 1 mespunt gedroogde chilivlokken. Zet het vuur lager en laat nog 3 minuten bakken. Voeg 250 gram diepvrieserwten toe en 125 milliliter water, en laat nog 2 minuten stoven met het deksel op de pan. Serveer met rijst en doe er limoensap en verse koriander over.

Getty Images

Chemie!

Bij verhitting levert de reactie tussen aminozuren en suikers complexe smaken op

TOP 200

Familiebedrijven

Inhoud

78 **Ondernemerslust in Rijssen.** Reportage over de hechte band tussen bedrijf, familie en regio.

82 **Wat doen familiebedrijven aan filantropie?**

84 **Hoe de Top 200 tot stand kwam**

85-88 *De Top 200 Familiebedrijven*

86-88 **Uitgelicht:** Dutch Flower Group, Koninklijke Wagenborg, Poiesz Supermarkten en andere bedrijven

99-106 **Top 100 winst, Top 100 personeel en andere sublijsten**

Familiebedrijven doneren miljarden aan sport, cultuur en onderzoek, en steunen zo hun regio. Ook in Rijssen, met liefst zes bedrijven in de *Top 200 Familiebedrijven*.

De warme band met het ommeland

Ron Kosterman

Foto's Olivier Middendorp

Ondernemerslust in Rijssen

Welke familiebedrijven zitten waar?

Sportpark De Koerbelt in Rijssen is de thuishaven van voetbalclub Excelsior '31, een zaterdagderdeklasser. De accommodatie ligt prachtig, aan de rand van het Twentse stadje, tegen de bossen van het Hollands Schwarzwald aan. Rond het hoofdveld staan in dubbele rijen reclameborden en hangen vlaggen met de namen van talrijke lokale en regionale bedrijven. Op grote borden voor de kantine worden de gouden, platina, bronzen en koperen sponsors van de vereniging vermeld. Het aantal leden van de businessclub is indrukwekkend.

Onder die ondernemingen zijn er nogal wat die in *EW's Top 200 van grootste familiebedrijven* staan. Rijssen – iets meer dan 29.000 inwoners, onderdeel van de gemeente Rijssen-Holten – levert er maar liefst zes. Aannemer VolkerWessels (de nummer 6 in de lijst) is de bekendste en grootste. Andere *Top 200*-leden zijn de bouwbedrijven Nijhuis Bouw (108), Roosdom Tijhuis (153), Ter Steege (167) en Vastbouw (175), en Nijhof-Wassink Group (112), een dealer van Volvo- en Renault-trucks en bedrijfswagens en logistiek dienstverlener.

Die bedrijven zijn vaak ook geldschieter van de andere voetbalverenigingen in Rijssen, de plaatselijke volleybal- en atletiekclub, de schaats- en skeelerclub en tal van (sport)evenementen en maatschappelijke initiatieven in de omgeving.

Noaberschap, noemen ze dat in Twente. Je ziet om naar elkaar en doet ook als bedrijf wat terug voor de directe omgeving, al was het maar omdat je werknemers en hun gezinnen daar wonen, sporten en genieten.

‘De hechte band tussen bedrijf en familie,’ schrijft SEO Economisch Onderzoek in een rapport van maart 2024, ‘vergroot de betrokkenheid van het bestuur bij het wel en wee van het bedrijf en de maatschappij, wat zich uit in investeringen in de gemeenschap waar

Het bedrijventerrein van logistiek dienstverlener Nijhof-Wassink, op de achtergrond Rijssen

Familiebedrijven

Arne Van Der Ben/Sport Press Photo via ZUMA Press/ANP

Reggeborgh sponsort de voetbalvrouwen FC Twente

Op sportpark De Koerbelt, de thuishaven van voetbalclub Excelsior '31

het bedrijf onderdeel van is.'

De ondernemers in Rijssen zijn schoolvoorbeelden. De naam die je het meest tegenkomt, is die van Reggeborgh. Dat is de groep waarin de familie Wessels (van VolkerWessels) meerdere activiteiten heeft gebundeld, waaronder een investeringsmaatschappij en een stichting, Reggeborgh Foundation. Die is vooral bekend als sponsor van een professionele schaatsploeg en ondersteunt veel medisch onderzoek, maar is ook in de regio zeer actief.

Onder meer met de Diepe Hel Holterbergloop en de Triathlon Holten. In het hoofdkantoor van Reggeborgh vertelt Maaïke Heethaar (40), directeur van de foundation, dat ze 'dit weekend nog met een groep vrijwilligers op de ijsbaan in Enschede stond om met tweehonderd ouderen die in een rolstoel zitten, te rolstoelschaatsen'. Die vrijwilligers werken bij de 'partners' van Reggeborgh Foundation: VolkerWessels en andere bedrijven uit de groep, waaronder Prescan, dat preventief gezondheidsonderzoek doet.

Een gezonde toekomst voor iedereen, dat is het credo van de stichting. 'Bewegingsarmoede onder jongeren bijvoor-

beeld, is een thema,' zegt Inge Wessels (52), bestuurslid bij Reggeborgh Foundation en dochter van de in 2017 overleden bouwtycoon Dik Wessels. 'Eén op de twee meiden tussen dertien en achttien sport niet en dat is zorgwekkend. Dat willen we veranderen.'

Daarvoor worden ook de topschaatsers van Reggeborgh, onder wie Kjeld Nuis, ingeschakeld. Ze geven voorlichting en clinics. Door de komst van die schaatsploeg in 2018 werden de maatschappelijke activiteiten van de familie zichtbaarder. Heethaar: 'De sporters hoeven zich niet in te zetten voor commerciële doelen, maar wel voor maatschappelijke. We willen via de topsport juist de breedtesport stimuleren.'

Met de oprichting van Reggeborgh Foundation in 2023 (en de aanstelling van Heethaar als directeur) koos de familie voor professionalisering. Maar het omzien naar elkaar zit in haar vezels. 'Dat is ons met de paplepel ingegoten,' zegt Wessels. 'Mijn zus Gérita en ik zijn er dertig jaar geleden bij VolkerWessels mee begonnen. Met toen al een voorkeur voor gezondheid, bewegen en sport – van het Wilhelmina Kinderziekenhuis tot Jantje

Beton. Die gaven we geld en dan kregen we één keer per jaar een bedankbriefje. Hartstikke leuk, maar dat was het dan. We wilden meer impact maken.'

'Er zijn in deze regio weinig voetbalvelden waar geen reclamebord met onze naam hangt,' vertelt Jógé Nijhof (59), commissaris bij Nijhof-Wassink. Dat komt door haar broer Freddy, ook commissaris bij het bedrijf, die nogal 'voetbalminded' is. Broer en zus zijn van de tweede generatie. Ook zij weten niet beter dan dat je als ondernemer iets terug doet voor de samenleving. 'Mijn vader had een groot verantwoordelijkheidsgevoel. Werknemers waren familie. Ze moesten fluitend naar hun werk komen, zei hij, en fluitend naar huis gaan.'

Nijhof is voorzitter van de Stichting Over@Leven, die ze in 2004 met vriendinnen oprichtte. Eind 2003 overleed haar schoonzus Agnes aan kanker, na een zoektocht in binnen- en buitenland naar mogelijke behandelingen. 'In die periode zei ze: "Als ik beter ben, gaan we andere mensen helpen."' In 2010 stierf ook haar zus Erna aan kanker en een jaar later een vriendin. Ook toen was er ge-

‘Wij halen er troost uit dat we mensen kunnen helpen’

zocht naar behandelingen. ‘Harde lessen, maar door die ervaringen kunnen wij mensen helpen die ernstig ziek zijn.’

Dat doet de stichting door mensen met tips en adviezen de weg te wijzen en ze te informeren over behandelingen of manieren waarmee ze in de laatste fase de kwaliteit van hun leven op peil kunnen houden. Maar soms ook met directe financiële steun. ‘Als mensen ziek zijn, nemen hun inkomsten vaak af, terwijl de kosten stijgen. We doen wat nodig is.’

Dat kan de aanschaf van een nieuwe wasmachine zijn, maar ook het helpen bekostigen van behandelingen in het buitenland. Die worden niet vergoed. ‘Het verlies van dierbaren is niet voor niets geweest, zo zie ik het. Wij hebben het goed nu en halen er troost uit dat we iets positiefs kunnen doen met heel verdrietige ervaringen.’

Twente heeft meer familiebedrijven in de *Top 200*. Uit Almelo komen draadstaalfabrikant Van Merksteijn (plek 58), facilitair dienstverlener ADG (68) en

vleeswarenproducent Zwanenberg (73). Bouwbedrijf Trebbe (96) komt uit Enschede, aannemer Plegt-Vos (135) uit Hengelo. En transportbedrijf Heisterkamp (179) opereert vanuit Oldenzaal. ‘Niet toevallig zijn familiebedrijven gevestigd in regio’s waar de onderlinge verbondenheid groter is,’ concludeert SEO ook in het onderzoek. Dat is verricht in opdracht van FBned | Familiebedrijven Nederland en de Stichting Familie Onderneming van John Fentener van Vlissingen, oprichter van zakenreisconcern BCD (plek 3).

Familiebedrijven zijn meer dan andere bedrijven gericht op continuïteit en financiële stabiliteit. Daardoor zijn ze beter bestand tegen economische rampspoed, zoals die nu dreigt te ontstaan door de handelsoorlogen. Maar het zorgt er ook voor dat ze betrouwbaarder zijn als het gaat om maatschappelijk verantwoord ondernemen (mvo). Bij beursgenoteerde bedrijven kan dat mvo-beleid zomaar worden gestopt door een nieuwe CEO of als aandeelhouders dat eisen.

Uit het SEO-onderzoek: ‘Vaak wordt

Nijhof-Wassink transporteert bulkgoederen, waaronder veevoer, vloeibare chemicaliën en olie

VAN DEN TWEEL GROEP

En wat doen deze familiebedrijven aan filantropie?

De familie Fentener van Vlissingen (van het in Utrecht gevestigde **SHV**, nummer 2 in de Top 200) grossiert in stichtingen. Zo is er het Fentener van Vlissingen Fonds, dat in de provincie Utrecht kunst en cultuur stimuleert met subsidies en de driejaarlijkse Fentener van Vlissingen Cultuurprijs voor een kunstenaar die bij voorkeur in Utrecht is gevestigd.

John Fentener van Vlissingen, oprichter van zakenreisconcern **BCD** [3], heeft met zijn echtgenote ook meerdere stichtingen. Zoals de John & Marine van Vlissingen Foundation. Daarmee helpen zij kwetsbare kinderen. Ze ondersteunen onder meer de Amerikaanse organisatie Hope House Daycare in Memphis, Tennessee. Die helpt kinderen die op een of andere manier te maken hebben met hiv of aids. In Nederland heeft het echtpaar in samenwerking met De Vakantiebank en Euro-Parcs drie vakantiehuizen laten bouwen waar kinderen uit gezinnen met lage inkomens naartoe kunnen.

De familie Dura van bouwbedrijf **Dura Vermeer** [22] richtte in 1994 het Job Dura Fonds op uit 'dankbaarheid voor de mogelijkheden die de stad Rotterdam de familie en het bedrijf hadden gegeven en om het maatschappelijk nut te dienen in de bebouwde omgeving van groot Rotterdam'. Het fonds doneerde vorig jaar aan onder meer kerkgenootschap EG De Brandaris, voor het verduurzamen van zijn kerk in Delfshaven. Om de twee jaar reikt het fonds de Job Dura Prijs uit. In 2024 was het thema 'Luwte in de stad' en won de Pauluskerk Rotterdam, volgens de jury 'een veilige plek' voor veel mensen.

Facilitair dienstverlener **Vebego** [28] van de Zuid-Limburgse familie Goedmakers, met onder meer schoonmaakdiensten en beveiliging, trok tot corona geregeld met personeel voor 'bouwreizen' naar een van de landen waar veel werknemers vandaan komen:

Ghana en Marokko. Daar werden bijvoorbeeld scholen gebouwd. Vanwege duurzaamheidsbeleid maakt Vebego Foundation deze verre reizen niet meer, maar de sociale partners in die landen worden nog volop gesteund. Werknemers van het bedrijf kunnen via 'Mijn Inzet, Mijn Project' van de foundation een financiële bijdrage krijgen voor de sportclub, muziekvereniging of andere organisatie waar ze als vrijwilliger werken. Vebego Foundation steunt ook Stichting Jarige Job, die het voor kinderen uit arme gezinnen mogelijk maakt hun verjaardag te vieren met cadeaus en trakteren op school.

Softwarebedrijf **AFAS** [143] heeft de AFAS Foundation. Die stichting richt zich onder meer op natuurbescherming, onderwijs in ontwikkelingslanden, bestrijding van kinderarbeid en, in Nederland, van discriminatie op de arbeidsmarkt. Dit jaar heeft de AFAS Foundation, meldt ze op haar website, daar 10 miljoen euro voor beschikbaar. De families Mars en Van der Veldt, die AFAS oprichtten en nog steeds bezitten, hebben ook eigen stichtingen, Pharos en Contribute. Eind vorig jaar schonken ze 30 procent van de aandelen in AFAS aan hun stichtingen. Geschatte waarde van die gift: 500 miljoen euro.

Begin dit jaar overleed Gerard van den Tweel, grondlegger van de **Van den Tweel Groep** [193], een grote franchisenemer van Albert Heijn. 's Mans liefde voor Suriname en de Nederlandse Caraïbische gebieden is terug te zien in de activiteiten van zijn Van den Tweel Foundation. Die steunt daar allerlei projecten die het welzijn van de bevolking moeten bevorderen, onder meer in kunst, media, onderwijs, wetenschap en jeugd- en ouderenzorg. Dichter bij huis (Van den Tweels woonplaats Nijkerk) steunt de stichting bijvoorbeeld het plaatselijke museum en betaalde ze mee aan de verbouwing van het hospice en aan een nieuw onderkomen voor de voedselbank.

Overvloed aan reclame van veelal Twentse bedrijven langs het hoofdveld van Excelsior '31

het leiderschap doorgegeven van generatie op generatie, waardoor die hechte band tussen bedrijf, familie, regio en daarmee steun aan de lokale gemeenschap geborgd blijft.'

SEO baseerde zich onder meer op een enquête onder 104 familiebedrijven. Daarvan draagt 94 procent bij aan goede doelen en 88 procent is actief als sponsor. De doelen zijn vooral lokaal en regionaal. De helft van de families doet dat met het bedrijf en met privévermogen.

Uit een inventarisatie die het ministerie van Financiën vorig jaar maakte, blijkt dat er 1.210 familiestichtingen zijn met de status van een algemeen nut begoedende instelling (anbi). Die ontvangen donaties, ook van buitenstaanders. Nederlandse families hebben ruim 4 miljard euro geschonken aan deze stichtingen.

Niet bij allemaal, maar bij verreweg de meeste van deze stichtingen komt het vermogen uit het familiebedrijf. En het gaat om veel meer dan 4 miljard, want lang niet alle familiestichtingen hebben de anbi-status. Reggeborgh Foundation bijvoorbeeld niet. Daarvan zijn de partners (bedrijven van de familie Wessels) en de familie zelf de financiers.

De Stichting Over@Leven is wel een anbi. Nijhof-Wassink doneert aan de

stichting. Nijhof: 'Het familiebedrijf, ons privéleven en de stichting lopen een beetje door elkaar.' Er zijn meer trouwe donateurs, waaronder collega-ondernemers uit de regio. 'Dat zijn vaak ook vrienden. En we brengen elk jaar met de stichting een kalender uit. Daar verkopen we er twee- tot drieduizend van en dat levert een mooi bedrag op.'

Rijssen blijft bijzonder met zes bedrijven in de *Top 200*. De ondernemerslust is er groot – altijd al geweest ook. Rond 1350 trad de stad toe tot de Hanze, het verbond van kooplieden uit Duitsland en de Lage Landen. In 1752 bouwde de Rijssense familie Ter Horst aan het riviertje de Regge een olie- en pelmolen die voor veel economische voorspoed zorgde. Pelmolen Ter Horst is nog in vol ornaat te bewonderen.

Niet als elders in Twente bloeide in Rijssen de textielindustrie in de negentiende eeuw op. Opnieuw was de familie Ter Horst de voortrekker met haar jutespinnerijen en -weverijen. Verder had de stad tal van steenbakkerijen. Met de ineenstorting van de Twentse textielindustrie verdween de jute-productie uit Rijssen. Sindsdien zijn bouw en transport de belangrijkste economische activiteiten.

Het arbeidsethos is hoog. Nijhof: 'Niet lullen, maar poetsen. Ik zie dat nu ook bij mijn twee kinderen en de vier kinderen van mijn broer. Ze werken alle zes bij Nijhof-Wassink en zijn betrokken aandeelhouders. Ik had geen keuze. Toen ik achttien was, werd ik door mijn vader bij mijn nekvel gegrepen en op planning gezet. Onze kinderen hadden die keuze wel.'

Rijssen kent een overwegend streng gereformeerde bevolking. Het omzien naar elkaar en het verantwoordelijkheidsgevoel hebben ook met het geloof te maken. Dat *noaberschap* is alom aanwezig. Bij maatschappelijke initiatieven proberen Heethaar en Wessels van Reggeborgh Foundation andere ondernemers zover te krijgen dat ze meedoen. Andersom gebeurt dat ook. Wessels: 'Iedereen belt elkaar en dan gaat het balletje rollen. Ik kom eigenlijk nooit tegen dat iemand niet meedoet.'

Met Reggeborgh Foundation proberen ze het familiegevoel te versterken. Van de schaatsters wordt verwacht dat ze vrijwilligerswerk doen, de werknemers van VolkerWessels en de andere bedrijven gaan naar de wedstrijden. Van hen wordt niet geëist dat ze zich inzetten, maar dat wordt wel gestimuleerd. Heethaar: 'Bij zo'n *event* vrijwilliger zijn, geeft ook ple-

zier. Je ontmoet collega's van andere bedrijven uit de groep. We hebben voor het rolstoelschaatsen met ouderen nu al meldingen voor volgend jaar binnen.'

De stichting ondersteunt een flink aantal medische onderzoeken en projecten. Ze financiert onder meer onderzoek naar immuunreacties bij slachtoffers van ernstige ongevallen en werkt daarbij samen met Mobiel Medische Teams, de 'Traumaheli Teams'. En ze is betrokken bij de ontwikkeling van een kunstmatige alvleesklier voor kinderen met diabetes type 1.

Twee jaar geleden ging het Reggeborgh Research Fellowship van start, een onderzoeksprogramma voor talentvolle medisch-technologen, waarbij wordt samengewerkt met twee Twentse ziekenhuizen. De eerste vier medici die meedoen, beginnen in september aan hun derde en laatste jaar. Momenteel loopt de selectie- en benoemingsprocedure voor de volgende lichting die in september aan haar eerste jaar begint. Wessels: 'Kruisbestuiving. Ze kunnen in dat jaar elkaar helpen en van elkaar leren.'

'Deze regio is sterk in medische technologie, met de Universiteit Twente en start-ups,' zegt Heethaar. 'In ons programma proberen de zorg en het bedrijfsleven samen om talenten vooruit te helpen.' Wessels: 'Het zou mooi zijn als top-talent uit het westen naar Twente komt.'

Het gaat om veel meer dan geld geven. *Fellows* krijgen persoonlijke ontwikkelplannen, ze moeten rapporteren, en managers van de bedrijven uit de Reggeborgh-groep leren de jonge medici de kneepjes van het ondernemerschap. 'Ze moeten ook elders naar *funding* zoeken, niet alleen bij ons,' zegt Wessels. 'Waar ze subsidie moeten aanvragen, weten ze wel, maar de weg vinden in het bedrijfsleven is lastiger voor ze.'

Wat ze ook wil: twee werelden bij elkaar brengen. Een paar maanden terug gaven de *fellows* een presentatie aan 150 directeurs van VolkerWessels. 'Mooi is dat ze echt nadenken over de zorg van de toekomst en bezig zijn met technologie. Ze kunnen enorme impact maken,' zegt Wessels. 'Die directeurs vonden het fantastisch om dat te zien en te horen. En dat werkt heel inspirerend. Ook voor mij.' ★

Rijssen (Twente) en Holten (Salland) fuseerden in 2001

Hoe komt de Top 200 Familiebedrijven tot stand?

Bijna 300.000 familiebedrijven telde Nederland in 2022, volgens de laatste gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (uit december 2024). Samen waren ze goed voor 2,8 miljoen banen, een omzet van 595 miljard euro en 152 miljard euro aan toegevoegde waarde. In de *Top 200 Familiebedrijven* staan de grootste familiebedrijven, gerangschikt op basis van omzet.

EW maakt daarbij gebruik van cijfers uit de database Company.info, die op haar beurt gegevens gebruikt van de Kamer van Koophandel, waaronder jaarrekeningen. Waar nodig vraagt *EW* aanvullende informatie op bij de bedrijven.

Voor de vorige editie van de *Top 200* maakte *EW* gebruik van een andere database. Om die reden wordt in de lijst van deze editie de rangschikking van bedrijven in de vorige editie niet vermeld.

Voor de definitie van familiebedrijf sluit *EW* aan bij die van branchevereniging European Family Businesses. Die stelt dat de meerderheid van de zegen-

schap moet liggen bij de (familie van) personen die het bedrijf hebben opgericht, of overgenomen. Als een bedrijf beursgenoteerd is, geldt een drempel van 25 procent van de aandelen. Ook moet ten minste één familielid betrokken zijn bij het bestuur of toezicht op het bedrijf.

EW voegt daaraan twee criteria toe. Er moet ten minste een tweede generatie actief zijn in het bedrijf (een oprichter is niet genoeg). Ook vallen bedrijven af die louter investeren, waaronder HAL van de familie Van der Vorm.

Van bedrijven op de lijst worden onder meer omzet, winst, aantal werknemers en de oprichtingsdatum in kaart gebracht, evenals de aandeelhoudende familie(s). *EW* heeft de lijst in december 2024 samengesteld. Wijzigingen die zich daarna voordeden – zoals een overname – zijn niet meegenomen. Voor deze editie is de omzet over 2023 genomen. Als die in december 2024 nog niet bekend was, dan de omzet over 2022. Bij nog oudere cijfers worden bedrijven niet meegenomen.

TOP 200

Familiebedrijven

1
Bedrijf Heineken
Familie Heineken, Hoyer
Omzet 36.375 miljoen euro

Freek van den Bergh/ANP

2
Bedrijf SHV
Familie Fentener van Vlissingen
Omzet 22.750 miljoen euro

Tobias Kleuver/ANP

3
Bedrijf BCD Group
Familie Fentener van Vlissingen
Omzet 14.535 miljoen euro

Getty Images

	Bedrijf	Familie	Omzet x miljoen euro
4	PON HOLDINGS	Pon	10.091
5	JUMBO GROEP	Van Eerd	8.702
6	VOLKERWESSELS	Wessels	6.825
7	KONINKLIJKE DE HEUS	De Heus	6.445
8	VDL GROEP	Van der Leegte	6.045
9	VAN MOSSEL AUTOMOTIVE GROEP	Berkhof	5.400
10	VANDRIE GROUP	Van Drie	3.491
11	HOOGWEGT GROUP	Hoogwegt	3.467
12	ROYALA-WARE	Anker, Bouter	3.276
13	DAMEN GROUP	Damen	3.090
14	INTERFOOD	Van Stipdonk	3.005
15	VAN OORD	Van Oord	2.866
16	SLIGRO FOOD GROUP	Slippens	2.859
17	LOHOMIJ (LOUWMAN GROUP)	Louwman	2.328
18	ENVIEM	Miedema	2.209
19	DUTCH FLOWER GROUP	Van Duijn, Van Zijverden	2.171
20	RABEN GROUP	Raben	1.978
21	GLOBAL AUTOMOTIVE INVESTMENTS (INTER-SPRINT BANDEN)	Van Vliet	1.930
22	DURA VERMEER GROEP	Dura, Vermeer	1.884
23	HAMETHA	De Haan	1.881
24	DIRK GROEP	Van den Broek	1.747

Top 200

Sander Koning/ANP

19. DUTCH FLOWER GROUP

'Per week vinden via onze klanten gemiddeld 75 miljoen bloemen, 10 miljoen boeketten en 15 miljoen planten wereldwijd hun weg naar de consument,' schrijft het bedrijf op zijn website. Dutch Flower Group ontstond in 1999 na een fusie tussen de OZ Group uit Aalsmeer (van de familie Van Zijverden) en de Van Duijn Groep uit Naaldwijk (familie Van Duijn). Zij zijn nog steeds de aandeelhouders. Het bedrijf wordt geleid door een CEO van buiten. Beide families leveren een commissaris.

Evert Jan Luchies/ANP

50. KONINKLIJKE WAGENBORG

De onderneming uit het Groningse Delfzijl stamt uit 1898 en is vooral bekend van de veerdiensten naar Ameland en Schiermonnikoog. Jaarlijks vervoert ze ruim 1,5 miljoen passagiers naar en van die Waddeneilanden. Maar het bedrijf is ook internationaal actief als logistiek dienstverlener, met onder meer open overslag van goederen in havens, onderhoud en ontmanteling van boorplatforms, slepen en bergen, en zwaar hijswerk en transport. Geert Wagenborg is commissaris.

	Bedrijf	Familie	Omzet x miljoen euro
25	PARLEVLIET & VAN DER PLAS	Parlevliet, Van der Plas	1.633
26	VAN LEEUWEN BUIZEN GROEP	Rietberg	1.621
27	BOELS RENTAL	Boels	1.553
28	VEBEGO	Goedmakers	1.480
29	FACILICOM SERVICES GROUP	Geurts	1.457
30	BROEKHUIS GROEP	Remijn	1.380
31	COPACO	Reijers	1.273
32	VREUGDENHIL DAIRY FOODS	Vreugdenhil	1.251
33	RENSA GROEP	Heijink	1.248
34	TEN BRINKE GROUP	Ten Brinke	1.207
35	DE GOUDSE VERZEKERINGEN	Bouwmeester	1.175
36	KRAMP GROEP	Perdok	1.146
37	ROYAL TERBERG GROUP	Terberg	1.144
38	VOMAR	Zwanenburg	1.132
39	ROYAL SWINKELS FAMILY BREWERS	Swinkels	1.128
40	DE MANDEMAKERS GROEP	Mandemakers	1.084
41	ASVB (AAN DE STEGGE)	Aan de Stegge	1.064
42	MCB INTERNATIONAL	Van Ertro, Van Kempen	1.049
43	ROBA METALS	Cohn	1.046
44	VAN LOON VLEES	Van Loon	997
45	DENKAVIT INTERNATIONAL	Buijs	994
46	VAN ROOI GROUP	Van Rooi	993
47	AUTOBINCK	Lauret	971
48	HOOGVLIET SUPERMARKTEN	Hoogvliet	923
49	VAN KESSEL	Van Kessel	917
50	KONINKLIJKE WAGENBORG	Wagenborg	909
51	DEKA	Kat	892
52	LELY	Van der Lely	888
53	HEEREMA GROUP	Heerema	881
54	BROUWER GROOTHANDELSGROEP	Brouwer	829
55	FARM FRITES	De Bruijne	817
56	ZEEMAN GROEP	Zeeman	809
57	VAN GELDER	Van de Poll	802
58	VAN MERKSTEIJN INTERNATIONAL	Van Merksteijn	781
59	WENSINK AUTOMOTIVE	Wensink	741
60	GOEDHART & BORGESIOUS	Borgesius	700
61	WESTFORT	Kruiswijk, Lunenburg	694
62	KONINKLIJKE VEZET	Kramer	668
63	JOH. MOURIK & CO.	Mourik	647
64	HENDRIX GENETICS	Hendrix	638
65	EWALS CARGO CARE	Ewals	628
66	RIJK ZWAAN ZAADTEELT EN ZAADHANDEL	Tax, Zwaan, Van Doornmalen	627
67	GP GROOT	Wester	626
68	ADG DIENSTENGROEP (ASITO)	Van Riemsdijk	612
69	DEN HARTOGH LOGISTICS	Den Hartogh	610
70	BAS TRUCK CENTER	Van Heertum	608
71	KONINKLIJKE ZEELANDIA GROEP	Doeleman	607
72	PALI GROUP	Paridaans, Liebrechts	602
73	ZWANENBERG FOOD GROUP	Van der Laan	596
74	COMPAXO FIJNE VLEESWAREN	Van der Post	592
75	PALLIETER GROUP	Van Doorne	582
76	SCHOUTEN ENERGY	Schouten	581
77	VAN TILBURG-BASTIANEN GROEP	Bastianen	576
78	JAN ZANDBERGEN WORLDWIDE QUALITY IN MEAT	Zandbergen	575
79	ROYAL PETERSON CONTROL UNION GROUP	Peterson	571
80	NEELE-VAT LOGISTICS	Neele, Vat	570
81	GEBROEDERS VAN BEEK	Van Beek	564
82	HEINEN HOPMAN	Hopman	551

	Bedrijf	Familie	Omzet x miljoen euro
83	DE HOOP TERNEUZEN	Van der Peijl	535
84	SCHERPENHUIZEN	Scherpenhuizen	534
85	KLOGROEP	Van de Klok	516
86	POIESZ SUPERMARKTEN	Poiesz	505
87	CORNELIS VROLIJK	Vrolijk	496
88	JAN LINDERS SUPERMARKTEN	Linders	490
89	DUSSELDORP AUTOMOTIVE	Dusseldorp	489
90	CONDOR GROUP	Hoekman	485
91	FLORAL TRADE GROUP	Van der Plas	485
92	KONINKLIJKE PAARDEKOOPEER GROUP	Paardekooper	473
93	VERGEER HOLLAND	Vergeer	471
94	VORM	Van der Vorm	463
95	BOON FOOD GROUP (MCD SUPERMARKTEN)	Boon	459
96	TREBBE GROEP	Trebbe	449
97	VERDER INTERNATIONAL	Verder	441
98	ENZA ZADEN	Mazereeuw	441
99	BOCHANE	Bochane	441
100	KOPPERT BIOLOGICAL SYSTEMS	Koppert	440
101	KONINKLIJKE DRUKKERIJ EM. DE JONG	De Jong	438
102	HUISMAN EQUIPMENT	Roodenburg	432
103	ZEEUW & ZEEUW	Zeeuw	432
104	ROOTRY (REMIA)	De Rooij	430
105	MORSSINKHOF RYMOPLAST	Morssinkhof	424
106	HESSING SUPERVERS	Hessing	421
107	STAAY FOOD GROUP	Van der Staaij	418
108	NIJHUIS BOUW	Nijhuis	414
109	VAN DORP	Van Dorp	412
110	NETTORAMA	Bastmeijer	410
111	VAN IPEREN	Bakker	405
112	NIJHOF-WASSINK GROUP	Nijhof	404
113	FABER GROUP	Faber	404
114	RDS (VAN DONGE & DE ROO)	De Roo	395
115	SIMON LOOS	Loos, Appel	393
116	VAN WIJK & OLTUIS	Oltuis, Van Wijk	389
117	BEJO ZADEN	Beemsterboer, Jong	388
118	DE STIHO GROEP	Pelt	385
119	AARTSEN	Aartsen	384
120	KUIJPERS INSTALLATIES	Kuypers	379
121	ELKARIJ	Krinkels	377
122	EUROPA HAVE	Ten Have	370
123	COEN HAGEDOORN BOUWGROEP	Hagedoorn	366
124	VOLLENHOVEN OLIE GROEP	Bogaers	362
125	BARENBRUG	Barenbrug	362
126	ROYAL SMILDE	Smilde	358
127	HOPPENBROUWERS TECHNIEK	De Haas	354
128	VISSERS ENERGY GROUP	Vissers	345
129	FRANSEN GERRITS	Fransen, Gerrits	345
130	BREMAN INSTALLATIEGROEP	Breman	336
131	SIMAC TECHNIEK	Van Schagen	334
132	ZANDBERGEN WORLD'S FINEST MEAT	Zandbergen	333
133	KONINKLIJKE OOSTERBERG	Oosterberg	325
134	DIETSMANN	Kütemann	322
135	PLEGT-VOS BOUWGROEP	Opdam	320
136	COMBILO	Van Rossum	319
137	BERKMANGROEP	Berkman	315
138	DAYSEADAY	Van Veen	315
139	DE GROOT INTERNATIONAL	De Groot	307
140	HEUVER	Heuver	307
141	WBE GROUP	Beets	305

Marcel Berendsen/ANP

86. POIESZ SUPERMARKTEN

Regionale supermarktketens hebben moeite het hoofd boven water te houden. De familie Deen uit Noord-Holland besloot haar DEEN-winkels te verkopen en Jan Linders Supermarkten uit Limburg (nummer 88) bestaat nu uit franchisevestigingen van Albert Heijn. In het noorden houdt Poiesz stug vol, met 83 winkels in Friesland, Groningen, Drenthe, Overijssel en Flevoland. Lode-wijk Poiesz en zijn vrouw Wietske begonnen in 1923 in Sneek met een groentewinkel. Twee familieleden zijn commissaris.

102. HUISMAN EQUIPMENT

Schiedam is niet alleen jeneverstad, maar ook de bakermat van Huisman Equipment (uit 1929). Het bedrijf ontwerpt en maakt kolossale kranen en installaties voor klanten in onder meer duurzame energie, en voor pretparken. De onderneming van de familie Roodenburg (telg David is de CEO) lanceerde eind 2023 de Wind Gust Buster, een intelligent systeem waarmee kraandrijvers bij het installeren van windturbines anticiperen op windveranderingen. Van de website: 'Onze grootste kraan kan in één keer 1.667 olifanten hijsen.'

Top 200

Laurens van Putten/ANP

156. A.HAK

Bedrijf dat 'ondergrondse infrastructuurvoorzieningen' realiseert. Het begon in 1963 met pijpleidingen, twee jaar later werd de Gasunie een grote klant. Naast gas- en waterleidingen zijn warmtenetten en elektriciteit specialismen van A.Hak. De onderneming van de familie Van Geenhuizen profiteert volop van de energietransitie. Ze is bijvoorbeeld in het Westland betrokken bij een project om aardwarmte te gebruiken in de glastuinbouw. Marco en Mariska van Geenhuizen vormen de directie.

Freek van den Bergh/ANP

199. BRABANTIA

Er zijn weinig Nederlandse huishoudens zonder product in huis van het Noord-Brabantse bedrijf van de familie Van Elderen. Bij de start in 1919 waren het melkbussen, kannen, zeven en trechters. Dat assortiment is door de decennia heen uitgebreid met keukentrapjes, strijkplanken en de nog immer goed verkopende pedaalemmers. Oerdegelijk en niet kapot te krijgen, die spullen. Sinds het aantreden van Tijn van Elderen als CEO in 2012 is het bedrijf ook meer aandacht gaan geven aan design.

	Bedrijf	Familie	Omzet x miljoen euro
142	PEINEMANN MOBILIFT GROEP	Peinemann	297
143	AFAS	Mars, Van der Veldt	290
144	JAN DE RIJK	De Rijk	285
145	DKG	Smits	283
146	BEST FRESH GROUP	Valstar	282
147	DRIESSEN GROEP	Driessen	282
148	ITSME	Leeflang	278
149	VISSCHER-CARAVELLE	Van Dalfsen	277
150	ROYAL BRINKMAN	Brinkman	276
151	COROOS CONSERVEN	Oostrom	276
152	WE INTERNATIONAL	De Waal	275
153	ROOSDOM TIJHUIS	Tijhuis	274
154	LEON MARTENS JUWELIER	Martens	271
155	BLUEWATER GROUP	Heerema	267
156	A.HAK	Van Geenhuizen	266
157	BOLSIUS	Kristen	262
158	VAN BALLEGOOIJEN FOODS	Van Ballegooijen	256
159	SWISS SENSE	Diks	248
160	VAN NIEUWPOORT GROEP	Van Nieuwpoort	246
161	SPLIETHOFF	Spliethoff	245
162	GOMES	Gomes	245
163	BUN	Bun	243
164	KONINKLIJKE LV LOGISTICS	Van Herk	243
165	DE NIJS	De Nijis	239
166	SMEDING GROENTEN EN FRUIT	Smeding	238
167	TER STEEGE GROEP	Ter Steege	237
168	ROTO GROEP	De Boer	236
169	SCHAGEN GROEP	Schagen	235
170	AUDAX	De Leeuw	232
171	VANDERSTERRE GROEP	Kos, Klein, De Graaff	229
172	VAN DEN BOSCH TRANSPORTATION	Van den Bosch	227
173	HEEMBOW	Van Berkel	221
174	WOLTER KOOPS	Koops	220
175	VASTBOUW INTERNATIONAL	Alma	219
176	VERBRUGGE INTERNATIONAL	Verbrugge	214
177	HEEMSKERK FRESH & EASY	Heemskerk	213
178	ROYAL LC PACKAGING	Lammers	210
179	HEISTERKAMP	Heisterkamp	209
180	FERDINAND ZANDBERGEN	Zandbergen	208
181	GOEDEGEBUUR VLEES	Goedegebuur	204
182	FARM DAIRY	De Bruijne	202
183	GASSAN DIAMONDS	Leeser	200
184	BTE GROEP	Van Erk	198
185	KOOPMAN LOGISTICS GROUP	Koopman	194
186	KAAK GROUP	Kaak	194
187	INTERSTREAM BARGING	Van der Sluijs	192
188	EURO-RIJN GROUP	Van Ommen	186
189	CCV GROUP	Van de Velden	183
190	DE RIJKE EUROPE	De Rijke	179
191	TEMBO GROUP	Van der Sluis	176
192	PEKA KROEF	Kroef	175
193	VAN DEN TWEEL GROEP	Van den Tweel	172
194	GOLIATH	Golad	169
195	VAN DEN BRUG GROEP	Van den Brug	169
196	VAN CRANENBROEK	Van Cranenbroek	167
197	NNZ	Boot	164
198	FRITOM	Doorenbos, Veenstra, Wiersma	164
199	BRABANTIA	Van Elderen	162
200	MENKEN ORLANDO	Menken	161

index

EW TOP 200 FAMILIEBEDRIJVEN

pag. 90

ABN AMRO MEESPIERSON

Gustav Mahlerlaan 10, 1082 PP Amsterdam
Postbus 1800, 1000 BV Amsterdam
Telefoon: (020) 343 43 43
www.abnamro.nl/nl/privatebanking

pag. 98

HAMETHA

Slotlaan 15, 4902 AD Oosterhout (NB)
Postbus 629, 4900 AP Oosterhout (NB)
Telefoon: 088-313 00 00
E-mail: info@hametha.nl
www.hametha.nl

pag. 98

VAN DORP

Koraalrood 161, 2718 SB Zoetermeer
Postbus 661, 2700 AR Zoetermeer
Telefoon: (079) 368 76 87
E-mail: infozoetermeer@vandorp.eu
www.vandorp.eu

pag. 94

VAN TILBURG-BASTIANEN GROEP B.V.

Heilaar-Noordweg 1, 4814 RR Breda
Telefoon: (076) 800 00 00
E-mail: info@tb.eu
www.tb.nl

pag. 97

VERBRUGGE INTERNATIONAL

Finlandweg 8, 4538 BL Terneuzen
Postbus 5, 4530 AA Terneuzen
Telefoon: (0115) 64 60 00
www.verbruggeinternational.com

COLOFON

Media-explootatie: Adformix B.V. (0 888 777 888)
Verkoop: Kees Veldt, Jan-Willem van der Hek
Coördinatie interviews: Monique Kok, Laura Poorter

Tekst business stories: Fleur Willemsen, Harry van Brandenburg, Olaf Boschman, Robert den Bremer, Tim de Vogel
Tekstcorrectie: Saskya Nonner
Fotografie: Sebastiaan Westerweel
Vormgeving: X10 Grafische vormgeving | Christien de Boer

Private banking voor alle generaties

Als vertrouwenspersoon en sparringpartner helpen de private bankers van ABN AMRO MeesPierson hun klanten vooruit, vertellen Ralph Hendriks en Mechteld van Gorsel. Dat doen ze persoonlijk en betrokken: de belevingswereld van de klant staat voorop. De private bankers zetten hun kennis en ervaring in voor alle generaties. Juist bij tegenstellingen en de verschillende belangen die daarbij horen.

“We adviseren alle volwassen generaties van een familie en zijn daarmee de enige private bank in Nederland die de hele familie bedient”, zegt Ralph Hendriks, Managing Director van ABN AMRO MeesPierson, de private bank met uitgebreide expertise in het oplossen van vraagstukken rond familie, eigendom en bedrijf. ABN AMRO MeesPierson zet haar kennis en ervaring in voor een persoonlijke en betrokken dienstverlening. Zo denkt de bank mee over het betrekken van volgende generaties, de timing van vermogensoverdracht en de invulling van vermogen dat vrijkomt als relaties hun aandeel in het familiebedrijf van de hand doen. Een voorbeeld van het laatste is dat de bank meedenkt over een investeringsstrategie voor de lange termijn die past bij de waarden van een familie, aldus Hendriks.

VERTROUWENSBAND EN EXPERTISE

Om deze onderwerpen bespreekbaar te maken is een vertrouwensband tussen klanten en de private bankers onmisbaar, weet Hendriks. “Het vertrouwen dat klanten ons geven ontstaat dankzij een combinatie van goede persoonlijke relaties en expertise.” Private banker Mechteld van Gorsel vertelt dat het opbouwen van een goede relatie begint met goed luisteren, bereikbaar zijn en je afspraken nakomen: “Als je die drie punten goed invult, kun je heel open gesprekken krijgen.” De belangen van generaties kunnen namelijk tegenstrijdig zijn. Door die tegenstellingen bespreekbaar te maken kunnen de private bankers van ABN AMRO MeesPierson bijdragen aan een persoonlijke oplossing. Zo komt Mechteld van

‘We zijn de enige private bank in Nederland die de hele familie bedient’

Gorsel in de praktijk situaties tegen waarin de huidige generaties moeite hebben met de snelheid van veranderingen. “Jongere generaties streven er veel vaker naar om procesoptimalisaties door te voeren. In administratie en logistiek valt meestal winst te behalen, onder meer door sneller inzicht te krijgen in de actuele stand van zaken. Als ik dit soort vraagstukken voorbij zie komen, leg ik doorgaans snel contact met onze zakelijke collega’s. Aan de zakelijke kant werken we sectorgericht en beschikken we over enorm veel kennis over alle facetten van bedrijfsvoering, van logistiek tot IT. Ik bied relaties dan bijvoorbeeld een gesprek aan met een sectorbanker die alles weet van digitalisering en cybersecurity.” Volgens Van Gorsel blijkt uit ervaring dat relaties dit aanbod over het algemeen graag aannemen.

KENNIS UITBREIDEN

Om familiebedrijven optimaal te kunnen adviseren, volgen de private bankers een speciaal opleidingsprogramma. Dit programma richt zich op het begrijpen van de unieke dynamiek binnen familiebedrijven en het ontwikkelen van kennis en vaardigheden om deze bedrijven effectief te ondersteunen, vertelt Van Gorsel. “Rode draad in het programma zijn drie cirkels die elkaar kunnen overlappen: familie, eigendom en bedrijf. Een familielid kan in meerdere cirkels een rol hebben. Het samenspel tussen de rollen geeft dynamiek die kenmerkend is voor familiebedrijven.”

Ook het familiestatuuut komt in het programma uitgebreid aan bod. “Hierin staan de wensen van de familie en de afspraken over het bedrijf. Als vertrouwde adviseur krijgen we de vraag om hierover mee te denken. Zo vroeg een relatie me onlangs naar een concept-familiestatuuut te kijken. Na het statuuut te hebben

gelezen, heb ik terugkoppeling gegeven in de vorm van vragen, aan de hand van de cirkels familie, eigendom en bedrijf.”

FAMILIESTATUUUT

Dit doen we samen met externe experts, vervolgt Hendriks: “We zien veel familiestatuuten voorbijkomen en onze bankers hebben veel kennis van de financiële en de emotionele kant van familiebedrijven. We geven daarom graag onze visie op de inrichting van een familiestatuuut, in samenwerking met externe specialisten die bijvoorbeeld de juridische aspecten voor hun rekening nemen.”

Het combineren van verschillende generatieperspectieven kan veel opleveren voor het familiebedrijf, bevestigt Van Gorsel: “Het leidt niet altijd tot verandering, maar het gesprek in de familie komt zo in elk geval verder op gang. Onze rol daarbij is die van neutrale buitenstaander om een relevante sparringpartner te zijn voor het familiebedrijf. Dat maakt ons werk zo mooi. Je zit niet alleen aan tafel, maar samen ben je in staat om het bedrijf naar een volgende fase te brengen.” <<

DEEL ONLINE

Kennis, ervaring en materieel voor elke bouwfase

Boels Rental heeft de expertise, ervaring en juiste machines. Of het nu gaat om de complete inrichting van een bouwplaats, de juiste machines voor afbouw of een totaaloplossing voor grootschalig onderhoud. Altijd beschikbaar dankzij het grootste en meest uitgebreide verhuurassortiment van Europa.

Bij grote projecten verzorgen we de planning, tekeningen, montage op locatie, al het benodigde materieel, transport en demontage. Vaak met 24/7 ondersteuning en reparaties in noodgevallen.

**Keeps
you going**

Boels.com

91 jaar toewijding en vakmanschap

De kogel is door de kerk. De Van Tilburg-Bastianen Groep specialiseert zich verder als truckbedrijf. 70% van het bedrijf bestond al uit een DAF-dealerschap, actief in drie verschillende landen. En nu gaat de groep haar autodivisie verkopen. “Als top-5-DAF-dealer in Europa en grootste in Nederland willen we verder groeien.”

“Van Tilburg-Bastianen (TB) is een familiebedrijf waar we investeren in langdurige relaties”, zegt eigenares Marie-Anne Bastianen. “We adviseren onze klanten bij de aankoop, overleggen met hen hoe het

meest uit hun vloot te halen en staan 24/7 klaar om ze te helpen bij pech. Daarbij leggen we ons steeds meer toe op het voorkomen van stilstand (predictive maintenance) en adviseren we onze klanten over de verduurzaming van hun

wagenpark. Van volelektrische trucks met bijbehorende laadinfrastructuur tot waterstof en verbrandingsmotoren op schone diesel. Maar ook de vele mogelijkheden om de truck zo samen te stellen dat deze steeds veiliger en zuiniger rijdt, krijgen hier veel aandacht”, vertelt algemeen directeur Thomas Martin.

GESTART ALS HOEFSMID

De opa van Marie-Anne Bastianen startte als hoefsmid en bekwaamde zich daarna ook als monteur. In 1934 begon hij voor zichzelf en nam met financiële hulp van zijn toekomstige

stige schoonvader een garagebedrijf over. “Hij moest zich eerst bewijzen als ondernemer, voordat hij met mijn oma mocht trouwen. Aan de financiële hulp zat als voorwaarde dat ook de naam van mijn oma op de gevel kwam. Dat verklaart de naam Van Tilburg-Bastianen”, vertelt Marie-Anne. Het bedrijf groeide snel. Zeker na de oorlog bij de wederopbouw van ons land. Haar opa legde in die tijd contact met importeur Pon en de gebroeders Van Doorne, en werd toen dealer van het eerste uur voor zowel Volkswagen als DAF. Na Breda volgden de eerste vestigingen in aangrenzende gemeenten. In de jaren daarna groeide TB

‘Wij gaan voor langdurige relaties met alle stakeholders, niet voor snelle verkoop’

Hij vervolgt: “Essentieel in de transportwereld blijft het ‘just in time’-principe. Als dealer steken wij veel energie in het voorkomen van stilstand. Wij onderscheiden ons door onze datagedreven bedrijfsvoering. We lezen op afstand foutmeldingen op het dashboard uit en kunnen op basis van onze ervaring en historie van het voertuig voorspellen wanneer de truck het best voor onderhoud naar de werkplaats moet. Nog dit jaar introduceren we de ‘mijn TB’-app, waar klanten veel meer informatie ook zelf kunnen volgen (waaronder diagnoses per voertuig uit het verleden), onlinediensten kunnen afnemen, zoals de digitale tachograaf, en online afspraken kunnen maken op een van onze vestigingen of bij de klant zelf.”

PURE FAMILIECULTUUR

Niet alleen bouwt TB aan langdurige klantrelaties, ook de dienstverbanden in het bedrijf zijn lang en het verloop is klein. Dat is het gevolg van de pure familiecultuur. “De toewijding is groot en dat voel je door het hele bedrijf heen. Onze medewerkers staan altijd klaar voor de klant en zijn altijd bereid om dat stapje extra te doen. Daar ben ik ongelooflijk trots op”, vertelt de eigenares. “En om goed je werk te kunnen doen, stimuleren we als bedrijf dat onze mensen zichzelf blijven ontwikkelen. Bovendien zijn we er wanneer zij het moeilijk hebben. Maar misschien nog wel belangrijker: je wordt gewaardeerd om wie je bent.”

Thomas vult aan: “We bouwen als familie voort op datgene wat generaties voor ons hebben opgebouwd. We zijn ons bewust van de gemeenschap waarvan we deel uitmaken en willen daaraan bijdragen. Of het nu gaat om het milieu of de goede doelen die we ondersteunen.”

Marie-Anne besluit: “Niet omdat we dat bedacht hebben, maar omdat we zo zijn.” <<

onder leiding van haar vader en moeder, en nu van Marie-Anne zelf, verder uit tot uiteindelijk de dealer die het nu is met 29 vestigingen in drie landen.

Wat is de sleutel tot dit succes? Duurzaam ondernemen, antwoordt Marie-Anne rap. “We gaan voor langdurige relaties met alle stakeholders, niet voor snelle verkoop. Als familiebedrijf hebben we een onvoorwaardelijke inzet naar klanten, medewerkers en onze omgeving. Wij kennen onze klanten door en door, en ze weten dat we altijd met raad en daad voor ze klaarstaan. Het zit in onze genen om ons te richten op de generaties na ons, net als de wil om onze omgeving beter achter te laten dan dat we deze aantreffen. Daar waar veel bedrijven pas de laatste jaren bezig zijn om inhoud te geven aan duurzaam ondernemen.”

TB ALS KWALITEITSKEURMERK

“Wij verbinden alleen onze naam aan kwaliteitsmerken. Zo verkopen we de nieuwste generatie trucks van DAF. Deze trucks gaan naar een gemiddeld verbruik van 20 liter per 100 kilometer, terwijl de meeste truckmerken nog op 25 liter zitten. Een flinke vooruitgang in emissie- en kostenverlaging. Daarnaast investeert DAF enorm in het comfort van de chauffeur en in steeds veiliger rijden met camera’s en andere hulpmiddelen”, vertelt Thomas Martin.

DEEL ONLINE

Logistiek DNA over generaties heen

Verbrugge International groeide uit van een Zeeuws familie-initiatief tot toonaangevende logistiek dienstverlener met internationale schaal. Met inmiddels drie generaties betrokken zit ondernemerschap in het DNA én blijft de blik op de toekomst gericht.

DEEL ONLINE

Het verhaal van Verbrugge leest als een jongensboek voor ondernemers in de dop. Wat begon in Terneuzen, groeide uit tot een indrukwekkend internationaal logistiek concern. De eerste steen van de werkplaats werd in 1959 gelegd door de oudste zoon van de oprichter, inmiddels zelf al ruim 35 jaar CEO. “Het is me letterlijk met de papelel ingegoten”, zegt Martin Verbrugge.

Na zijn studie in Delft en een periode in Frankrijk keerde hij in 1980 terug in het bedrijf. Sindsdien is de organisatie hard gegroeid, met grote investeringen in Vlissingen en Terneuzen en uitbreiding van kades, terreinen en opslagcapaciteit. Vandaag de dag telt Verbrugge 750 vaste medewerkers en gemiddeld 300 contractors per dag. De havens zijn onderdeel van North Sea Ports, een grensoverschrijdend samenwerkingsverband dat schaal en slagkracht biedt.

NUCHTERE MENTALITEIT

De derde generatie is inmiddels actief in het bedrijf: de oudste zoon van zijn vrouw, nu acht jaar in dienst, wordt gezien als natuurlijke opvolger. “Je kunt niet alles meer alleen doen. Wat me vroeger trots maakte – alles zelf doen – maakt me nu nóg trotser: we doen het samen.” Het bedrijf kent een nuchtere mentaliteit, mede dankzij de decennialange geschiedenis. “We hebben oliecrises meegemaakt, fusies, geopolitieke schokken – we weten hoe we ons moeten aanpassen; je moet blijven vernieuwen.”

‘We weten hoe we ons moeten aanpassen; je moet blijven vernieuwen’

100% ELEKTRISCHE KRAAN

Verbrugge werkt intensief voor de offshore windindustrie en bouwt mee aan duurzame oplossingen. Zo draait het bedrijf op 77.000 zonnepanelen en wordt eind 2025 een volledig elektrische kraan geleverd. “De energietransitie is zowel onze uitdaging als die van onze klanten en vinden we heel belangrijk.” Ook digitalisering speelt een sleutelrol binnen het bedrijf. “Automatiseren verhoogt niet alleen de efficiëntie, maar ook de veiligheid op de terminal. Dat is onze hoogste prioriteit.”

Ondanks het succes blijft Verbrugge een écht familiebedrijf. “We praten elk jaar met de kinderen op een mooie plek over het bedrijf. Compleet met agenda, opgesteld door de jongste dochter. Transparantie vinden we ontzettend belangrijk. We zijn trots op waar we vandaan komen – én waar we naartoe willen.” <<

Generaties sterk

Familiebedrijf Hametha heeft de laatste jaren een indrukwekkende groei doorgemaakt. Met gerichte overnames van tankstations en tankopslag in de Benelux verwierf het concern een nog sterkere marktpositie.

Sinds de oprichting in 1959 is Hametha uitgegroeid tot een imposant familiebedrijf met een jaaromzet van 2,3 miljard euro. Met 450 tankstations in de Benelux en tankopslagfaciliteiten in Dordrecht en Antwerpen heeft het bedrijf een sterke marktpositie bereikt. CEO Arnold de Haan, die het bedrijf van zijn vader overnam, benadrukt: “Onze focus heeft altijd gelegen op de lange termijn. Dat werkt altijd goed.” Deze filosofie leidde tot verantwoorde groei, mede door gerichte overnames. Daardoor kijkt het bedrijf met vertrouwen naar de toekomst, waarin de twee zonen het familiebedrijf straks verder laten floreren.

Ondernemerschap zit in het DNA van Hametha. De bedrijfs-cultuur kenmerkt zich door een informele aanpak die past bij de no-nonsensementaliteit van de ruim 1500 medewerkers. Standic B.V., een werkmaatschappij van Hametha, exploiteert sinds 2007 opslagterminals voor base oils, chemical specialties en biobrandstoffen in de havens van Antwerpen en Rotterdam.

DEEL ONLINE

De tankstations opereren onder verschillende labels. In Nederland onder de naam De Haan Tankstations, in België onder het MAES-label, maar ook onder de merken BP, Shell en Esso. Met retailformule Tony's – vernoemd naar De Haans jongste zoon – speelt het bedrijf bij ruim honderd Nederlandse tankstations in op de wensen van de moderne consument. Hoewel De Haan erkent dat het besturen van een groter bedrijf complexer is geworden, blijft hij trouw aan zijn praktische benadering: “Het is eigenlijk niet anders dan logisch nadenken.” <<

40 jaar!

Van Dorp viert dit jaar zijn 40-jarig bestaan. Wat in 1985 begon als een lokaal verwarmingsbedrijf in Zoetermeer, opgericht door Henk Willem van Dorp, groeide uit tot een toonaangevende speler in de installatie- en infratechniek.

We spreken met Paul van Dorp, samen met zijn drie broers sinds enkele jaren medeaandeelhouder. “We zijn trots op de groei die we hebben doorgemaakt. Onze vader begon in 1985 met een lokale overname en heeft het bedrijf stap voor stap uitgebouwd. Inmiddels zijn we een gevestigde naam in de sector.” Waar veel installatiebedrijven groot werden in nieuwbouw en renovatie, koos Van Dorp voor een focus op beheer en onderhoud van gebouwinstallaties. “Wij zorgen ervoor dat gebouwen optimaal blijven functioneren, met slimme en duurzame oplossingen. Nu de energietransitie in volle gang is, is dat belangrijker dan ooit.”

Van Dorp heeft 1600 medewerkers, verspreid over 26 vestigingen, onder meer op Aruba en Bonaire. Behalve in installatietechniek is het bedrijf actief in infrastructuur. Van Dorp werkt aan elektriciteitsnetten, waterleidingen, warmtenetten, openbare verlichting en laadoplossingen. “De beschikbaarheid van energie wordt steeds bepalender. Wij helpen opdrachtgevers om hier

DEEL ONLINE

slim op in te spelen.” Ondanks de groei blijft Van Dorp trouw aan zijn familiecultuur. “Een bedrijf draait niet alleen om cijfers, maar om mensen. Dat geldt voor onze klanten, maar zeker ook voor onze medewerkers.”

De toekomst brengt uitdagingen, zoals de energietransitie, krapte op de arbeidsmarkt en geopolitieke onzekerheden. Toch kijkt Paul van Dorp met vertrouwen vooruit: “Met onze focus op onderhoud en slimme energieoplossingen blijven we klaar voor de toekomst.” <<

TOP 200 Familiebedrijven

De sublijsten van de *Top 200 Familiebedrijven* op deze en de volgende pagina's zijn gebaseerd op de omzetcijfers, winstcijfers en personeelscijfers uit 2023, of – als die niet bekend waren op de peildatum – op de cijfers uit 2022.

Top 100 winst

	AANTAL WERKNEMERS		AANTAL WERKNEMERS
1 Heineken	2.401	51 Huisman Equipment	25
2 SHV	396	52 Roosdom Tijhuis	24
3 VolkerWessels	205	53 Nettorama	24
4 Koninklijke De Heus	172	54 Goedhart & Borgesius	24
5 Ten Brinke Group	167	55 Van Rooi Group	24
6 Koninklijke Wagenborg	158	56 BAS Truck Center	23
7 Van Oord	127	57 Brouwer Groothandelsgroep	22
8 Farm Frites	118	58 Jumbo Groep	22
9 VanDrie Group	114	59 Peinemann Mobilift Groep	21
10 Pon Holdings	111	60 Morssinkhof Rymoplast	21
11 AFAS	94	61 Heinen Hopman	21
12 VDL Groep	82	62 RDS (Van Donge & De Roo)	20
13 Rijk Zwaan Zaadteelt en Zaadhandel	81	63 Koninklijke Drukkerij Em. De Jong	20
14 De Mandemakers Groep	81	64 Roba Metals	20
15 Royal A-ware	81	65 Den Hartogh Logistics	19
16 Interfood	71	66 Koopman Logistics Group	18
17 Spliethoff	69	67 GP Groot	18
18 Boels Rental	69	68 Joh. Mourik & Co.	18
19 Kramp Groep	66	69 Otalift Trapliffen	17
20 Enviem	62	70 Schagen Groep	17
21 Lely	60	71 DKG	17
22 Global Automotive Investments (Inter-Sprint Banden)	58	72 Itsme	16
23 Royal Terberg Group	57	73 Denkvit International	16
24 Heerema Group	55	74 De Goudse Verzekeringen	16
25 Verder International	54	75 Lohomij (Louwman Group)	16
26 Dutch Flower Group	54	76 Heisterkamp	15
27 Dura Vermeer Groep	51	77 Dayseaday	15
28 Cornelis Vrolijk	48	78 Hoogwegt Group	15
29 Royal Peterson Control Union Group	48	79 Fritom	14
30 Parlevliet & Van der Plas	48	80 Van Cranenbroek	14
31 Enza Zaden	45	81 A.Hak	14
32 Bejo Zaden	44	82 Kuipers Installaties	14
33 Royal Swinkels Family Brewers	44	83 Neele-Vat Logistics	14
34 Facilicom Services Group	44	84 Vastbouw International	13
35 Hametha	44	85 De Groot International	13
36 Van Leeuwen Buizen Groep	43	86 Koninklijke Oosterberg	13
37 Damen Group	43	87 Aartsen	13
38 ASVB (Aan de Stegge)	42	88 Van Dorp	13
39 Van Gelder	40	89 Rootry (Remia)	13
40 Leon Martens Juwelier	36	90 Condor Group	13
41 Coen Hagedoorn Bouwgroep	36	91 Copaco	13
42 Vreugdenhil Dairy Foods	35	92 Euro-Rijn Group	12
43 Broekhuis Groep	31	93 BUN	12
44 Coroos Conserven	30	94 Van Nieuwpoort Groep	12
45 Van Wijk & Olthuis	30	95 Bluewater Group	12
46 KlokGroep	30	96 Pallieter Group	12
47 Faber Group	29	97 Heuver	11
48 Rensa Groep	29	98 BerkmanGroep	11
49 Bolsius	27	99 Plegt-Vos Bouwgroep	11
50 Elkarij	27	100 Nijhof-Wassink Group	11

Top 100 personeel

	AANTAL WERKNEMERS
1 Heineken	89.732
2 SHV	51.314
3 Jumbo Groep	43.435
4 Vebego	30.881
5 Facilicom Services Group	21.000
6 VolkerWessels	16.205
7 VDL Groep	15.317
8 Pon Holdings	13.784
9 BCD Group	13.466
10 Dirk Groep	13.286
11 Raben Group	11.847
12 ADG Dienstengroep (Asito)	11.532
13 Koninklijke De Heus	10.147
14 Damen Group	9.399
15 Deko	7.916
16 Boels Rental	7.327
17 Zeeman Groep	6.718
18 Van Mossel Automotive Groep	6.381
19 Royal Peterson Control Union Group	6.146
20 Parlevliet & Van der Plas	5.704
21 Van Oord	5.675
22 Jan Linders Supermarkten	5.361
23 Dutch Flower Group	5.000
24 Dietsmann	4.628
25 Sligro Food Group	4.579
26 Royal A-ware	4.358
27 Lohomij (Louwman Group)	3.897
28 Rijk Zwaan Zaaideelt en Zaadhandel	3.761
29 De Mandemakers Groep	3.586
30 Vomar	3.363
31 Royal Terberg Group	3.331
32 Kramp Groep	3.248
33 Dura Vermeer Groep	3.073
34 Hoogvliet Supermarkten	2.904
35 Driessen Groep	2.761
36 Hendrix Genetics	2.661
37 Koninklijke Wagenborg	2.651
38 Koninklijke Zeelandia Groep	2.570
39 VanDrie Group	2.553
40 Elkarij	2.553
41 Enza Zaden	2.526
42 Van Leeuwen Buizen Groep	2.465
43 Ewals Cargo Care	2.402
44 Poiesz Supermarkten	2.345
45 Heinen Hopman	2.325
46 Simon Laos	2.271
47 Koninklijke Vezet	2.260
48 Visscher-Caravalle	2.209
49 Van der Helm Road Transport B.V.	2.139
50 Lely	2.134
51 Heerema Group	2.134

Koninklijk

	AANTAL WERKNEMERS	OMZET (x miljoen euro)
52 Bejo Zaden	2.053	8.702
53 Huisman Equipment	2.012	6.825
54 Swiss Sense	1.987	6.445
55 Joh. Mourik & Co.	1.959	3.276
56 Den Hartogh Logistics	1.944	2.866
57 Royal Swinkels Family Brewers	1.865	2.328
58 Broekhuis Groep	1.818	1.621
59 Van Dorp	1.775	1.144
60 Hoppenbrouwers Techniek	1.765	1.128
61 Nijhof-Wassink Group	1.763	909
62 Cornelis Vrolijk	1.750	700
63 Goedhart & Borgesius	1.706	668
64 Verder International	1.674	607
65 AutoBinck	1.589	571
66 Rensa Groep	1.575	473
67 LC Packaging	1.549	438
68 Breman Installatiegroep	1.532	379
69 Van Gelder	1.433	362
70 Zwanenberg Food Group	1.419	358
71 Van Loon Vlees	1.410	354
72 Kuijpers Installaties	1.358	325
73 Hessing Supervers	1.327	276
74 Jan de Rijk	1.321	243
75 Simac Techniek	1.313	210
76 Heisterkamp	1.311	194
77 GP Groot	1.302	
78 Koninklijke Drukkerij Em. De Jong	1.300	
79 Wensink Automotive	1.248	
80 Boon Food Group (MCD Supermarkten)	1.234	
81 Neele-Vat Logistics	1.225	
82 De Goudse Verzekeringen	1.219	
83 Heemskerk fresh & easy	1.200	
84 Roto Groep	1.174	
85 Tembo Group	1.161	
86 Bolsius	1.140	
87 Spliethoff	1.124	
88 ASVB (Aan de Stegge)	1.121	
89 Koninklijke Paardekooper Group	1.114	
90 Europa Have	1.107	
91 CCV Group	1.067	
92 We International	1.059	
93 De Hoop Terneuzen	1.053	
94 MCB International	1.047	
95 Nettorama	1.037	
96 Hametha	1.007	
97 Van Merksteijn International	981	
98 Global Automotive Investments (Inter-Sprint Banden)	960	
99 BTE Groep	959	
100 Barenbrug	938	

Top 25 oudste bedrijven

	JAAR VAN OPRICHTING	FAMILIE	
1	Royal Swinkels Family Brewers	1719	Swinkels
2	Kaak Group	1846	Kaak
3	VolkerWessels	1854	Wessels
4	Dura Vermeer Groep	1855	Dura, Vermeer
5	Royal Smilde	1863	Smilde
6	Van Oord	1868	Van Oord
7	Royal Terberg Group	1869	Terberg
8	Bolsius	1870	Kristen
9	Heineken	1873	Heineken, Hoyer,
10	Zwanenberg Food Group	1875	Van der Laan
11	Cornelis Vrolijk	1880	Vrolijk
12	Royal Brinkman	1885	Brinkman
13	Boon Food Group (MCD Supermarkten)	1888	Boon
14	Koninklijke Vezet	1890	Kramer
15	Royal A-ware	1890	Anker, Bouter
16	Faber Group	1891	Faber
17	Koninklijke Oosterberg	1893	Oosterberg
18	Pon Holdings	1895	Pon
19	Goedhart & Borgesius	1895	Borgesius
20	Vollenhoven Olie Groep	1895	Bogaers
21	SHV	1896	Fentener van Vlissingen
22	Fransen Gerrits	1897	Fransen, Gerrits
23	Koninklijke Wagenborg	1898	Wagenborg
24	Koninklijke Zeelandia Groep	1900	Doeleman
25	Ten Brinke Group	1902	Ten Brinke

Nieuwe binnenkomers

	RANKING in overall lijst	OMZET (x miljoen euro)	
1	Vissers Energy Group	128	345
2	Splithoff	160	245
3	Ter Steege Groep	166	237
4	Heemskerk fresh & easy	176	213
5	Van den Brug Groep	195	169
6	Brabantia	199	162
7	Menken Orlando	200	161

PER SECTOR Provincie

OMZET
(x miljoen euro)

Flevoland		
1	Royal A-ware	3.276
2	Van Wijk & Olthuis	389
3	Dayseaday	315
4	BUN	243
5	Wolter Koops	220
6	Farm Dairy	202
Friesland		
1	Poiesz Supermarkten	505
2	Royal Smilde	358
3	Smeding Groenten en Fruit	238
4	Van den Brug Groep	169
5	Fritom	164
Gelderland		
1	Koninklijke De Heus	6.445
2	Hoogwegt Group	3.467
3	Enviem	2.209
4	Broekhuis Groep	1.380
5	Vreugdenhil Dairy Foods	1.251
6	Rensa Groep	1.248
7	Ten Brinke Group	1.207
8	Kramp Groep	1.146
9	Van Loon Vlees	997
10	Denkavit International	994
11	Van Gelder	802
12	Gebroeders van Beek	564
13	KlokGroep	516
14	Dusseldorp Automotive	489
15	Morssinkhof Rymoplast	424
16	Faber Group	404
17	Europa Have	370
18	Barenbrug	362
19	Koninklijke Oosterberg	325
20	De Groot International	307
21	A.Hak	266
22	BTE Groep	198
23	Kaak Group	194
24	CCV Group	183
25	Van den Tweel Groep	172

Groningen		
1	Koninklijke Wagenborg	909
2	Goedhart & Borgesius	700
3	Koopman Logistics Group	194
4	NNZ	164

Limburg		
1	Boels Rental	1.553
2	Vebego	1.480

OMZET (x miljoen euro)		OMZET (x miljoen euro)		OMZET (x miljoen euro)	
3	Ewals Cargo Care	628	16	De Nijs	239
4	Jan Linders Supermarkten	490	17	Roto Groep	236
5	Vissers Energy Group	345	18	Gassan Diamonds	200
6	Leon Martens Juwelier	271			
Noord-Brabant		Overijssel		Zuid-Holland	
1	Jumbo Groep	8.702	1	VolkerWessels	6.825
2	VDL Groep	6.045	2	ASVB (Aan de Stegge)	1.064
3	Van Mossel Automotive Groep	5.400	3	Brouwer Groothandelsgroep	829
4	Interfood	3.005	4	Van Merksteijn International	781
5	Sligro Food Group	2.859	5	Wensink Automotive	741
6	Raben Group	1.978	6	ADG Dienstengroep (Asito)	612
7	Global Automotive Investments (Inter-Sprint Banden)	1.930	7	Zwanenberg Food Group	596
8	Hametha	1.881	8	Condor Group	485
9	Copaco	1.273	9	Trebbe	449
10	Royal Swinkels Family Brewers	1.128	10	Nijhuis Bouw	414
11	De Mandemakers Groep	1.084	11	Nijhof-Wassink Group	404
12	MCB International	1.049	12	Breman Installatiegroep	336
13	Van Rooi Group	993	13	Plegt-Vos Bouwgroep	320
14	Van Kessel	917	14	Heuver	307
15	Hendrix Genetics	638	15	Visscher-Caravelle	277
16	BAS Truck Center	608	16	Roosdom Tijhuis	274
17	PALI Group	602	17	Ter Steege Groep	237
18	Pallietser Groep	582	18	Schagen Groep	235
19	Van Tilburg-Bastianen Groep	576	19	Vastbouw International	219
20	Scherpenhuizen	534	20	Heisterkamp	209
21	Koninklijke Drukkerij Em. De Jong	438	21	Tembo Group	176
22	Nettorama	410	Utrecht		
23	Aartsen	384	1	SHV	22.750
24	Kuijpers Installaties	379	2	BCD Group	11.731
25	Elkarij	377	3	VanDrie Group	3.491
26	Audax	232	4	Royal Terberg Group	1.144
27	Brabantia	162	5	Roba Metals	1.046
Noord-Holland			6	AutoBinck	971
1	Heineken	36.375	7	Westfort	694
2	Pon Holdings	10.091	8	Jan Zandbergen Worldwide Quality in Meat	575
3	Dutch Flower Group	2.171	9	Heinen Hopman	551
4	Vomar	1.132	10	Verder International	441
5	Deka	892	11	Bochane	441
6	Koninklijke Vezet	668	12	Rootry (Remia)	430
7	GP Groot	626	13	De Stiho Groep	385
8	Cornelis Vrolijk	496	14	Coen Hagedoorn Bouwgroep	366
9	Enza Zaden	441	15	AFAS	290
10	Hessing Supervers	421	16	We International	275
11	Simon Loos	393	17	Ferdinand Zandbergen	208
12	Bejo Zaden	388	Zeeland		
13	Blauwater Group	267	1	Koninklijke Zeelandia Groep	607
14	Splithoff	245	2	De Hoop Terneuzen	535
15	Gomes	245	3	Coraos Conserven	276
			4	Verbrugge International	214

PER SECTOR

Omzet

			OMZET (x miljoen euro)				OMZET (x miljoen euro)				OMZET (x miljoen euro)	
Autohandel en -distributie												
1	Pon Holdings	10.091	8	Gassan Diamonds	200	6	Parlevliet & Van der Plas	1.633				
2	Van Mossel Automotive Groep	5.400	9	Van den Tweel Groep	172	7	Vreugdenhil Dairy Foods	1.251				
3	Lohomij (Louwman Group)	2.328	Energie en chemie				8	Royal Swinkels Family Brewers	1.128			
4	Global Automotive Investments (Inter-Sprint Banden)	1.930	1	SHV	22.750	9	Van Loon Vlees	997				
5	Broekhuis Groep	1.380	2	Morssinkhof Rymoplast	424	10	Denkavit International	994				
6	AutoBinck	971	3	Bolsius	262	11	Van Rooi Group	993				
7	Wensink Automotive	741	4	BTE Groep	198	12	Lely	888				
8	BAS Truck Center	608	5	NNZ	164	13	Farm Frites	817				
9	Pallieter Group	582	Financiële dienstverlening				14	Goedhart & Borgesius	700			
10	Van Tilburg-Bastianen Groep	576	1	De Goudse Verzekeringen	1.175	15	Westfort	694				
11	Dusseldorp Automotive	489	2	CCV Group	183	16	Koninklijke Vezet	668				
12	Bochane	441	Groothandel				17	Hendrix Genetics	638			
13	Zeeuw & Zeeuw	432	1	Interfood	3.005	18	Rijk Zwaan Zaadteelt en Zaadhandel	627				
14	Nijhof-Wassink Group	404	2	Sligro Food Group	2.859	19	Koninklijke Zeelandia Groep	607				
15	Gomes	245	3	Enviem	2.209	20	PALI Group	602				
16	Van den Brug Groep	169	4	Dutch Flower Group	2.171	21	Zwanenberg Food Group	596				
Bouw			5	Hametha	1.881	22	Compaxo Fijne Vleeswaren	592				
1	VolkerWessels	6.825	6	Copaco	1.273	23	Gebroeders van Beek	564				
2	Dura Vermeer Groep	1.884	7	Rensa Groep	1.248	24	Cornelis Vrolijk	496				
3	Ten Brinke Group	1.207	8	Kramp Groep	1.146	25	Enza Zaden	441				
4	ASVB (Aan de Stegge)	1.064	9	MCB International	1.049	Maakindustrie						
5	Van Gelder	802	10	Brouwer Groothandelsgroep	829	1	VDL Groep	6.045				
6	Joh. Mourik & Co.	647	11	GP Groot	626	2	Damen Group	3.090				
7	KlokGroep	516	12	Schouten Energy	581	3	Van Leeuwen Buizen Groep	1.621				
8	VORM	463	13	Jan Zandbergen Worldwide Quality in Meat	575	4	Royal Terberg Group	1.144				
9	Trebbe	449	14	De Hoop Terneuzen	535	5	Roba Metals	1.046				
10	Nijhuis Bouw	414	15	Scherpenhuizen	534	6	Van Merksteijn International	781				
11	Van Dorp	412	16	Floral Trade Group	485	7	Heinen Hopman	551				
12	Kuijpers Installaties	379	17	Koninklijke Paardekooper Group	473	8	Condor Group	485				
13	Coen Hagedoorn Bouwgroep	366	18	Vergeer Holland	471	9	Verder International	441				
14	Breman Installatiegroep	336	19	Stacy Food Group	418	10	Huisman Equipment	432				
15	Plegt-Vos Bouwgroep	320	20	De Stiho Groep	385	11	DKG	283				
16	Roosdom Tijhuis	274	21	Aartsen	384	12	Visscher-Caravelle	277				
17	A.Hak	266	22	Vollenhoven Olie Groep	362	13	Bluewater Group	267				
18	De Nijs	239	23	Vissers Energy Group	345	14	Roto Groep	236				
19	Ter Steege Groep	237	24	Zandbergen World's Finest Meat	333	15	LC Packaging	217				
20	Schagen Groep	235	25	Koninklijke Oosterberg	325	16	Kaak Group	194				
21	Heembouw	221	ICT en technologie				17	Tembo Group	176			
22	Vastbouw International	219	1	Simac Techniek	334	Recreatie						
Detailhandel			2	AFAS	290	1	Goliath	169				
1	De Mandemakers Groep	1.084	Landbouw en voedselverwerkende industrie				Supermarkten					
2	Zeeman Groep	809	1	Heineken	36.375	1	Jumbo Groep	8.702				
3	Europa Have	370	2	Koninklijke De Heus	6.445	2	Dirk Groep	1.747				
4	We International	275	3	VanDrie Group	3.491	3	Vomar	1.132				
5	Leon Martens Juwelier	271	4	Hoogwegt Group	3.467	4	Hoogvliet Supermarkten	923				
6	Swiss Sense	248	5	Royal A-ware	3.276	5	Deka	892				
7	BUN	243				6	Poiesz Supermarkten	505				

PER SECTOR Winst

OMZET (x miljoen euro)		WINST VOOR BELASTING (x miljoen euro)		WINST VOOR BELASTING (x miljoen euro)		
7	Jan Linders Supermarkten	490		9	Swiss Sense	-6
8	Boon Food Group (MCD Supermarkten)	463				
9	Nettorama	410				
Transport en logistiek						
1	Raben Group	1.978				
2	Koninklijke Wagenborg	909				
3	Ewals Cargo Care	628				
4	Den Hartogh Logistics	610				
5	Neele-Vat Logistics	570				
6	RDS (Van Donge & De Roo)	395				
7	Simon Loos	393				
8	Jan de Rijk	285				
9	Spliethoff	245				
10	Koninklijke LV Logistics	243				
11	Van den Bosch Transportation	227				
12	Wolter Koops	220				
13	Verbrugge International	214				
14	Heisterkamp	209				
15	Koopman Logistics Group	194				
16	Interstream Barging	192				
17	Euro-Rijn Group	186				
18	De Rijke Europe	179				
19	Fritom	164				
Uitgevers en drukkerijen						
1	Koninklijke Drukkerij Em. De Jong	438				
2	Audax	232				
Zakelijke dienstverlening						
1	BCD Group	11.731				
2	Van Oord	2.866				
3	Boels Rental	1.553				
4	Vebego	1.480				
5	Facilicom Services Group	1.457				
6	Van Kessel	917				
7	Heerema Group	881				
8	ADG Dienstengroep (Asito)	612				
9	Royal Peterson Control Union Group	571				
10	Faber Group	404				
11	Elkarij	377				
12	Hoppenbrouwers Techniek	354				
13	Dietsmann	322				
14	Peinemann Mobilift Groep	297				
15	Driessen Groep	282				
Autohandel en -distributie						
1	Pon Holdings	111				
2	Van Mossel Automotive Group	82				
3	Global Automotive Investments (Inter-Sprint Banden)	58				
4	Broekhuis Groep	31				
5	BAS Truck Center	23				
6	Lohomij (Louwman Group)	16				
7	Pallieter Group	12				
8	Nijhof-Wassink Group	11				
9	Zeeuw & Zeeuw	9				
10	Bochane	8				
11	Dusseldorp Automotive	7				
12	Van den Brug Groep	4				
13	Wensink Automotive	3				
14	Gomes	2				
15	Van Tilburg-Bastianen Groep	1				
16	AutoBinck	-13				
Bouw						
1	VolkerWessels	205				
2	Ten Brinke Group	167				
3	Dura Vermeer Groep	51				
4	ASVB (Aan de Stegge)	42				
5	Van Gelder	40				
6	Coen Hagedoorn Bouwgroep	36				
7	KlokGroep	30				
8	Roosdom Tijhuis	24				
9	Joh. Mourik & Co.	18				
10	Schagen Groep	17				
11	A.Hak	14				
12	Kuijpers Installaties	14				
13	Vastbouw International	13				
14	Van Dorp	13				
15	Plegt-Vos Bouwgroep	11				
16	Nijhuis Bouw	11				
17	Breman Installatiegroep	10				
18	Heembouw	9				
19	Trebbe	9				
20	De Nijs	5				
21	VORM	0				
Detailhandel						
1	De Mandemakers Groep	81				
2	Leon Martens Juwelier	36				
3	BUN	12				
4	Zeeman Groep	11				
5	Gassan Diamonds	10				
6	We International	8				
7	Europa Have	8				
8	Van den Tweel Groep	6				
Energie en chemie						
1	SHV	396				
2	Bolsius	27				
3	Morssinkhof Rymoplast	21				
4	BTE Groep	1				
5	NNZ	0				
Financiële dienstverlening						
1	De Goudse Verzekeringen	16				
2	CCV Group	-10				
Groothandel						
1	Interfood	71				
2	Kramp Groep	66				
3	Enviem	62				
4	Dutch Flower Group	54				
5	Hametha	44				
6	Rensa Groep	29				
7	Brouwer Groothandelsgroep	22				
8	GP Groot	18				
9	Itsme	16				
10	Dayseaday	15				
11	Van Cranenbroek	14				
12	De Groot International	13				
13	Koninklijke Oosterberg	13				
14	Aartsen	13				
15	Copaco	13				
16	Van Nieuwpoort Groep	12				
17	Heuver	11				
18	BerkmanGroep	11				
19	De Hoop Terneuzen	11				
20	Vissers Energy Group	10				
21	Zandbergen World's Finest Meat	8				
22	Vollenhoven Olie Groep	8				
23	Jan Zandbergen Worldwide Quality in Meat	8				
24	WBE Group	6				
25	De Stiho Groep	6				
ICT en technologie						
1	AFAS	94				
2	Simac Techniek	-2				
Landbouw en voedselverwerkende industrie						
1	Heineken	2.401				
2	Koninklijke De Heus	172				
3	Farm Frites	118				
4	VanDrie Group	114				
5	Rijk Zwaan Zaadteelt en Zaadhandel	81				
6	Royal A-ware	81				

PER SECTOR Personeel

WINSTVOOR BELASTING (x miljoen euro)		WINSTVOOR BELASTING (x miljoen euro)		AANTAL WERKNEMERS	
7	Lely	60	9	Deka	-6
8	Cornelis Vrolijk	48	Transport en logistiek		
9	Parlevliet & Van der Plas	48	1	Koninklijke Wagenborg	158
10	Enza Zaden	45	2	Splithoff	69
11	Bejo Zaden	44	3	RDS (Van Donge & De Roo)	20
12	Royal Swinkels Family Brewers	44	4	Den Hartogh Logistics	19
13	Vreugdenhil Dairy Foods	35	5	Koopman Logistics Group	18
14	Coroos Conserve	30	6	Heisterkamp	15
15	Van Wijk & Olthuis	30	7	Fritom	14
16	Goedhart & Borgesius	24	8	Neele-Vat Logistics	14
17	Van Rooi Group	24	9	Euro-Rijn Group	12
18	Denkavit International	16	10	Ewals Cargo Care	11
19	Hoogwegt Group	15	11	Raben Group	11
20	Rootry (Remia)	13	12	Interstream Barging	10
21	Van Iperen	9	13	Verbrugge International	10
22	Westfort	9	14	De Rijke Europe	8
23	Royal Smilde	7	15	Wolter Koops	8
24	Fransen Gerrits	6	16	Koninklijke LV Logistics	5
25	Hendrix Genetics	6	17	Van den Bosch Transportation	4
Maakindustrie			18	Jan de Rijk	4
1	VDL Groep	82	19	Simon Loos	1
2	Royal Terberg Group	57	Uitgevers en drukkerijen		
3	Verder International	54	1	Koninklijke Drukkerij Em. De Jong	20
4	Van Leeuwen Buizen Groep	43	2	Audax	-5
5	Damen Group	43	Zakelijke dienstverlening		
6	Huisman Equipment	25	1	Van Oord	127
7	Heinen Hopman	21	2	Boels Rental	69
8	Roba Metals	20	3	Heerema Group	55
9	DKG	17	4	Royal Peterson Control Union Group	48
10	Condor Group	13	5	Facilicom Services Group	44
11	Bluewater Group	12	6	Faber Group	29
12	Roto Groep	7	7	Elkarij	27
13	Kaak Group	6	8	Peinemann Mobilift Groep	21
14	Visscher-Caravelle	6	9	Hoppenbrouwers Techniek	10
15	Brabantia	3	10	Van Kessel	6
16	Van Merksteijn International	-17	11	Vebego	4
17	Tembo Group	-29	12	Driessen Groep	2
Recreatie			13	ADG Dienstengroep (Asito)	1
1	Goliath	4	14	Dietsmann	-30
Supermarkten			Autohandel en -distributi		
1	Nettorama	24	1	Pon Holdings	13.784
2	Jumbo Groep	22	2	Van Mossel Automotive Groep	6.381
3	Vomar	11	3	Lohomij (Louwman Group)	3.897
4	Boon Food Group (MCD Supermarkten)	6	4	Broekhuis Groep	1.818
5	Dirk Groep	5	5	Nijhof-Wassink Group	1.763
6	Poiesz Supermarkten	4	6	AutoBinck	1.589
7	Hoogvliet Supermarkten	3	7	Wensink Automotive	1.248
8	Jan Linders Supermarkten	-4	8	Global Automotive Investments (Inter-Sprint Banden)	960
			9	BAS Truck Center	936
			10	Pallierter Group	905
			11	Van Tilburg-Bastianen Groep	896
			12	Bochane	652
			13	Zeeuw & Zeeuw	502
			14	Dusseldorp Automotive	448
			15	Gomes	407
			16	Van den Brug Groep	215
			Bouw		
			1	VolkerWessels	16.205
			2	Dura Vermeer Groep	3.073
			3	Joh. Mourik & Co.	1.959
			4	Van Dorp	1.775
			5	Breman Installatiegroep	1.532
			6	Van Gelder	1.433
			7	Kuijpers Installaties	1.358
			8	ASVB (Aan de Stegge)	1.121
			9	A.Hak	732
			10	Coen Hagedoorn Bouwgroep	639
			11	Nijhuis Bouw	564
			12	Ten Brinke Group	553
			13	Trebbe	523
			14	KlokGroep	500
			15	Plegt-Vos Bouwgroep	487
			16	VORM	458
			17	Schagen Groep	436
			18	Vastbouw International	371
			19	Ter Steege Groep	357
			20	De Nijs	298
			21	Heembouw	283
			22	Roosdom Tijhuis	200
			Detailhandel		
			1	Zeeman Groep	6.718
			2	De Mandemakers Groep	3.586
			3	Swiss Sense	1.987
			4	Europa Have	1.107
			5	We International	1.059
			6	BUN	670
			7	Van den Tweel Groep	424

		AANTAL WERKNEMERS
8	Gassan Diamonds	406
9	Leon Martens Juwelier	272
Energie en chemie		
1	SHV	51.314
2	Bolsius	1.140
3	BTE Groep	959
4	Morssinkhof Rymoplast	760
5	NNZ	242
Financiële dienstverlening		
1	De Goudse Verzekeringen	1.219
2	CCV Group	1.067
Groothandel		
1	Dutch Flower Group	5.000
2	Sligro Food Group	4.579
3	Kramp Groep	3.248
4	Rensa Groep	1.575
5	GP Groot	1.302
6	Koninklijke Paardekooper Group	1.114
7	De Hoop Terneuzen	1.053
8	MCB International	1.047
9	Hametha	1.007
10	Floral Trade Group	932
11	De Stiho Groep	931
12	Enviem	626
13	Vergeer Holland	532
14	WBE Group	501
15	Van Cranenbroek	446
16	Itsme	431
17	Visssers Energy Group	400
18	Copaco	399
19	Koninklijke Oosterberg	386
20	Vandersterre Groep	371
21	Interfood	342
22	Van Nieuwpoort Groep	327
23	Heuver	318
24	Brouwer Groothandelsgroep	308
25	Scherpenhuizen	307
ICT en technologie		
1	Simac Techniek	1.313
Landbouw en voedselverwerkende industrie		
1	Heineken	89.732
2	Koninklijke De Heus	10.147
3	Parlevliet & Van der Plas	5.704
4	Royal A-ware	4.358
5	Rijk Zwaan Zaadteelt en Zaadhandel	3.761
6	Hendrix Genetics	2.661

AANTAL WERKNEMERS		
7	Koninklijke Zeelandia Groep	2.570
8	VanDrie Group	2.553
9	Enza Zaden	2.526
10	Koninklijke Vezet	2.260
11	Lely	2.134
12	Bejo Zaden	2.053
13	Royal Swinkels Family Brewers	1.865
14	Cornelis Vrolijk	1.750
15	Goedhart & Borgesius	1.706
16	Zwanenberg Food Group	1.419
17	Van Loon Vlees	1.410
18	Hessing Supervers	1.327
19	Heemskerk fresh & easy	1.200
20	Barenbrug	938
21	Farm Frites	928
22	Denkavit International	642
23	Royal Smilde	636
24	Royal Brinkman	517
25	Rootry (Remia)	498
Maakindustrie		
1	VDL Groep	15.317
2	Damen Group	9.399
3	Royal Terberg Group	3.331
4	Van Leeuwen Buizen Groep	2.465
5	Heinen Hopman	2.325
6	Visscher-Caravelle	2.209
7	Huisman Equipment	2.012
8	Verder International	1.674
9	LC Packaging	1.549
10	Roto Groep	1.174
11	Tembo Group	1.161
12	Brabantia	1.011
13	Van Merksteijn International	981
14	Condor Group	920
15	DKG	848
16	Kaak Group	810
17	Roba Metals	740
18	Bluewater Group	493
Recreatie		
1	Goliath	257
Supermarkten		
1	Jumbo Groep	43.435
2	Dirk Groep	13.286
3	Deka	7.916
4	Jan Linders Supermarkten	5.361
5	Vomar	3.363
6	Hoogvliet Supermarkten	2.904
7	Poiesz Supermarkten	2.345

	AANTAL WERKNEMERS
8 Boon Food Group (MCD Supermarkten)	1.234
9 Netforama	1.037
Transport en logistiek	
1 Raben Group	11.847
2 Koninklijke Wagenborg	2.651
3 Ewals Cargo Care	2.402
4 Simon Loos	2.271
5 Den Hartogh Logistics	1.944
6 Jan de Rijk	1.321
7 Heisterkamp	1.311
8 Neele-Vat Logistics	1.225
9 Spliethoff	1.124
10 Koopman Logistics Group	922
11 De Rijke Europe	785
12 Van den Bosch Transportation	780
13 Fritom	593
14 Koninklijke LV Logistics	519
15 Euro-Rijn Group	372
16 Interstream Barging	225
17 Walter Koops	42
Uitgevers en drukkerijen	
1 Koninklijke Drukkerij Em. De Jong	1.300
2 Audax	928
Zakelijke dienstverlening	
1 Vebego	30.881
2 Facilicom Services Group	21.000
3 BCD Group	13.466
4 ADG Dienstengroep (Asito)	11.532
5 Boels Rental	7.327
6 Royal Peterson Control Union Group	6.146
7 Van Oord	5.675
8 Dietsmann	4.628
9 Driessen Groep	2.761
10 Elkarij	2.553
11 Heerema Group	2.134
12 Hoppenbrouwers Techniek	1.765
13 Peinemann Mobilift Groep	708
14 Faber Group	618
15 Van Kessel	100

Lees wat goed is voor je denken. Niet je drijven.

—We leven in een tijd waarin je aan de keukentafel, de bestuurstafel of aan de talkshow-tafel niet zit om mee te denken, maar om te kiezen.

Alles wordt platgeslagen tot zwart of wit, terwijl verdeeldheid en polarisatie het verdienmodel lijken te zijn. We zijn vast komen te zitten in een moeras van clickbait, bevestigingsdrang en opstokerij. Twijfelen is riskant, vragen stellen gevaarlijk en “Misschien zit het anders” taboe.

Als we niet uitkijken blijft alleen het extreme geluid over, en verliezen we als samenleving een essentiële kracht als we de kunst van het sluiten van een compromis verliezen.

EW is er om het vrije denken te beschermen. Een plek waar nuance niet wijkt voor of-of denken en waar ongemak niet wordt geschuwd, maar wordt omarmd als noodzaak voor groei.

In deze tijd is het rebels om in het midden te staan. Het vraagt lef. We nodigen mensen uit om het hoofd uit de mist van groepsdenken te halen en de frisse lucht van intellectuele vrijheid in te ademen, met nieuws, onafhankelijke analyses, scherpe opinies, duiding en verdieping.

Zuurstof tot nadenken. ewmagazine.nl

Overleden

Steven Schuit

1942-2025

Dealmaker,
mentor en geliefd
adviseur van velen

Gerlof Leistra

Met zijn tomeloze energie en messcherpe intelligentie was Steven Schuit een vooraanstaand advocaat, bedrijfsadviseur en bijzonder hoogleraar internationaal commercieel en financieel recht aan de Universiteit Utrecht en Nyenrode Business Universiteit. Schuit was medegrondlegger van het internationale advocatenkantoor Allen & Overy en zette voor een van de rechtsvoorgangers in 1980 in New York een vestiging op. Na tien jaar kwam hij met zijn Amerikaanse vrouw Marjolaine en hun zoontje Solco terug naar Amsterdam. Uit de Verenigde Staten bracht hij ook een internationale blik op het ondernemingsrecht mee. In Nederland werd Schuit dé specialist in fusies en overnames. Hij was mentor en voorbeeld voor generaties vakgenoten.

‘Steven Schuit was een top-*corporate lawyer*,’ zegt oud-collega en voormalig justitieminister Ferd Grapperhaus (65).

‘Hij heeft het hele rechtssysteem voor de privatisering van overheidsbedrijven in gang gezet. Steven was geen voetnoten-jurist, maar heel creatief. Al in zijn studenttijd zette hij zich in voor de rechten van wat we nu de lhbt-gemeenschap noemen, en dat bleef hij doen in het *corporate* milieu. Een inspirerende kerel met humor.’

Na zijn rechtenstudie in Groningen werd Schuit in 1971 advocaat, eerst in Groningen en al snel in Amsterdam.

Communicatieadviseur en oud-journalist Charles Huijskens (71) leerde Schuit op zijn 21ste kennen. ‘Hij was tien jaar ouder en woonde aan de Keizersgracht, een paar panden van ons dispuutshuis.’ De studenten reden hem in zijn Citroën CX plankgas overal heen. Van de achterbank gaf hij tussen de bedrijven door enthousiast adviezen over studie en leven. Na een lange dag dook hij vaak nog even mee de kroeg in. ‘Zo heeft Steven veel mensen een kijkje gegeven in de grotemensenwereld.’

Voor Huijskens werd Schuit een inspirator en vriend voor het leven. Hij bezocht

hem net als velen in New York, waar Schuit hem gastvrij onthaalde en rondleidde. ‘Steven was streetwise, erudiet en had een groot netwerk. Zijn les was: als je iets wil, kan dat. Niet ouwehoeren, maar doen.’

Schuit was de eerste topadvocaat die zich inzette voor de stichting Giving Back. Die neemt veelbelovende jonge studenten uit veelal immigrantengezinnen onder haar hoede. In 2007 was Schuit ook de bedenker en oprichter van de Law Firm School, een organisatie van grote kantoren waar duizenden jonge advocaten hun specialistische opleiding kregen.

Met onder anderen Huijskens was Schuit jarenlang lid van de Dunne Boeken Club.

Hij kwam graag in het Concertgebouw, speelde tennis, hield van koken, was stamgast bij het hoofdstedelijke restaurant Rijsel en kweekte in zijn stadstuin rozen.

Ondernemer en oprichter van tijdschrift *Quote* Maarten van den Biggelaar (70) leerde hem in 1977 kennen. ‘Hij kwam geregeld “afpilsen” in onze club Dansen bij Jansen, die ik in 1977 met vier vrienden had opgericht. Steven wilde een gay-hetero-club oprichten en vroeg mij om advies. Toen hij in 1980 naar New York vertrok, haalde hij mij over om daar te studeren.’

Schuit was een ‘echte onderwijzer en een enorme inspirator,’ zegt Van den Biggelaar. ‘Hij wilde je altijd iets leren en leefde jaloersmakend intens. Steven is altijd een jongetje gebleven dat ook wel behoefte had aan erkenning en graag in het middelpunt stond. Hij schaamde zich nergens voor en durfde in het Concertgebouw als enige te huilen bij de Negende van Mahler. Op zondagavond kwam hij met Marjolaine vaak bij ons eten. Hij was ook bevriend met mijn kinderen. Ook hen adviseerde hij.’

Eind februari bleek dat Schuit alvleesklierkanker had. Drie weken later overleed hij, op 18 maart. Steven Schuit werd 82 jaar.

**‘Hij wilde je
altijd iets leren
en leefde
jaloersmakend
intens’**

Topkok **Jonnie Boer** (60) overleed woensdag 23 april. Hij was chef-kok van restaurant De Librije in Zwolle, dat sinds 2004 drie Michelinsterren heeft. Zijn vrouw Thérèse is sommelier. Het stel werkte dag en nacht samen. Boer stond bekend om zijn innovatieve gerechten met streekproducten en had naast De Librije nog zes restaurants, waarvan twee op Bonaire en één op Curaçao.

Jachtenbouwer **Frans Heesen** (78), grondlegger van Heesen Yachts, overleed woensdag 23 april. In 1988 bouwde zijn werf met de *Octopussy* het snelste jacht ter wereld. In 2012 trok Heesen zich terug uit de leiding van het familiebedrijf.

De Vlaamse acteur **Chris Cauwenberghs** (78) stierf woensdag 23 april. Hij speelde van 1997 tot 2014 de rol van Kabouter Lui in de populaire tv-serie *Kabouter Plop*.

Oud-wielrenner **Ab Geldermans** (90) overleed zondag 20 april. Hij won in 1960 als eerste Nederlander de klassieker Luik-Bastenaken-Luik. In 1968 was hij ploegleider toen Jan Janssen als eerste Nederlander de Tour de France won.

Oud-advocaat **Mischa Wladimiroff** (80) overleed dinsdag 8 april. Hij was specialist in economisch strafrecht en had van 1976 tot 2000 met Gerard Spong een kantoor in Den Haag. Wladimiroff was hoogleeraar in Utrecht en was actief bij het Joegoslavië-tribunaal.

Over dood & leven

Om een bericht in deze rubriek te krijgen (huwelijk, necrologie) stuurt u uw suggesties en informatie naar **mensen@ewmagazine.nl**

Huwelijk

Danielle van de Griendt & Neil van der Drift

Captured by Lot

Bette de Koning

Als ervaren videograaf wist Danielle (37) precies wat ze wél en juist niet wilde op haar bruiloft. Met haar partner Neil (36), drummer, dirigent en eigenaar van een drumshop, en hun dochtertje woont ze in het pittoreske vestingstadje Heusden. Neil groeide op in Drunen, vlak bij Den Bosch; Danielle komt uit de regio Eindhoven. Hun liefde begon zestien jaar geleden op het conservatorium in Tilburg.

Op hun vijftienjarig jubileum, tijdens een familievakantie in Italië, vroeg Neil haar ten huwelijk. Danielle zag meteen de mogelijkheden voor een originele video als *save the date*. Het werd een *one-taker* met taart, confetti en hartjesbrillen om hun gasten uit te nodigen.

Op 5 april 2025 was het zo ver. De bruiloft had plaats op Kasteel Henkenshage in Sint-Oedenrode. De datum was vervroegd zodat een dierbare erbij kon zijn én vanwege het zachte voorjaarslicht, ideaal voor foto's en video. De ceremonie was buiten, met de zon op hun gezichten. Dochtertje Maeve strooide bloemetjes.

Beiden werden door hun ouders weggegeven. Een vriendin zong een balladversie van *Just the Way You Are* van Bruno Mars. Bij de geloften hielden ze het niet droog.

Na een borrel met champagnetoren en een diner barstte het feest los. Iedereen danste tot diep in de nacht. De dag eindigde met een grap: Daniëls broers hadden in de bruidssuite wekkertjes verstoppt die elk uur afgingen. 'We hebben geen oog dichtgedaan.' Tijdens hun huwelijksreis naar Istanbul konden ze bijkomen.

Bridge

♠ 532
♥ 543
♦ 1054
♣ 10543

♠ --
♥ AHVB10976
♦ V987
♣ 9

N
W O
Z

♠ V1098
♥ 82
♦ 63
♣ VB872

♠ AHB764
♥ --
♦ AHB2
♣ AH6

Het bieden verliep met zuid ge-
ver en OW kwetsbaar: zuid twee
klaver – west vier harten – noord
pas – oost pas – zuid vier schop-
pen – allen passen.
De kwetsbare west sprong na-
tuurlijk direct naar vier harten.
Zuid moest daarna zijn schop-
pen een keer bieden. West had
nu een probleem en paste te-
recht. In de praktijk troefde zuid
de hartenuitkomst en op schop-
penaas bleek het slechte zitsel.
Toch vond zuid een winnende
speelwijze.
Zuid speelt vier schoppen en
west komt uit met hartenaas.
Hoe wint zuid het contract tegen
het beste tegenspel?

Oplossing bridgeprobleem 2417

♠ 10984
♥ A2
♦ 6
♣ A98765

♠ 72
♥ 97
♦ AHV32
♣ HV104

N
W O
Z

♠ 653
♥ HB108
♦ B754
♣ B3

♠ AHVB
♥ V6543
♦ 1098
♣ 2

Tegen vier schoppen begon west
met ruitenaas en schoppentwee.
Zuid wint en moet spelen op de
harten. Zuid moet echter van de
gelegenheid dat hij aan slag is
gebruik maken door een eerst
een ruiten te troeven. Dan volgen
hartenaas en hartentwee. Oost
wint met hartenheer en kan het
beste troef naspelen maar iets
anders maakt weinig verschil.
Zuid wint en troeft een harten.
Dan volgen klaveraas en een in-
getroefde klaver. Zuid trekt de
laatste troef van oost. Zuid
maakt nu hartenvrouw en har-
tenzen en geeft de laatste slag
met ruitentien aan OW. Zuid
heeft tien slagen gemaakt en pre-
cies vier schoppen.
Een verwisseling van slagen is
mogelijk. Alleen een direct
schoppenstart zou tot down heb-
ben geleid.

Max Rebattu jr.

Cryptogram

HORIZONTAAL

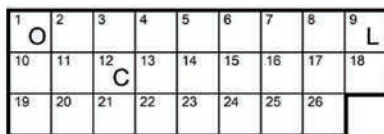
1. Voor kleding bedoelde familie van de
noklat (7) 6+8. Gretig zijn en eigenwijs
tegelijk (5+6+6) 9. Als je gifstof mengt
wordt het saai (7) 11. Vormt een paar, voor
het geval dat (4) 12. Letter met een eigen
rijk (6) 13. Waar in Limburg? (4) 14. Dus-
danig ouderwets vermaak (3) 15. Olifant
in spe (3) 17. Drumt twee rondjes (5)
18. Noot waarin je Zuid-Amerika mee kan
betalen (3) 19. Is onvervangbaar (7)
20. Het tegengestelde van gezond van
vakantie terugkomen (3+10)

VERTICAAL

2. Consultant fee (15) 3. Zo loslaten dat er
een filmster tevoorschijn komt (8)
4. Lijken op een dominosteen (4)
5. Smeerlap (4) 6. Zo voorbereid op het
wassen zijn de betere winkels (4+10)
7. Zijn vertederend, al hebben fietsers er
een hekel aan (14) 10. Kies prettig door-
dacht (9) 11. Draagkrachtige familie van
de jammerplank (9) 16. Na de drukte is uw
geld gewisseld (6)

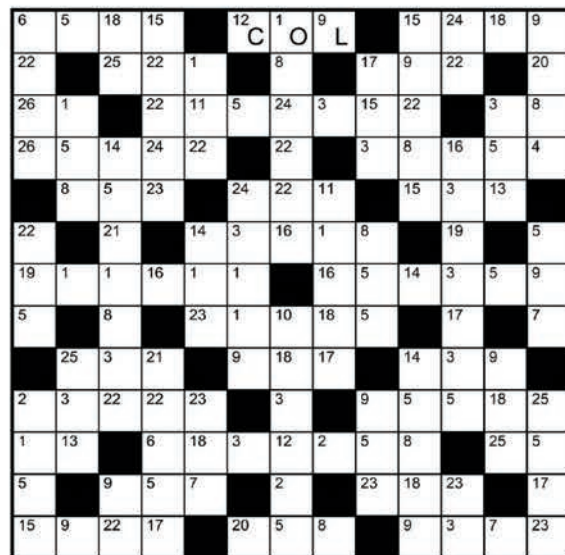
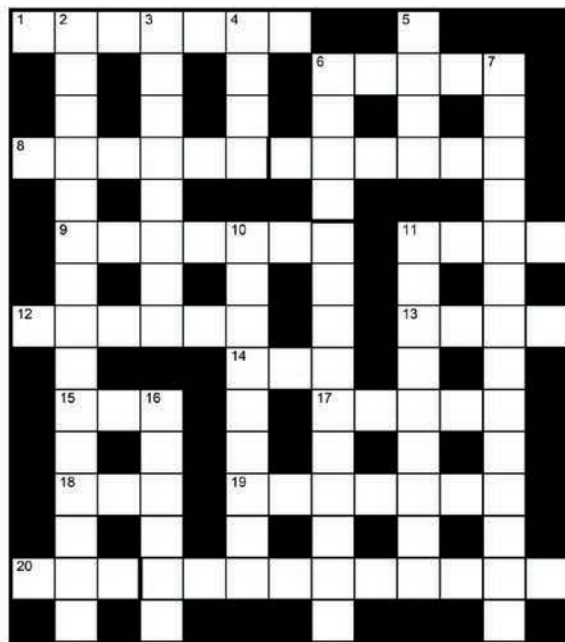
Codekraker

In het diagram staat een ingevulde kruis-
woordpuzzel waarbij de letters zijn ver-
vangen door cijfers. Gelijke cijfers zijn
gelijke letters. Alle letters van het alfabet
zijn gebruikt.

OPLOSSINGEN

CRYPTOGRAM 2417

Studio Steenhuis

5+5=10 2417

splinter

1. kapel smeer speelkamer
2. gaper vedel pleegvader
3. sleur tiara luisteraar
4. trein larve irrelevant
5. lotto dingo noodlottig
6. peter waaks tweespraak
7. cyste emoes ecosysteem
8. spreij partij rijstpapier

Bridge: De oplossing uiterlijk veertien dagen na verschijning sturen aan maxrebatu39@gmail.com. Vermeld bij de oplossing het bridgenummer en uw adres.

Puzzels: Stuur uw oplossing (bij rebuskrakers en filippines: inclusief de gevonden zin) en uw adres per per e-mail naar puzzels@ewmagazine.nl met in de onderwerpregel het puzzelnummer. De inzendtermijn sluit twee weken na verschijning. Oplossingen worden vier weken later gepubliceerd.

EW

Wekelijks gedrukt

Altijd online ewmagazine.nl

Colofon

EW is in 1945 opgericht als **Elseviers Weekblad** door **J.P. Klautz** (1904-1990) en **H.A. Lunshof** (1904-1978) en is een voortzetting van **Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift** (1891-1940)

Abonnementen en klantenservice

Blad niet ontvangen? Verhuisd? Regel eenvoudig 24/7 uw abonnementszaken op: service.roularta.nl Mail: klantenservice@ewmagazine.nl
Post: Roularta Media Nederland, Afdeling Klantenservice, Postbus 606, 7000 AP Doetinchem
Telefoon klantenservice: 020-894 75 53 (tijdens kantooruren)

Redactie: 020-2248022 | redactie@ewmagazine.nl | www.ewmagazine.nl
Postbus 11, 1110 AA Diemen

Hoofdredactie Hella Hueck,
Gertjan van Schoonhoven (*adjunct*),
Robbert de Witt (*adjunct*)

Nederland & Cultuur Joppe Gloerich,
Carla Joosten, Ron Kosterman,
Gerlof Leistra, Gerry van der List,
Nard Lodewijk, Victor Pak, Geerten Waling

Wereld Matthijs van Schie (*coördinator*),
René van Rijckevorsel (*Brussel*)

Economie & Wetenschap Maria Bouwman,
Lotte Elbrink, Max Erich, Bram Hahn,
Laurien Onderwater, Theo van Vugt,
Jeroen van Wensen

EW Digitaal Gandor Bronkhorst (*chef*),
Benjamin Looijen, Tom Ramaker,
Robert Smid, Sam Verbeek

Eindredactie & organisatie
Marleen Slob (*chef*), Agnès Hoogendijk,
Arnout Maat, Eddy Schaafsma

Vormgeving DJ Smit (*art director*),
Jelrik Atema (*infographics*), JooZt Mattheij,
Wendelien Schmidt (*beeld*)

EW Events en secretariaat Ingrid Pronk

Documentatie Marijke Brouwer (*chef*),
Astrid Westbroek

Correspondenten
Jeroen Ansink (*New York*),
Michiel van Blommestein (*Warschau*),
Jeroen Bult (*Tallinn*),
Renske Heddema (*Zürich*),
Guy Hoeks (*Berlijn*),
Richard Hogenkamp (*Madrid*),
Patrick van IJzendoorn (*Londen*),
Linda Otter (*Rome*),
Jeroen Visser (*Stockholm*)
Fred de Vries (*Kaapstad*)

Medewerkers Gerbert van der Aa,
Joost Bosman, Marthe-Geke Bracht,
Afshin Elian, Joost Galema,
Rikke van Geest, Daniela Hooghiemstra,
Bas Jacobs, Leo Kwartan, Hans Moleman,
Zihni Özdl, Max Rebattu jr.,
Simon Rozendaal, Rob van Scheers,
Riki Simons, Martin Sommer,
Mark Thiessen, Theo Toebosch,
Jeroen Vullings, Pieter Waterdrinker

Pictoright Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.
© c/o Pictoright Amsterdam 2025

ISSN 0922-3444

EW is een uitgave Roularta Media Nederland

Uitgever Pim Osterhaus
Postbus 11, 1110 AA Diemen

Marketing Nicole Boekema (*chef*),
Tineke van Bakel, Sophie de Bie,
Emma de Jong, Ivoonne van Keulen,
Julia Siudak

Productie & distributie Roularta Printing

Advertentieverkoop
Roularta Media: 020-2105459
sales@roularta.nl
www.roularta.nl
Geldend advertentietarief van 1-1-2025

Advertentieafhandeling (traffic)
020-210 5450
traffic@roularta.nl

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Opgave via ewmagazine.nl/ abonneer of telefonisch bij de Klantenservice. Abonnementen tot wederopzegging kunnen bij de Klantenservice worden beëindigd met inachtneming van minimaal 30 dagen. Dit kan schriftelijk, telefonisch of per e-mail. Ook voor informatie over uw lopende abonnement kunt u contact opnemen met de Klantenservice.

Adreswijzigingen Drie weken van tevoren doorgeven via service.roularta.nl

Prijzen Jaarabonnement Nederland (inclusief digitale edities) € 408. Leest u EW liever digitaal? Dat kan voor € 19,95 per maand. Jaarabonnement overige landen op aanvraag. Ga naar ewmagazine.nl/app of mijnmagazines.nl voor meer informatie. Abonnees kunnen met hun abonnement ook meer dan 25 andere tijdschriften lezen via Mijn Magazines. Bovendien is deze digitale toegang te delen met twee anderen.

Nabestellingen Oude nummers (tot 6 weken terug) kunt u bestellen via tijdschriftnu.nl/ew

Gedrukt door Roularta Printing

© 2025 Roularta Media Nederland

Copyright Het is niet toegestaan om, zonder voorafgaande toestemming van Roularta Media Nederland, de uitgever van EW, door en in EW gepubliceerde artikelen, onderzoeken of gedeelten daarvan over te nemen, te (doen) publiceren of anderszins openbaar te maken of te verspreiden.

Leveringsvoorwaarden Op alle aanbiedingen, offertes en overeenkomsten van Roularta Media Nederland zijn de algemene voorwaarden van toepassing die te vinden zijn op www.roularta.nl/voorwaarden/, waar u ze kunt printen en opslaan. Deze voorwaarden zijn tevens van toepassing op uw abonnement.

Disclaimer Alle (redactionele) informatie, waaronder begrepen adviezen, ideeën en meningen, is op zorgvuldige wijze en naar beste weten samengesteld. De inhoud en inkleiding van advertenties is bepaald door of namens adverteerders en wordt door Roularta Media Nederland en/of door de redactie niet beoordeeld op juistheid, volledigheid en rechtmatigheid. Roularta Media Nederland en de aan haar verbonden auteurs zijn niet aansprakelijk voor schade in verband met gebruik van (redactionele) informatie en de inhoud en vormgeving van advertenties. Roularta Media Nederland sluit iedere aansprakelijkheid voor schade als gevolg van druk- en zetfouten uit.

Privacy Roularta Media Nederland, uitgever van EW, legt van haar abonnees en klanten in het kader van haar dienstverlening (persoons) gegevens vast. Deze gegevens worden gebruikt ter uitvoering van de (abonnements)overeenkomst, en om informatie te verstrekken over relevante producten en diensten van Roularta Media Nederland. De gegevens kunnen ook worden gebruikt door zorgvuldig geselecteerde organisaties om abonnees en klanten te informeren over relevante aanbiedingen betreffende producten en diensten. Als u deze informatie niet op prijs stelt, dan kunt u dit doorgeven aan Roularta Media Nederland, Postbus 23620, 1100 EC Amsterdam o.v.v. 'privacy'. Of per e-mail: adresregistratie@roularta.nl. Voor meer informatie verwijzen wij u naar het Privacy en Cookie beleid op www.roularta.nl/privacy.

Speciaal voor EW-abonnees:

Gratis Mijn Magazines-app

Vanaf nu heeft u EW altijd en overal bij de hand. U leest de artikelen en digitale edities van EW en meer dan 25 andere tijdschriften gemakkelijk op uw tablet of mobiele telefoon via de Mijn Magazines-app. U kunt de edities downloaden en offline lezen. Zo geniet u ook onderweg of op reis van uw favoriete tijdschriften.

Lees alles

Krijg toegang tot alle (premium) artikelen en de digitale edities van heel veel andere topmagazines.

Lees samen

Deel uw onbeperkte digitale toegang nu met twee familieleden of vrienden.

Op alle apparaten

Lees op uw tablet, mobiele telefoon en computer. Altijd en overal beschikbaar.

Krijg meer

Profiteer van exclusieve kortingen op bioscoop, dagjes uit, hotels en nog veel meer!

Ga naar mijnmagazines.nl/abonnees of download de app

